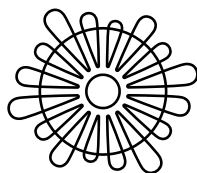


**Ivana Macuka
Marina Nekić
Jelena Ombla
Ana Šimunić
Marina Vidaković**

ZBIRKA PSIHOLOGIJSKIH SKALA I UPITNIKA

Svezak 12



mp morepress
morepress.unizg.hr

Zadar, 2024.

Nakladnik
Sveučilište u Zadru

Za nakladnika
Josip Faričić, rektor

Povjerenstvo za izdavačku djelatnost
Lena Mirošević, predsjednica

Glavna i odgovorna urednica
Ivana Macuka

Uredništvo
Ivana Macuka, Marina Nekić, Jelena Ombla, Ana Šimunić, Marina Vidaković

Recenzenti
Ana Proroković
Una Mikac

Lektor
Sanja Vlahović

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Znanstvene knjižnice Sveučilišta u Zadru pod brojem 170325022

ISBN 953-6721-04-X (cjelina)
ISBN 978-953-331-492-1 (svezak 12 - tiskano izdanje)
ISBN 978-953-331-493-8 (svezak 12 - online izdanje)

SADRŽAJ

Predgovor	5
Upitnik trauma u djetinjstvu <i>Krešimir Prijatelj, Arta Dodaj, Dana Ravlić i Ivana Macuka</i>	7
Skala prezaštićivanja djeteta <i>Ivana Macuka i Ana Šimunić</i>	17
Kratka skala ego integriteta <i>Ivana Tucak Junaković</i>	25
Skala ruminacije ljutnje <i>Matea Bodrožić-Selak i Anita Vulić-Prtorić</i>	33
Upitnik seksting ponašanja i motiva <i>Arta Dodaj, Kristina Sesar, Krešimir Prijatelj, Marija Ćorić, Ena Kapetanović, Ema Avdičević, Lara Lekić, Verda Dolarević i Ana Kvesić</i>	45
Upitnik seksualnog rizika <i>Marina Nekić, Jasna Duranović i Irena Pavela Banai</i>	57
Upitnik kvalitete poučavanja <i>Irena Burić i Barbara Balaž</i>	71
Revidirana Skala emocionalne regulacije nastavnika (SERN-R) <i>Irena Burić i Izabela Sorić</i>	83
Upitnik emocija nastavnika (UEN) <i>Irena Burić</i>	95
Upitnik zahtjeva, kontrole i podrške na poslu <i>Ana Šimunić, Matilda Nikolić Ivanišević, Ana Slišković, Andrea Tokić i Jelena Ombla</i>	107
Skala pobuđenosti prije spavanja <i>Anamarija Čikotić i Nataša Šimić</i>	117
Imenik autora	126

Predgovor

Dvanaesti svezak *Zbirke psihologijskih skala i upitnika* odraz je dugogodišnje tradicije prikaza znanstvenog rada nastavnika Odjela za psihologiju Sveučilišta u Zadru. Zbirkom se želi osigurati dostupnost psihologijskih mjernih instrumenata na hrvatskom jeziku široj znanstvenoj i stručnoj javnosti. Zaista se možemo pohvaliti da je *Zbirka psihologijskih skala i upitnika* jedinstvena publikacija u Hrvatskoj koja omogućuje različitim korisnicima psihologijske struke pristup mjernim instrumentima. S obzirom na raznolikost prikazanih skala i upitnika, zasigurno može biti interesantna ne samo znanstvenicima već i stručnjacima iz prakse u različitim sustavima, uključujući odgoj i obrazovanje, socijalnu skrb, zdravstvo, ljudske resurse i sl. Ona je izuzetno korisna i studentima psihologije koji iz Zbirke mogu odabrati mjerni instrument za završni ili diplomski rad, ali i svima koji žele biti upućeni u recentna psihologijska istraživanja i nove konstrukte u različitim područjima psihologije.

Sadržaj dvanaestog sveska *Zbirke psihologijskih skala i upitnika* ukazuje na šarolikost tema kroz 11 priloga koji sadržajno pripadaju različitim područjima psihologije (razvojnoj, edukacijskoj, organizacijskoj, biološkoj i psihologiji ličnosti). Ujedno su upitnici/skale namijenjeni mjerenju konstrukata u različitim populacijama, od djece i adolescenata do osoba starije životne dobi. U izradu pojedinih priloga Zbirke uključeno je ukupno četrnaest nastavnika Odjela za psihologiju Sveučilišta u Zadru. Prilozi su novokonstruirani upitnici ili adaptacije već postojećih mjernih instrumenata na drugim jezicima, koji su ili javno dostupni za istraživačke svrhe ili je osigurana suglasnost autora izvornih skala i upitnika za adaptaciju i objavljivanje. Preciznije, pet priloga odnosi se na prikaz izvornih instrumenata koje su konstruirali autori priloga i njihovi suradnici u okviru znanstvenih projekata te stoga predstavljaju autorsko djelo (*Skala prezaštićivanja djece, Kratka skala ego integriteta, Upitnik kvalitete poučavanja, Revidirana Skala emocionalne regulacije nastavnika i Upitnik emocija nastavnika*). Preostalih šest priloga prikazi su adaptiranih verzija postojećih instrumenata na drugim jezicima za koje su autori priloga dobili suglasnost autora izvorne verzije (*Upitnik trauma u djetinjstvu, Skala ruminacije ljutnje, Upitnik seksting ponašanja i motiva, Upitnik seksualnog rizika, Upitnik zahtjeva, kontrole i podrške na poslu i Skala pobuđenosti prije spavanja*).

Mjerni instrumenti u Zbirci predstavljeni su na svima pristupačan način kroz detaljan opis za korištenje. Svi prilozi ujednačeni su po strukturi i opsegu općih informacija koje se odnose na: teorijsku osnovu konstrukta, opis mjernog instrumenta, uključujući način primjene i bodovanja, opis uzoraka u kojima je primijenjen instrument, psihometrijska svojstva instrumenta i popis literature. Na kraju svakog priloga prikazan je mjerni instrument u cijelosti s pripadajućom uputom za istraživanje i bez naknade za korištenje.

Vjerujemo da prilozi u ovom dvanaestom svesku *Zbirka psihologijskih skala i upitnika* mogu koristiti psiholozima u njihovim daljnjim znanstvenim, nastavnim i stručnim aktivnostima. Zahvaljujemo se svim autorima priloga te posebno recenzenticama koje su svojim korisnim sugestijama znatno unaprijedile kvalitetu ovog izdanja.

Uredništvo

Upitnik trauma u djetinjstvu¹

Izvorni instrument: *Childhood Trauma Questionnaire; CTQ-33* (Şar i sur., 2021)
Adaptirali i priredili: Krešimir Prijatelj, Arta Dodaj, Đana Ravlić i Ivana Macuka

1. Teorijska osnova

Psihološka trauma odnosi se na iskustvo stvarne ili prijeteće povrede tjelesnog i/ili psihičkog integriteta pojedinca (Goodman i sur., 1998). Istraživanja pokazuju da traumatska iskustva mogu ostaviti i doživotni učinak na život već od najranije dobi (Shapiro i sur., 2014). Traume u djetinjstvu uzrokovane namjernim ljudskim djelovanjem podrazumijevaju različite vrste zlostavljanja poput emocionalnog, tjelesnog i seksualnog zlostavljanja te emocionalnog i tjelesnog zanemarivanja u prvih 18 godina života (Hughes i sur., 2017). Mogući je izvor traume i nepovoljno djetetovo okruženje koje može biti izvor kroničnog stresa poput siromaštva, roditeljske zlorabe sredstava ovisnosti, beskućništva i sl.

Statistički podatci ukazuju na to kako traume iz djetinjstva imaju široku prevalenciju diljem svijeta. Naime, u SAD-u je godišnje do 60% djece do 17 godina izloženo nasilju, a čak ih 10 milijuna godišnje svjedoči nasilju između roditelja te se više od 3 milijuna preporuka godišnje uputi agencijama za zaštitu djece zbog sumnje na zanemarivanje i maltretiranje djece (U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Children's Bureau, 2011). Nadalje, uz podršku UNICEF-a, provelo se istraživanje u 28 država iz različitih dijelova svijeta kojim je pokazano kako je najveći broj djece doživio nasilje u afričkim zemljama (83,2% psihičko zlostavljanje, 64% umjereno tjelesno zlostavljanje, a 43% ozbiljno tjelesno zlostavljanje) (Akmатов, 2011). Najmanje nasilja, iako i dalje značajnu količinu, doživjela su djeca iz tranzicijskih zemalja (56% psihičko zlostavljanje, 46% umjereno tjelesno zlostavljanje, a 9% neki od oblika težeg tjelesnog zlostavljanja). Rezultati iz Hrvatske iz 2011. godine ukazuju kako je na 1000 djece u dobi od 11 do 16 godina, njih čak 660 psihološki zlostavljano, 458 tjelesno, 72 seksualno te 288 zanemareno (Sethi i sur., 2018).

Zbog široke pojavnosti navedenih oblika nasilja nad djecom, psihološke traume u djetinjstvu postale su tema mnogih istraživanja kojima je pokazano kako je izloženost traumama čimbenik rizika za mentalno zdravlje i dobrobit pojedinaca (Howard i sur., 2015). Traumatska iskustva tijekom djetinjstva povezana su s mnoštvom negativnih posljedica, uključujući utjecaje na ponašajno, socijalno, tjelesno i emocionalno funkcioniranje (Shapiro i sur., 2014; van der Kolk, 2014). Naime, kod zlostavljane djece javljaju se eksternalizirani problemi poput agresivnosti, ljutnje i neprijateljstva, kao i internalizirani poput tuge, tjeskobe i povlačenja (Shonk i Cicchetti 2001). Kod zlostavljane djece javljaju se i problemi s prepoznavanjem, razumijevanjem i iskazivanjem emocija (Young i Widom, 2014) te su zlostavljana djeca osjetljivija na stres i pokazuju više fizičkih simptoma uznemirenosti (Bilić i sur., 2012). Na posljeticu, kod mladih odraslih, izloženost traumama u djetinjstvu povezana je s tendencijom zlorabe supstanci (Menard i sur., 2015), samoozljeđivanjem (Vaughn i sur., 2015), povećanim rizikom za depresiju i tjeskobu (Edwards i sur., 2003; Kessler i sur., 1997), poremećajima ponašanja i ličnosti te samoubojstvom (Campbell i sur., 2016; Merrick i sur., 2017; Mersky i sur., 2013).

Upitnik trauma u djetinjstvu osmislili su, razvili te validirali Şar i suradnici (2021) na turskom jeziku, a namijenjen je odraslim sudionicima. Ovaj instrument sveobuhvatno pristupa psihološkim traumama iz

1 Za prijevod i korištenje upitnika te za objavu podataka u ovome prikazu dobivena je suglasnost prvog autora izvorne verzije. Za daljnje korištenje hrvatske adaptirane verzije preporučuje se traženje suglasnosti autora izvorne verzije (e-mail kontakt: vsar@ku.edu.tr).

djetinjstva uzrokovanim namjernim ljudskim djelovanjem integrirajući sve relevantne znanstvene spoznaje o doživljavanju različitih oblika nasilja u djetinjstvu poput emocionalnog, tjelesnog i seksualnog zlostavljanja, emocionalnog i tjelesnog zanemarivanja te prekomjerne zaštite i kontrole. Sukladno tome, izvorni upitnik pokazao je zadovoljavajuću šestofaktorsku strukturu dobrih psihometrijskih karakteristika. Kao takav, ovaj upitnik daje uvid u pregled doživljenih iskustava u djetinjstvu koji bi mogli ukazivati na postojanje povijesti doživljenog nasilja te rezultirati psihološkim traumama s početkom u djetinjstvu (Bernstein i sur., 1994). Glavno je metodološko ograničenje upitnika njegova primjena, s obzirom da se radi o mjeri retrospektivne samoprocjene. Autori ističu važnost kros-kulturalne primjene upitnika izvan Turske, uslijed čega su se proveli prijevod i validacija ovog upitnika na hrvatski jezik.

2. Opis upitnika

Revidiranu i proširenu verziju *Upitnika trauma u djetinjstvu* (CTQ-33, engl. *Revised and Expanded Version of the Turkish Childhood Trauma Questionnaire*) konstruirali su Şar i suradnici (2021), a ova upitnička mjera samoprocjene sadrži 30 tvrdnji podijeljenih u šest subskala: Emocionalno zlostavljanje, Tjelesno zlostavljanje, Emocionalno zanemarivanje, Tjelesno zanemarivanje, Seksualno zlostavljanje, Prekomjerna zaštita i kontrola te tri dodatne tvrdnje koje čine subskalnu Poricanje. Ovaj upitnik namijenjen je mjerenju frekvencije iskustava zlostavljanja i zanemarivanja u djetinjstvu. Sukladno tome, viši rezultat na pojedinim subskalama, kao i viši ukupan rezultat na upitniku ukazuju na više specifičnih oblika doživljenog nasilja, odnosno veću frekvenciju traumatskih iskustava iz djetinjstva.

Za potrebe ove validacije, upitnik je uz pomoć turkologa preveden s turskog jezika na hrvatski jezik kako nalažu standardi za prijevod psiholoških mjernih instrumenata, nakon čega se instrument povratno prevelo s hrvatskog na turski jezik. Uočeni propusti u povratnom prijevodu razriješeni su u komunikaciji skupine autora s turkologom te je formiran konačan hrvatski oblik navedenog upitnika.

Sudionici na prezentirane čestice odgovaraju pomoću skale od pet stupnjeva, pri čemu 1 označava „Nikada“, 2 označava „Rijetko“, 3 označava „Ponekad“, 4 označava „Često“, a 5 označava „Vrlo često“. Rezultat na ovom upitniku formira se na način da se prvotno odgovori na česticama br. 1, 2, 4, 5, 7, 10, 13, 19, 26, 28, 31 rekodiraju. Rezultati na subskalama računaju se zbrajanjem čestica br. 3, 8, 14, 18 i 25 za Emocionalno zlostavljanje (npr. „Roditelji su mi govorili da nisam vrijedan/na moje obitelji.“), br. 9, 11, 12, 15 i 17 za Tjelesno zlostavljanje (npr. „Netko iz obitelji udario me tako jako da sam morao/la posjetiti doktora ili ići u bolnicu.“), br. 1, 2, 4, 6 i 26 za Tjelesno zanemarivanje (npr. „Adekvatno mi je osigurana svakodnevna njega i sigurnost.“), br. 5, 7, 13, 19 i 28 za Emocionalno zanemarivanje (npr. „Postojao je netko u obitelji s kime sam mogao/la dijeliti svoje probleme.“), br. 20, 21, 23, 24 i 27 za Seksualno zlostavljanje (npr. „Netko me probao dirati u seksualnom smislu ili me nagovoriti da ja njih diram na taj način.“) te br. 29, 30, 31, 32 i 33 za Prekomjernu zaštitu i kontrolu (npr. „Članovi obitelji ograničavali su mi kontakte s vršnjacima i prijateljima.“). Zbroj bodova sa svake od šest subskala formira ukupni rezultat na Upitniku trauma u djetinjstvu čiji teorijski raspon iznosi od 30 do 150. Dodatno se računa rezultat na subskali Poricanje (minimiziranje) na temelju rezultata na česticama 10, 16 i 22 (npr. „Imao/la sam najbolju obitelj na svijetu.“), pri čemu je česticu br. 10 potrebno rekodirati. Ove tri čestice ne ubrajaju se u ukupan rezultat na upitniku. Rezultat na subskali Poricanja računa se tako da se odgovori s najvećim stupnjem skale odgovora (5) promatraju kao 1 bod te se zatim zbroje. Ukupan rezultat poricanja može biti od 0 do 3, a njime se dobiva uvid u socijalnu poželjnost prilikom odgovaranja.

3. Opis uzorka

Validacija hrvatske verzije *Upitnika trauma u djetinjstvu* provedena je na prigodnom uzorku od 621 mladog odraslog sudionika iz Republike Hrvatske, od čega 550 žena (88.6%) i 71 muškarac (11.4%). Raspon dobi sudionika u uzorku kreće se od 18 do 29 godina ($M = 22.66$; $SD = 2.76$). Od ukupnog broja sudionika njih 186 ne pohađa studij, dok 435 sudionika u trenutku ispunjavanja upitnika pohađa visokoškolsku ustanovu u Republici Hrvatskoj. Među sudionicima koji studiraju u vrijeme ispunjavanja upitnika, njih 12.9% pohađa prvu godinu, 12.6% drugu godinu, 20.8% treću godinu, 10.8% četvrtu godinu, a 13% petu godinu studija. U ukupnom uzorku 537 sudionika (86.5%) navodi heteroseksualnu orijentaciju, a 84 sudionika (13.5%) ne-heteroseksualnu orijentaciju. U trenutku ispunjavanja upitnika, većina sudionika nije bila u intimnom partnerskom odnosu, njih 273 (44%), dok 348 sudionika navodi kako su u nekom obliku intimnog partnerskog odnosa.

4. Psihometrijska svojstva upitnika

4.1. Faktorska struktura

Kako bi se provjerila originalna šestofaktorska struktura *Upitnika trauma u djetinjstvu*, provedena je konfirmatorna faktorska analiza (CFA) u računalnom statističkom programu IBM SPSS Amos (25.0) na 30 čestica koje čine osnovne subskele. Šestofaktorski model koji je testiran ovim postupkom procijenjen je primjenom metode maksimalne vjerojatnosti na temelju robusnih standardnih pogrešaka, uzimajući u obzir univarijatna odstupanja od normalne distribucije. Kako bi se provjerilo slaganje pretpostavljenog modela s prikupljenim podacima, korištena je nekolicina parametara, a to su CFI (engl. *Comparative Fit Index*), TLI (engl. *Tucker-Lewis Index*), RMSEA (engl. *Root Mean Square Error Approximation*) i SRMR (engl. *Standardized Root Mean Square Residual*) čime se usvaja minimalni broj kriterija za izvještavanje o pristajanju modela podacima (Kline, 2016). Provjera pretpostavljenog modela konfirmatorne faktorske analize ukazuje na statističku značajnost hi-kvadrat testa slaganja podataka [$\chi^2(621) = 1679.04$, $p < .001$], odbacuje se nul-hipoteza o izvrsnom pristajanju podataka modelu. Međutim, inkrementalnom, odnosno komparativnom usporedbom pristajanja modela podacima (npr. CFI, TLI), pristajanje modela moguće je usporediti unatoč odbačenoj nul-hipotezi o izvrsnom pristajanju (Byrne, 2010; Schumacker i Lomax, 2016). Vrijednosti CFI i TLI indeksa veće ili jednake .90 ukazuju na prihvatljivo pristajanje modela podacima (Whittaker, 2016). Nadalje, RMSEA smatra se apsolutnim indeksom pristajanja, pri čemu vrijednost od 0 označava najbolje pristajanje, a vrijednosti veće od 0 lošije pristajanje modela podacima (Kline, 2016). Vrijednosti RMSEA do .05 odražavaju izvrsno slaganje, a vrijednosti jednake ili veće od .08 do .10 ukazuju na zadovoljavajuće pristajanje modela podacima (Brown i Cudeck, 1993; Hu i Bentler, 1995). SRMR vrijednosti manje od .08 ukazuju na izvrsno slaganje modela podacima (Hu i Bentler, 1999). Provjerom pretpostavljenog modela konfirmatornom faktorskom analizom dobivene su sljedeće vrijednosti navedenih indeksa: CFI = .91; TLI = .90, RMSEA = .06, SRMR = .06. Dobiveni rezultati ukazuju kako prema svim parametrima model zadovoljavajuće pristaje podacima. U Tablici 1 prikazana su standardizirana faktorska zasićenja pojedinih čestica pretpostavljenim faktorom. Sva faktorska zasićenja pokazala su se statistički značajnima i zadovoljavajućima.

Tablica 1

Standardizirana faktorska zasićenja utvrđena konfirmatornom faktorskom analizom (CFA) Upitnika trauma u djetinjstvu (N = 621)

Subskale Upitnika trauma u djetinjstvu						
Redni broj čestice	Emocionalno zlostavljanje	Tjelesno zlostavljanje	Tjelesno zanemarivanje	Emocionalno zanemarivanje	Seksualno zlostavljanje	Prekomjerna zaštita i kontrola
3.	.66*					
8.	.76*					
14.	.86*					
18.	.81*					
25.	.82*					
9.		.62*				
11.		.88*				
12.		.71*				
15.		.85*				
17.		.73*				
1.			.76*			
4.			.77*			
6.			.60*			
2.			.85*			
26.			.59*			
5.				.67*		
7.				.88*		
13.				.76*		
19.				.72*		
28.				.91*		
20.					.88*	
21.					.72*	
23.					.81*	
24.					.90*	
27.					.87*	
29.						.71*
30.						.70*
31.						.52*
32.						.78*
33.						.78*

Napomena. Faktorska zasićenja značajna uz $*p < .001$.

4.2. Osjetljivost i pouzdanost

Indikatori varijabilnosti rezultata ukazuju kako su postignuti rasponi na subskalama u skladu s predviđenim teorijskim rasponom. Normalnost distribucija provjerena je Kolmogorov-Smirnovljevim (K-S) testom. Rezultati K-S testa ukazuju kako distribucije četiri ispitivane subskale odstupaju od normalne krivulje (Tablica 2). Sve distribucije pozitivno su asimetrične što upućuje na to da se rezultati većine sudionika grupiraju oko nižih vrijednosti što je i očekivano s obzirom na prirodu ispitivanih varijabli. Na temelju indeksa asimetričnosti i spljoštenosti, razvidno je kako distribucija na subskali seksualnog zlostavljanja odstupa značajno od normalne distribucije. Vrijednost indeksa asimetričnosti veća od 3 te vrijednost indeksa spljoštenosti veća od 10 ukazuju na distribuciju koja problematično odstupa od normalne, no ne predstavlja vrlo značajan problem s obzirom da ne prelazi vrijednost od 20 (Kline, 2016). Kod ostalih promatranih subskala Upitnika trauma u djetinjstvu nisu pronađena ekstremna odstupanja spomenutih parametara. Na temelju analize pouzdanosti (Tablica 2) može se zaključiti da je pouzdanost tipa unutrašnje konzistencije na svim subskalama zadovoljavajuća, na što ukazuju vrijednosti McDonalds omega koeficijenata koje se kreću u rasponu od .82 do .94 za cijeli upitnik, odnosno Cronbach alfa koeficijenti koji se kreću u rasponu od .82 do .91, odnosno .94 za cijeli upitnik.

Tablica 2

Osnovni deskriptivni parametri Upitnika trauma u djetinjstvu s pripadajućim koeficijentima pouzdanosti

Subskale Upitnika trauma u djetinjstvu	<i>k</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Raspon	<i>K - S</i> <i>d</i>	<i>IA</i>	<i>IS</i>	McDonald ω	Cronbach α
Emocionalno zlostavljanje	5	2.21	1.13	1-25	.14*	0.84	-0.269	.89	.88
Tjelesno zlostavljanje	5	7.15	3.87	1-25	.29*	2.46	5.95	.87	.85
Tjelesno zanemarivanje	5	7,26	3.30	1-25	.25*	1.86	3.51	.82	.82
Emocionalno zanemarivanje	5	2.39	1.05	1-25	.10*	0.57	-0.52	.89	.88
Seksualno zlostavljanje	5	6.18	3.22	1-25	.44*	3.55	13.25	.93	.91
Prekomjerna zaštita i kontrola	5	10.39	4.66	1-25	.17*	0.95	0.195	.83	.83
Ukupan rezultat na Upitniku trauma u djetinjstvu	30	1.80	0.66	30-150	.12*	1.21	1.24	.94	.94

Napomena. *K - S d* = Kolmogorov Smirnovljevi test normaliteta distribucije, *IA* = indeks asimetričnosti, *IS* = indeks simetričnosti. **p* < .001.

4.3. Valjanost

Kako bi se utvrdila konvergentna valjanost *Upitnika trauma u djetinjstvu*, izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije subskala na ovoj upitničkoj mjeri s mentalnim zdravljem ispitivanim hrvatskom adaptacijom (Slišković, 2020) Kratkog upitnika mentalnog zdravlja (Berwick i sur., 1991; Davies i sur., 1988) te zasebnim tvrdnjama o zadovoljstvu života (Cheung i Lucas, 2014; Lauri Korajlija i sur., 2019) i frekvencijom doživljenog nasilja tijekom života. Dobivene povezanosti prikazane su u Tablici 3, a ukazuju na to da su sve subskale na ovoj upitničkoj mjeri, kao i ukupan rezultat na upitniku, u značajnoj negativnoj korelaciji s mentalnim zdravljem (osim subskale Seksualnog zlostavljanja) i zadovoljstvom životom. Osim toga, sve subskale su i u pozitivnoj korelaciji s frekvencijom doživljenog nasilja tijekom života. Dakle, mladi odrasli koji imaju iskustvo nekog oblika zlostavljanja, zanemarivanja ili prekomjerne zaštite/kontrole ujedno navode i veće probleme mentalnog zdravlja, više doživljenog nasilja tijekom života i manje zadovoljstvo životom.

Tablica 3

Korelacije između subskala Upitnika trauma u djetinjstvu i mentalnog zdravlja, zadovoljstva životom te doživljenog nasilja (N = 621)

Subskale Upitnika trauma u djetinjstvu	Mentalno zdravlje	Zadovoljstvo životom	Doživljeno nasilje
Emocionalno zlostavljanje	-.25*	-.42*	.51*
Tjelesno zlostavljanje	-.12*	-.30*	.38*
Tjelesno zanemarivanje	-.12*	-.37*	.34*
Emocionalno zanemarivanje	-.27*	-.47*	.39*
Seksualno zlostavljanje	-.06	-.21*	.31*
Prekomjerna zaštita i kontrola	-.23*	-.36*	.36*
Ukupan rezultat na Upitniku trauma u djetinjstvu	-.25*	-.49*	.52*

Napomena. * $p < .001$.

Raspon interkorelacija subskala na *Upitniku trauma u djetinjstvu* (Tablica 4) nalazi se u rasponu od .22 do .74. Sve korelacije između subskala pozitivne su i pokazale su se statistički značajnima. Uz teorijsko polazište koje ističu i autori izvorne upitničke mjere, navedeno ukazuje na opravdanost korištenja ukupnog rezultata na upitniku, kao i zasebnog korištenja njegovih pojedinih subskala.

Tablica 4

Interkorelacije subskala Upitnika trauma u djetinjstvu (N = 621)

	1	2	3	4	5	6
1 - Emocionalno zlostavljanje	-	.61*	.74*	.54*	.27*	.65*
2 - Tjelesno zlostavljanje		-	.49*	.45*	.33*	.47*
3 - Tjelesno zanemarivanje			-	.62*	.22*	.55*
4 - Emocionalno zanemarivanje				-	.38*	.41*
5 - Seksualno zlostavljanje					-	.23*
6 - Prekomjerna zaštita i kontrola						-

Napomena. * $p < .001$.

Provedenom konfirmatornom faktorskom analizom potvrđena je originalna šestofaktorska struktura (Emocionalno zlostavljanje, Tjelesno zlostavljanje, Tjelesno zanemarivanje, Emocionalno zanemarivanje, Seksualno zlostavljanje i Prekomjerna zaštita i kontrola) izvornog *Upitnika trauma u djetinjstvu* autora Šar i suradnika (2021). Ova skala sastoji se od 33 tvrdnje, od čega je u šest subskala raspoređeno po pet čestica, a dodatne tri čestice odnose se na umanjivanje simptoma, odnosno minimizaciju. *Upitnik trauma u djetinjstvu* pokazao je zadovoljavajuću pouzdanost i valjanost, a dobiveni rezultati ukazuju na primjerene metrijske karakteristike ove skale. Potrebno je napomenuti i ograničenja uzorka, s obzirom da se radi o isključivo mladim odraslim osobama, odnosno dominantno ženama. Ipak, ovaj upitnik ima potencijal primjene ne samo u znanstvene svrhe već i u kliničkom kontekstu gdje stručnjacima može služiti kao pomoć u procjeni traumatskih događaja s početkom u djetinjstvu, ali i u kontekstu tretmanskog rada s odraslim klijentima.

Literatura

- Akmatov, M. K. (2011). Child abuse in 28 developing and transitional countries—results from the Multiple Indicator Cluster Surveys. *International Journal of Epidemiology*, 40(1), 219-227. <https://doi.org/10.1093/ije/dyq168>
- Arbuckle, J. L. (2019). Amos (Version 25.0) [Computer Program]. Chicago: IBM SPSS.
- Bernstein, D. P., Fink, L., Handelsman, L., Foote, J., Lovejoy, M., Wenzel, K., Sapareto, E. i Ruggiero, J. (1994). Initial reliability and validity of a new retrospective measure of child abuse and neglect. *American Journal of Psychiatry*, 151(8), 1132-1136. <https://doi.org/10.1176/ajp.151.8.1132>
- Berwick, M., Murphy, J. M., Goldman P. A., Ware, J. E., Jr, Barsky, A. J. i Weinstein, M. C. (1991). Performance of a five-item mental health screening test. *Medical Care*, 29(2), 169-176. <https://doi.org/10.1097/00005650199102000-00008>
- Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Brown, T. A. i Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. U K. A. Bollen i J. S. Long (Ur.), *Testing structural equation models* (str. 136-162). Sage.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (2. izdanje) Routledge.
- Campbell, J. A., Walker, R. J. i Egede, L. E. (2016). Associations between adverse childhood experiences, high-risk behaviors, and morbidity in adulthood. *American Journal of Preventive Medicine*, 50(3), 344-352. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2015.07.022>
- Cheung, F. i Lucas, R. E. (2014). Assessing the validity of single-item life satisfaction measures: Results from three large samples. *Quality of Life Research*, 23(10), 2809-2818. <https://doi.org/10.1007/s11136-014-0763-9>
- Davies, A. R., Sherbourne, C. D., Peterson, J. R. i Ware, J. E., Jr. (1988). *Scoring manual, adult health status and patient satisfaction measures used in RAND's health insurance experiment*. N-2190-HHS. RAND Corporation.
- Edwards, V. J., Holden, G. W., Felitti, V. J. i Anda, R. F. (2003). Relationship between multiple forms of childhood maltreatment and adult mental health in community respondents: Results from the adverse childhood experiences study. *American Journal of Psychiatry*, 160(8), 1453-1460. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.160.8.1453>
- Goodman, L. A., Corcoran, C., Turner, K., Yuan, N. i Green, B. L. (1998). Assessing traumatic event exposure: General issues and preliminary findings for the Stressful Life Events Screening Questionnaire. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, 11(3), 521-542. <https://doi.org/10.1023/A:1024456713321>
- Howard, A. R., Parris, S., Hall, J. S., Call, C. D., Razuri, E. B., Purvis, K. B. i Cross, D. R. (2015). An examination of the relationships between professional quality of life, adverse childhood experiences, resilience, and work environment in a sample of human service providers. *Children and Youth Services Review*, 57, 141-148. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2015.08.003>
- Hu, L. T. i Bentler, P. M. (1995). Evaluating model fit. U R. H. Hoyle (Ur.), *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications* (str. 76-99). Sage.
- Hu, L. T. i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Hughes, K., Bellis, M. A., Hardcastle, K. A., Sethi, D., Butchart, A., Mikton, C. i Dunne, M. P. (2017). The effect of multiple adverse childhood experiences on health: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Public Health*, 2(8), e356-e366. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(17\)30118-4](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(17)30118-4)

- Kessler, R. C., Davis, C. G. i Kendler, K. S. (1997). Childhood adversity and adult psychiatric disorder in the US National Comorbidity Survey. *Psychological Medicine*, 27(5), 1101–1119. <https://doi.org/10.1017/s0033291797005588>
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (4. izdanje). New York: The Guilford Press.
- Lauri Korajlija, A., Mihaljević, I. i Jokić-Begić, N. (2019). Mjerenje zadovoljstva životom jednom česticom. *Socijalna psihijatrija*, 47(4), 449-469. <https://doi.org/10.24869/spsih.2019.449>
- Menard, S., Covey, H. C. i Franzese, R. J. (2015). Adolescent exposure to violence and adult illicit drug use. *Child Abuse & Neglect*, 42, 30-39. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.01.006>
- Merrick, M. T., Ports, K. A., Ford, D. C., Afifi, T. O., Gershoff, E. T. i Grogan-Kaylor, A. (2017). Unpacking the impact of adverse childhood experiences on adult mental health. *Child Abuse & Neglect*, 69, 10–19. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.03.016>
- Mersky, J. P., Topitzes, J. i Reynolds, A. J. (2013). Impacts of adverse childhood experiences on health, mental health, and substance use in early adulthood: A cohort study of an urban, minority sample in the U.S. *Child Abuse & Neglect*, 37(11), 917–925. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2013.07.011>
- Şar, V., Necef, I., Mutluer, T., Fatih, P. i Türk-Kurtça, T. (2021). A Revised And Expanded Version Of The Turkish Childhood Trauma Questionnaire (CTQ-33): Overprotection-Overcontrol As Additional Factor. *Journal of Trauma & Dissociation*, 22(1), 35-51. <https://doi.org/10.1080/15299732.2020.1760171>
- Schumacker, R. E. i Lomax, R. G. (2016). *A beginner's guide to structural equation modeling* (4. izdanje). Routledge.
- Sethi, D., Yon, Y., Parekh, N., Anderson, T., Huber, J., Rakovac, I. i Meinck, F. (2018). *European status report on preventing child maltreatment*. World Health Organization Regional Office for Europe, Denmark. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/381140/wh12-ecm-rep-eng.pdf?ua=1
- Shapiro, M. C., Anderson, R. i Lal, S. (2014). Assessment of a novel module for training dental students in child abuse recognition and reporting. *Journal of Dental Education*, 78(6), 1167-1175. <https://doi.org/10.1002/j.0022-006x.67.6.867>
- Shonk, S. M. i Cicchetti, D. (2001). Maltreatment, competency deficits, and risk for academic and behavioral maladjustment. *Developmental Psychology*, 37(1), 3. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.1.3>
- Slišković, A. (2020). Kratki upitnik mentalnog zdravlja – MHI-5. U V. Ćubela-Adorić, I. Burić, I. Macuka, M. Nikolić Ivanišević, A. Slišković (Ur.). *Zbirka psihologijskih skala i upitnika*, X. (str. 27-38). Sveučilište u Zadru.
- U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Children's Bureau. (2011). *Child maltreatment*. U.S. Department of Health and Human Services.
- Van der Kolk, B. A. (2014). *The body keeps the score*. Penguin Books.
- Vaughn, M. G., Salas-Wright, C. P., DeLisi, M. i Larson, M. (2015). Deliberate self-harm and the nexus of violence, victimization, and mental health problems in the United States. *Psychiatry Research*, 225(3), 588-595. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2014.11.041>
- Whittaker, T. A. (2016). *Structural equation modeling. Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences* (6. izdanje). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315814919>
- Young, J. C. i Widom, C. S. (2014). Long-term effects of child abuse and neglect on emotion processing in adulthood. *Child Abuse & Neglect*, 38(8), 1369-1381. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.03.008>

Za svako pitanje označite odgovor koji najtočnije opisuje Vaše iskustvo, pri čemu brojevi imaju sljedeće značenje:

1 – Nikad; 2 – Rijetko; 3 – Ponekad; 4 – Često; 5 – Vrlo često.

Kada sam bio/bila dijete ili adolescent...	1	2	3	4	5
1) Imao/la sam dovoljno za jesti.	1	2	3	4	5
2) Adekvatno mi je osigurana svakodnevna njega i sigurnost.	1	2	3	4	5
3) Roditelji bi mi govorili da nisam vrijedan/na moje obitelji.	1	2	3	4	5
4) Fizičke potrebe bile su mi adekvatno zadovoljene.	1	2	3	4	5
5) Postojao je netko u obitelji s kime sam mogao/la dijeliti svoje probleme.	1	2	3	4	5
6) Moje adekvatno odijevanje bilo je zanemareno .	1	2	3	4	5
7) Osjećao/la sam se voljeno.	1	2	3	4	5
8) Majka ili otac uzrokovali su mi osjećaj posramljenosti.	1	2	3	4	5
9) Netko iz obitelji udario me tako jako da sam morao/la posjetiti doktora ili ići u bolnicu.	1	2	3	4	5
10) Postojale su stvari u mojoj obitelji koje sam htio/htjela promijeniti.	1	2	3	4	5
11) Članovi obitelji udarali su me tako jako da sam imao/la modrice ili rane.	1	2	3	4	5
12) Bio/la sam kažnjen/a remenom, štapom, užetom ili drugim teškim predmetima.	1	2	3	4	5
13) Majka ili otac uvažavali su moje mišljenje.	1	2	3	4	5
14) Članovi obitelji govorili su mi bolne ili uvredljive stvari.	1	2	3	4	5
15) Vjerujem da sam bio/la fizički pretučen/a.	1	2	3	4	5
16) Imao/la sam savršeno djetinjstvo.	1	2	3	4	5
17) Bio/la sam tako jako udaren/a ili pretučen/a da su to primijetili drugi ljudi poput učitelja, susjeda ili doktora.	1	2	3	4	5
18) Osjećao/la sam se kao da me netko u obitelji mrzi.	1	2	3	4	5
19) Članovi moje obitelji osjećali su se blisko jedni drugima.	1	2	3	4	5
20) Netko me probao dirati u seksualnom smislu ili me nagovoriti da ja njih diram na taj način.	1	2	3	4	5
21) Netko mi je prijetio da će me ozlijediti ako ne napravim nešto seksualno s njima.	1	2	3	4	5
22) Imao/la sam najbolju obitelj na svijetu.	1	2	3	4	5
23) Netko me tjerao da radim ili gledam seksualne stvari.	1	2	3	4	5
24) Netko me seksualno uznemiravao.	1	2	3	4	5
25) Članovi obitelji nabijali su mi osjećaj krivnje.	1	2	3	4	5
26) Imao/la sam nekoga da me vodi doktoru kada mi je to trebalo.	1	2	3	4	5
27) Vjerujem da sam bio/la seksualno zlostavljan/a.	1	2	3	4	5
28) Obitelj mi je bila izvor snage i podrške.	1	2	3	4	5
29) Članovi obitelji ograničavali su mi kontakte s vršnjacima i prijateljima.	1	2	3	4	5
30) Članovi obitelji miješali su mi se u osobne probleme.	1	2	3	4	5
31) Majka i otac pružali su mi priliku da samostalno odradim određene zadatke.	1	2	3	4	5
32) Članovi moje obitelji toliko su pratili moj život da sam se osjećao/la neugodno i kao da mi se nameću.	1	2	3	4	5
33) Majka ili otac prekopavali su mi po osobnim stvarima kako bi me kontrolirali.	1	2	3	4	5

Skala prezaštićivanja djeteta¹

Konstruirala: Ivana Macuka

Priredile: Ivana Macuka i Ana Šimunić

1. Teorijska osnova

Različite društvene promjene posljednjih su godina značajno promijenile uloge i iskustva današnjih majki i očeva. Koncept tzv. *intenzivnog roditeljstva* (Bernstein i Triger, 2010) postao je ključan okvir za razumijevanje suvremenih okolnosti odgoja djece. Intenzivno roditeljstvo stavlja novu vrstu pritiska na roditelje, ali i na njihovu djecu. Preciznije, ključni koncept *intenzivnog roditeljstva* karakterizira visoka uključenost roditelja u različite aspekte života djece, znatno ulaganje energije, vremena i novca za uspješan odgoj te pomno praćenje djeteta i ogroman emocionalni angažman pri odgoju (Ishizuka, 2019; Klimor Maman i sur., 2023). Srodni pojmovi koji se pojavljuju u kontekstu intenzivnog roditeljstva usmjerenog na dijete pretjerano su roditeljstvo (engl. *overparenting*) (Bernstein i Triger, 2010) i helikopter roditeljstvo (Bristow, 2014; Schiffrin i sur., 2015).

U istraživanjima intenzivnog roditeljstva još uvijek nedostaje sustavni okvir što sve uzeti u obzir pri promatranju načina na koje se intenzivna uključenost roditelja pretvara u svakodnevnu praksu skrbi o djeci. Bernstein i Triger (2010) navode tri glavne komponente suvremenog intenzivnog roditeljstva. Kao prvo, od roditelja se očekuje educiranje i traženje savjeta stručnjaka o pravilnom razvoju djeteta kako bi se identificirale razvojne potrebe djeteta i postupalo „ispravno“ u odgoju. Drugo, od roditelja se očekuje da potiču razvoj različitih vještina svog djeteta, primjerice, osmišljavanjem niza izvanškolskih aktivnosti i redovitim interveniranjem u školske aktivnosti. Treće, roditelji moraju pomno nadzirati i kontrolirati svaki aspekt života svog djeteta i zadovoljiti potrebe i želje svoje djece. Suvremeno istraživanje provedeno na roditeljima u Hrvatskoj ukazuje kako roditelji sami navode da često prezaštićuju djecu (Macuka i sur., 2023). Prezaštićivanje djece manifestira se kroz različita i specifična roditeljska ponašanja. Primjerice, očituje se u situacijama kada roditelji neprestano upozoravaju djecu na potencijalne opasnosti u okolini i pretjerano su zaokupljeni sigurnošću djeteta, zatim kada pretjerano zadiru u privatnost djeteta i rješavaju njihove svakodnevne probleme pružanjem pomoći čak i kada djeca sama to ne traže (Brenning i sur., 2017; Grüner i sur., 1999; Segrin i sur., 2013). Za roditelje koji su skloni prezaštićivanju djece kaže se da stalno „lebde“ iznad svoje djece i rješavaju sve njihove probleme (LeMoyné i Buchanan, 2011). Odnosno, oni ne žele da njihova djeca iskuse bilo što negativno, štite ih od svega te na taj način dugoročno potkopavaju otpornost vlastitog djeteta te ih posljedično čine slabijima, nesnalažljivima, bez osobnog iskustva za sukobe. Roditelji koji su prezaštitnički usmjereni prema svom djetetu ne žele da njihovu djecu netko ljuti, povrijedi ili zanemaruje i trude se takva iskustva kod djeteta suzbiti. Prezaštitničko roditeljsko ponašanje često karakterizira razvojno neprikladna količina uključenosti roditelja u djetetov život (Schiffrin i sur., 2015) te se često navodi da je takvo ponašanje roditelja zapravo oblik prekomjernog roditeljstva (engl. *overparenting*) u smislu pretjerane uključenosti roditelja u život vlastitog djeteta i zaštite (Bradley-Geist i Olson-Buchanan, 2014). Iako takvo roditeljsko ponašanje dijeli sličnost s bihevioralnom i psihološkom kontrolom djetetova ponašanja, neki autori navode kako je to zaseban konstrukt koji opisuje specifičan oblik kontrole, tj. preuključenost roditelja (Padilla-Walker i Nelson, 2012). Prezaštićivanje se u većoj mjeri povezuje s bihevioralnom kontrolom djetetovog ponašanja koja uključuje ponašanja kojima roditelji nastoje regulirati

1 Skala prezaštićivanja djeteta slobodno se može koristiti u istraživačke svrhe. Skalu je razvila autorica priloga u okviru institucionalnog znanstvenog projekta „Roditeljstvo danas: iskustva i izazovi“ financiranog sredstvima Sveučilišta u Zadru (broj projekta: IP.01.2021.10).

djetetovo ponašanje uz pomoć postavljanja pravila ponašanja (Keresteš i sur., 2012), a pretpostavlja se da su negativne posljedice odraz razvojne neprimjerenosti specifične zaštite i kontrole djeteta od strane roditelja (Schiffirin i sur., 2015). Naime, kada su razvojno neprimjereni, neki oblici bihevioralne kontrole mogu se percipirati kao psihološki oblici kontrole kojom se nadzire djetetov unutrašnji svijet, a pritom je i otežan proces psihološke nezavisnosti djeteta (Soenens i sur., 2010). Istraživanja o prezaštićivanju djece od strane roditelja ukazuju da je takvo roditeljsko ponašanje rizični faktor za psihosocijalne poteškoće djece, uključujući niže samopoštovanje i teškoće internaliziranog i eksternaliziranog tipa (Roelofs i sur., 2006).

Kulturalna specifičnost roditeljskih ponašanja potiče razvoj mjernih instrumenata koji adekvatno zahvaćaju specifična ponašanja roditelja u određenom društvu, pa tako i u Hrvatskoj. Upravo zbog takve potrebe konstruirana je *Skala prezaštićivanja djeteta* nastala na osnovu analize razgovora s roditeljima, odnosno kvalitativnog istraživanja provedenog u okviru institucionalnog znanstvenog projekta „*Roditeljstvo danas: iskustva i izazovi*“ Sveučilišta u Zadru. Rezultati navedenog kvalitativnog istraživanja, koje je bilo usmjereno analiziranju subjektivnih iskustava i briga roditelja djece različite dobi (Macuka i sur., 2023), ukazuju na istaknutu svjesnost današnjih roditelja o sve većoj zastupljenosti takvog specifičnog oblika roditeljskog ponašanja - prezaštićivanja djeteta. S obzirom da nam posebno sadržajne i vrijedne odgovore na pitanja o suvremenim iskustvima roditelja može dati kvalitativan istraživački pristup, u istraživanju Macuke i suradnica (2023) metodom fokus grupa zabilježili su se odgovori roditelja o suvremenim vrijednostima, stavovima i osobnim iskustvima u različitim razvojnim fazama djece. Na temelju analiza prepoznata je potreba za konstrukcijom novog upitnika koji bi obuhvatio upravo specifična intenzivna roditeljska ponašanja koja su usmjerena prezaštićivanju djeteta.

2. Opis skale

Novokonstruirana *Skala prezaštićivanja djeteta* mjerni je instrument sastavljen od 13 tvrdnji kojima se ispituje sklonost roditelja prezaštićivanju djeteta. Zadatak je roditelja da na skali procjene od 5 stupnjeva (1 – „nikada“; 5 – „uvijek“) procijene u kojoj mjeri opisana tvrdnja opisuje njihovo vlastito ponašanje prema djetetu (primjer tvrdnje: *Trudim se zaštititi dijete od neugodnih iskustava*). Ukupan rezultat formira se kao prosjek procjena svih tvrdnji, a viši rezultat označava višu sklonost roditelja prezaštićivanju djeteta.

3. Opis uzorka

Validacija *Skale prezaštićivanja djeteta* provedena je na prigodnom uzorku od 596 roditelja (10% očeva) iz Hrvatske. Prosječna dob roditelja iznosila je 40 godina ($M = 40.01$, $SD = 5.64$) uz raspon dobi od 25 do 57 godina. U pogledu stupnja obrazovanja, većina roditelja navela je da ima završeno više ili visoko obrazovanje (73%), dok je njih 27% navelo srednjoškolsko obrazovanje. Većina roditelja navela je da je zaposlena (91%) i procijenila je materijalni status svoje obitelji prosječnim (79%), a manji postotak roditelja da je financijska situacija njihove obitelji ispodprosječna (3%) ili iznadprosječna (18%). Roditelji su naveli da u prosjeku imaju dvoje djece ($M = 2.06$, $SD = 0.87$), a ukupno 83% roditelja navelo je da živi u cjelovitoj obitelji i odgajaju dijete/djecu s partnerom. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno i anonimno, a podatci su prikupljeni ispunjavanjem *online* upitnika koji je bio oglašen putem različitih kanala društvenih medija. Popunjavanje *online* upitnika bilo je omogućeno od ožujka do lipnja 2022. godine. Istraživanje je provedeno u sklopu projekta financiranog od strane Sveučilišta u Zadru pod nazivom *Roditeljstvo danas: iskustva i izazovi*. Ovo istraživanje dio je većeg istraživanja u kojem su mogli sudjelovati roditelji djece različite dobi uz uvjet da imaju (barem) jedno dijete koje još živi kod kuće. Roditelji s više djece u obitelji trebali su dati odgovore o odnosu s najstarijim djetetom koje živi u zajedničkom kućanstvu (tzv. ciljano dijete).

Ciljana djeca dobnog raspona od 5 do 17 godina (53% dječaci/mladići) u prosjeku su imala 11 godina ($M = 11.14$, $SD = 3.36$). Provedba ovog istraživanja odobrena je od strane *Etičkog povjerenstva* Odjela za psihologiju Sveučilišta u Zadru.

4. Psihometrijska svojstva

4.1. Faktorska struktura

Prvotna verzija novokonstruirane *Skale prezaštićivanja djeteta* imala je 19 tvrdnji. Da bi se provjerila pretpostavljena jednofaktorska struktura skale korištena je eksploratorna faktorska analiza u programu Statistica 14 (TIBCO Software Inc., 2020), uz metodu ekstrakcije zajedničkih faktora maksimalne vjerojatnosti. Kriterij za zadržavanje tvrdnji bio je minimalno zasićenje faktorom u vrijednosti .40, a za zadržavanje faktora korišten je Kaiser-Guttmanov kriterij minimalne Eigen vrijednosti u iznosu 1. Ekstrahirana su dva faktora te je provedena hijerarhijska faktorska analiza (u programu Statistica provodi se umjesto kosokutne rotacije). Ekstrahiran je jedan faktor višeg reda uz već spomenuta dva faktora nižeg reda. Nakon eliminiranja tvrdnji s nedovoljno visokim zasićenjem faktorima i nižeg i višeg reda, ekstrahiran je na koncu samo jedan faktor. Tvrdnje koje su izbačene iz konačne strukture skale bile su sljedećeg sadržaja: *Uplićem se u odnose svog djeteta s vršnjacima; Svom djetetu na raspolaganju sam kad god ima neki problem; Upućen sam u detalje o odnosima s vršnjacima svog djeteta; Ne vjerujem u sposobnosti svog djeteta da samo može riješiti svoje probleme; Upozoravam svoje dijete na moguće negativne posljedice nekih ponašanja (npr. ozljede tijekom penjanja, trčanja itd.) i Imam česte kontakte s odgojiteljima/nastavnicima svog djeteta*. Konačno zadržane tvrdnje i pripadajuća faktorska zasićenja prikazana su u Tablici 1. Faktor je interpretiran kao roditeljsko prezaštićivanje djeteta, a objašnjavao je 40.2% ukupne varijance rezultata (Eigen vrijednost = 5.228).

Tablica 1

Standardizirana faktorska zasićenja dobivena eksploratornom faktorskom analizom Skale prezaštićivanja djeteta (N = 596)

TVRDNJE	standardizirana faktorska zasićenja
Kao roditelj moram biti zaštitnik svom djetetu.	-.58
Pretjerano brinem i zaštićujem svoje dijete.	-.67
Pokušavam dijete sačuvati od neugodnih emocija (npr. u situacijama gubitka ili neuspjeha).	-.82
Trudim se zaštititi dijete od neugodnih iskustava.	-.85
Štitim svoje dijete od kritika.	-.68
U djetetovoj igri nastojim da sam uvijek u blizini.	-.51
Želim osigurati da moje dijete ne bude fizički ili emocionalno povrijeđeno.	-.72
Želim zaštititi svoje dijete od negativnih iskustava, odbacivanja, neuspjeha i razočaranja.	-.79
Pokušavam riješiti sve probleme svog djeteta da ono ne mora.	-.58
Činim sve kako bi moje dijete uvijek bilo uspješno.	-.54
Veoma sam suosjećajan/na kada djetetu ne ide dobro (npr. u školi, sportu).	-.41
Iznimno veliku pozornost posvećujem djetetovim problemima, posebno u vrtiću/školi.	-.47
Ukazujem djetetu na sve moguće rizike u onome što radi.	-.41

Napomena. Sva faktorska zasićenja značajna su uz $p < .01$

4.2. Osjetljivost

U Tablici 2 prikazani su osnovni deskriptivni parametri i određeni indeksi osjetljivosti *Skale prezaštićivanja djeteta* na uzorku od 596 roditelja.

Normalnost distribucije provjerena je Kolmogorov-Smirnovljevim testom. Dobivene vrijednosti ukazuju na normalnu distribuiranost i prihvatljivost primjene parametrijskih analiza rezultata. Na *Slici 1* dan je detaljniji prikaz distribucije rezultata na skali. Mjere raspršenja upućuju na zadovoljavajuću osjetljivost, ali i blago pomaknutu distribuciju rezultata prema višim vrijednostima koje ukazuju na relativno izraženije više razine roditeljskog prezaštićivanja djece.

Tablica 2

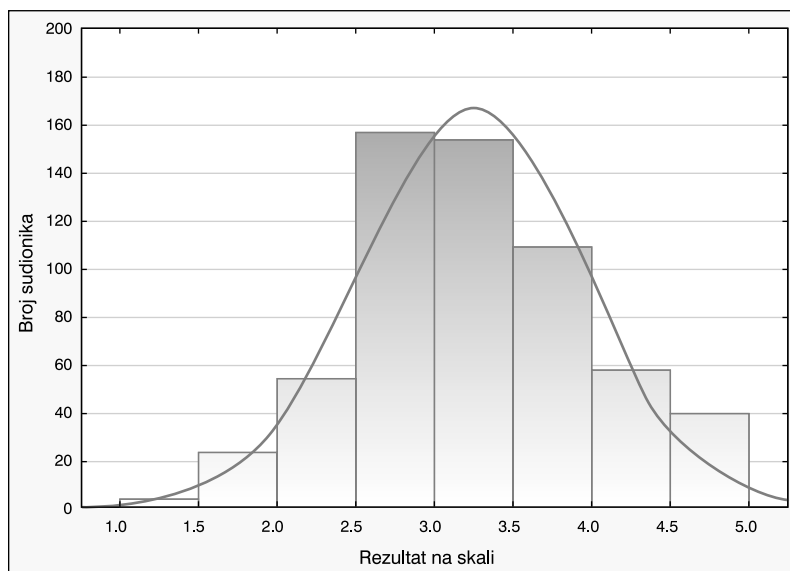
Prikaz deskriptivnih parametara i indeksa normalnosti distribucije Skale prezaštićivanja djeteta (N = 596)

Skala	<i>M</i>	<i>C</i>	<i>SD</i>	raspon	RR (%)	KV (%)	IA	IS	K-S	ω	α
Skala prezaštićivanja djeteta (n = 13)	3.25	3.23	.71	1.46-5	88.5	21.95	.12	-.30	.06	.90	.90

Napomena. *n* = broj čestica; *M* = aritmetička sredina; *C* = medijan; *SD* = standardna devijacija; *RR* = relativni raspon; *KV* = koeficijent varijabilnosti; *IA* = indeks asimetričnosti; *IS* = indeks spljoštenosti; *K-S* = Kolmogorov-Smirnovljev test ($p > .05$); ω = McDonaldova omega, α = Cronbach alfa

Slika 1

Prikaz distribucije rezultata na Skali prezaštićivanja djeteta na uzorku roditelja (N = 596)



4.3. Pouzdanost

Koeficijent unutarnje konzistencije iznosi visokih .90 i u terminima McDonaldove omega (ω) i Cronbachove alfe (α) te ukazuje na visoke razine pouzdanosti skale (Tablica 2). Stoga *Skala prezaštićivanja djeteta* ima zadovoljavajuću unutarnju konzistentnost i predstavlja pouzdan mjerni instrument.

4.4. Valjanost

U prilog konvergentnoj valjanosti *Skale prezaštićivanja djeteta* navedeni su koeficijenti korelacija utvrđeni između rezultata *Skale prezaštićivanja djeteta* i zasebnih dimenzija roditeljskog ponašanja (podrške, popustljivosti i restriktivne kontrole), dimenzija roditeljskog perfekcionizma (perfekcionistačkih briga i samoorijentiranog perfekcionizma) i teškoća djece (internalizirane i eksternalizirane teškoće) (Macuka i sur., 2024). Rezultati odnosa navedenih varijabli prikazani su u Tablici 3.

Tablica 3
Prikaz Pearsonovih koeficijenata korelacije između prezaštićivanja djeteta i roditeljskog ponašanja, roditeljskog perfekcionizma i teškoća djece (N = 596)

	Prezaštićivanje djeteta
Roditeljska podrška	.25**
Popustljivost	.21**
Restriktivna kontrola	.14*
Perfekcionistačke brige	.20**
Samoorijentirani perfekcionizam	.37**
Internalizirane teškoće	.16*
Eksternalizirane teškoće	-.01

Napomena. ** $p < .01$; * $p < .05$

Dobivene korelacije ukazuju kako je prezaštićivanje djeteta od strane roditelja pozitivno povezano sa svim dimenzijama roditeljskog ponašanja. Preciznije, roditelji koji su skloniji prezaštićivanju djeteta iskazuju više podrške djetetu, ali su i popustljiviji i skloniji restriktivnoj/psihološkoj kontroli djetetova ponašanja. Nadalje, roditelji koji navode da izrazitije prezaštićuju djecu skloniji su perfekcionistačkim brigama, ali i samoorijentiranom perfekcionizmu, tj. skloni su izrazitoj zabrinutosti zbog pogrešaka u odgoju te postavljanju iznimno visokih standarda praćenih izrazitom motivacijom da budu savršeni roditelji. Prezaštićivanje djeteta u pozitivnoj je korelaciji s internaliziranim teškoćama djeteta i ukazuje da roditelji koji navode više razine prezaštićivanja djeteta primjećuju veću razinu internaliziranih teškoća kod svog djeteta. Međutim, nije utvrđena značajna povezanost između izraženosti roditeljskog prezaštićivanja djeteta i eksternaliziranih teškoća djece. Navedene odnose treba provjeriti u daljnjim istraživanjima na većim uzorcima roditelja, osobito očeva.

Zaključno, provedenom faktorskom analizom utvrđena je jednofaktorska struktura *Skale prezaštićivanja djeteta* u kojoj je raspoređeno 13 tvrdnji od kojih se sastoji skala. Također, utvrđeni indikatori pouzdanosti i valjanosti ukazuju na zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike skale te je primjena *Skale prezaštićivanja djeteta* opravdana i poželjna u daljnjim istraživanjima u području istraživanja u kojima je prezaštitničko ili helikopter roditeljstvo važan konstrukt.

Literatura

- Bernstein, G. i Triger, Z. (2010). Over-parenting. *Law Review*, 44(1), 1221–1279.
- Bradley-Geist, J. C. i Olson-Buchanan, J. B. (2014). Helicopter parents: An examination of the correlates of over-parenting of college students. *Education & Training*, 56(4), 314–328. <https://doi.org/10.1108/ET-10-2012-0096>
- Brenning, K. M., Soenens, B., Petegem, S. i Kins, E. (2017). Searching for the roots of overprotective parenting in emerging adulthood: Investigating the link with parental attachment representations using an Actor Partner Interdependence Model (APIM). *Journal of Child and Family Studies*, 26(8), 2299–2310. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0744-2>
- Bristow, J. (2014). Experts and parenting culture. U E. Lee, J. Bristow, C. Faircloth i J. Macvarish (Ur.), *Parenting culture studies* (str. 200–215). Palgrave Macmillan.
- Grüner, K., Muris, P. i Merckelbach, H. (1999). The relationship between anxious rearing behaviours and anxiety disorders symptomatology in normal children. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 30(1), 27–35. [https://doi.org/10.1016/S0005-7916\(99\)00004-X](https://doi.org/10.1016/S0005-7916(99)00004-X)
- Ishizuka, P. (2019). Social class, gender, and contemporary parenting standards in the United States: Evidence from a national survey experiment. *Social Forces*, 98(1), 31–58. <https://doi.org/10.1093/sf/soy107>
- Keresteš, G., Brković, I., Kuterovac Jagodić, G. i Greblo, Z. (2012). Razvoj i validacija Upitnika roditeljskog ponašanja. *Suvremena psihologija*, 15(1), 23–41. <https://hrcak.srce.hr/84655>
- Klimor Maman, S., Kaplan, D. i Offer, S. (2023). “Going-with-the-flow” or “Getting-things-done”: A folk model of intensive parenting among middle-class parents. *Journal of Family Issues*, 1–23. <https://doi.org/10.1177/0192513X231155658>
- LeMoyné, T. i Buchanan, T. (2011). Does “hovering” matter? Helicopter parenting and its effect on well-being. *Sociological Spectrum*, 31(4), 399–418. <https://doi.org/10.1080/02732173.2011.574038>
- Macuka, I., Petani, R. i Reić Ercegovac, I. (2023). U razgovoru s roditeljima: kvalitativna analiza iskustava roditelja djece različite dobi. *Društvena istraživanja*, 32(2), 347–365. <https://doi.org/10.5559/di.32.2.08>
- Macuka, I., Šimunić, A. i Tucak Junaković, I. (2024). Parental Perfectionism and Child Adjustment: Testing the Mediating Role of Parental Behaviour. *Journal of Marriage and Family*, u objavi.
- Padilla-Walker, L. M. i Nelson, L. J. (2012). Black hawk down?: Establishing helicopter parenting as a distinct construct from other forms of parental control during emerging adulthood. *Journal of Adolescence*, 35(5), 1177–1190. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2012.03.007>
- Roelofs, J., Meesters, C., Ter Huurne, M., Bamelis, L. i Muris, P. (2006). On the links between attachment style, parental rearing behaviors, and internalizing and externalizing problems in nonclinical children. *Journal of Child and Family Studies*, 15(3), 319–332. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10826-006-9025-1>
- Schiffrin, H. H., Godfrey, H., Liss, M. i Erchull, M. J. (2015). Intensive parenting: Does it have the desired impact on child outcomes? *Journal of Child and Family Studies*, 24(8), 2322–2331. <https://doi.org/10.1007/s10826-014-0035-0>
- Segrin, C., Woszidlo, A., Givertz, M. i Montgomery, N. (2013). Parent and child traits associated with over-parenting. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 32(6), 569–595. <https://doi.org/10.1521/jscp.2013.32.6.569>
- Soenens, B., Vansteenkiste, M. i Luyten, P. (2010). Toward a domain-specific approach to the study of parental psychological control: Distinguishing between dependency oriented and achievement-oriented psychological control. *Journal of Personality*, 78(1), 217–256. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2009.00614.x>
- TIBCO Software Inc. (2020). Data Science Workbench, version 14. <http://tibco.com>.

Skala prezaštićivanja djeteta

Sljedeće tvrdnje opisuju **različita i specifična roditeljska ponašanja**. Zaokruživanjem odgovarajućeg broja označite koliko često iskazujete navedena ponašanja u odnosu s vlastitim djetetom. **Kod procjena imajte na umu dijete koje je obuhvaćeno istraživanjem ukoliko imate više djece.**

Molimo Vas da zaokružite broj koji najbolje izražava Vaše slaganje sa svakom od navedenih tvrdnji.

Koristite se skalom na kojoj brojevi znače sljedeće:

	1	2	3	4	5
	Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek
1. Kao roditelj moram biti zaštitnik svom djetetu.				1 2 3 4 5	
2. Pretjerano brinem i zaštićujem svoje dijete.				1 2 3 4 5	
3. Pokušavam dijete sačuvati od neugodnih emocija (npr. u situacijama gubitka ili neuspjeha).				1 2 3 4 5	
4. Trudim se zaštititi dijete od neugodnih iskustava.				1 2 3 4 5	
5. Štitim svoje dijete od kritika.				1 2 3 4 5	
6. U djetetovoj igri nastojim da sam uvijek u blizini.				1 2 3 4 5	
7. Želim osigurati da moje dijete ne bude fizički ili emocionalno povrijeđeno.				1 2 3 4 5	
8. Želim zaštititi svoje dijete od negativnih iskustava, odbacivanja, neuspjeha i razočaranja.				1 2 3 4 5	
9. Pokušavam riješiti sve probleme svog djeteta da ono ne mora.				1 2 3 4 5	
10. Činim sve kako bi moje dijete uvijek bilo uspješno.				1 2 3 4 5	
11. Veoma sam suosjećajan/na kada djetetu ne ide dobro (npr. u školi, sportu).				1 2 3 4 5	
12. Iznimno veliku pozornost posvećujem djetetovim problemima, posebno u vrtiću/školi.				1 2 3 4 5	
13. Ukazujem djetetu na sve moguće rizike u onome što radi.				1 2 3 4 5	

Kratka skala ego integriteta¹

Konstruirala i priredila: Ivana Tucak Junaković

1. Teorijska osnova

Konstrukat ego integriteta (engl. *ego-integrity*), koji ispituje skala opisana u ovome prilogu, razvijen je u kontekstu Eriksonove teorije psihosocijalnog razvoja, vezano uz zadnji, osmi stadij ove teorije. U posljednjem stadiju svoga životnog puta, u starijoj dobi, osoba se suočava s konfliktom između ego integriteta i očajanja. Ona se osvrće na svoj raniji život i procjenjuje kako ga je proživjela. Ako je ta procjena uglavnom povoljna i ako je osoba većinski zadovoljna različitim aspektima svoga ranijeg života te ga prihvaća i nalazi smisao u njemu, uključujući i nepovoljne događaje i nedaće, osjećat će da je njezin život ispunio očekivanja i da je smislen i vrijedan. Drugim riječima, javlja se osjećaj ego integriteta ili osjećaj cjelovitosti i smislenosti proteklog života koji proizlazi iz procjene i integracije svih prethodnih stadija razvoja. Osoba razvijenog ego integriteta manje se boji smrti jer zna da je živjela ispunjen život i da će na neki način nastaviti živjeti kroz svoje potomke i ostavštinu budućim naraštajima. S druge strane, doživljaj očaja javit će se kod onih osoba koje su uglavnom nezadovoljne proživljenim životom, procjenjuju ga promašenim i imaju puno životnih žaljenja, a osjećaju se beznadno jer nemaju više dovoljno vremena krenuti nekim drugačijim životnim putem (Erikson, 1982).

Kako je potreba za nalaženjem smisla u životu glavni pokretač ljudskog ponašanja (Frankl, 1987), dosadašnja istraživanja pokazala su da je postizanje ego integriteta povezano s mentalnim zdravljem i dobrobiti te manjim strahom od smrti (npr. Bueno-Pacheco i sur., 2021; Busch, 2023; Westerhof i sur., 2017). S druge strane, doživljaj besmisla proteklog života, odnosno očajanje, povezano je s depresivnim simptomima i sniženom dobrobiti (npr. Bueno-Pacheco i sur., 2021; Westerhof i sur., 2017).

Iako konstrukte egzistencijalističke i filozofske prirode nije lako operacionalizirati, postoji više mjernih instrumenata koji su pokušali zahvatiti ego integritet i srodne konstrukte poput doživljaja smisla života, koherentnosti ili svrhovitosti života: *Northwestern skala ego integriteta* (*Northwestern Ego Integrity Scale*, Janis i sur., 2011), subskala integriteta iz *Inventara Psihosocijalnog balansa* (*The Inventory of Psychosocial Balance*, Domino i Affonso, 1990), *Skala integriteta* (Lacković-Grgin, Nekić i sur., 2002), koja je u stvari adaptirana hrvatska verzija skale integriteta autorice Hawley (Hawley, 1988; prema Lacković-Grgin, Nekić i sur., 2002), *Skala smisla života* (*Purpose in Life Scale*) iz *Skale psihološke dobrobiti* (*Scales of Psychological Well-being*, SPWB, Ryff, 1989), *PIL upitnik* (*Purpose in Life Test*, Crumbaugh i Maholick, 1969) te njegova adaptirana hrvatska verzija - *Skala smisla života* (Vulić-Prtorić, 2006), *Upitnik smisla života* (*The Meaning in Life Questionnaire*, MIL, Steger i sur., 2006) i dr. Međutim, većina ovih mjera primjenjivana je na mlađim dobnim skupinama te ima razmjerno velik broj čestica što ih ne čini primjerenima za ispitivanje na uzorcima starijih osoba. Uz to, neke od čestica ovih instrumenata u hrvatskom se prijevodu nisu pokazale dovoljno jasnima pa stoga ni primjerenima za primjenu na starijim osobama. Zbog toga su neki od njih pokazali skromnu pouzdanost u dosadašnjim rijetkim primjenama na hrvatskim uzorcima starijih osoba (npr. Lacković-Grgin, Nekić i sur., 2002). Također, oni instrumenti koji ispituju doživljaj smisla trenutnog života, odnosno iskustvo egzistencijalne praznine, više procjenjuju iskustvo smislenosti trenutnog života, potragu za smislom ili postavljanje budućih ciljeva negoli osvrst na raniji životni put i posljedični doživljaj (ne)ispu-

1 *Kratka skala ego integriteta* slobodno se može koristiti u istraživačke svrhe. Skalu je razvila autorica priloga u okviru institucionalnog znanstvenog projekta „Uspješno starenje: razvoj i validacija integriranog višedimenzionalnog modela“ financiranog sredstvima Sveučilišta u Zadru (broj projekta: IP01.2021.21).

njenosti i (be)smisla života koji proizlazi iz evaluacije uspješnosti rješavanja izazova ranijih razvojnih stadija. Iz svih ovih razloga odlučili smo se za konstrukciju kratke skale koja bi valjanije zahvatila konstrukt ego integriteta, sukladno postavkama Eriksonove teorije. Također, za potrebe istraživanja provedenog u sklopu institucionalnog projekta Sveučilišta u Zadru „Uspješno starenje: razvoj i validacija integriranog višedimenzionalnog modela“ (IP.01.2021.21) trebali smo kratku i valjanu mjeru ego integriteta koju bismo primijenili u drugoj fazi longitudinalnog istraživanja u kojem je korišten velik broj mjera različitih konstrukata vezanih za tzv. uspješno starenje. U ovoj drugoj fazi integritet je tretiran kao ishodna ili kriterijska varijabla (uz još neke druge ishodne varijable) predloženog višedimenzionalnog modela tzv. uspješnog starenja. Naime, jedan od ciljeva istraživanja bio je provjeriti prediktivnu valjanost predloženog modela uspješnog starenja u predviđanju doživljaja integriteta ili konačnog smisla života kao ishoda posljednjeg stadija razvoja prema Eriksonovoj teoriji.

2. Opis skale

Kratka skala ego integriteta sastoji se od pet čestica, od čega su tri pozitivnoga smjera (primjer tvrdnje: „Kada se osvrnem na svoj protekli i sadašnji život, mogu reći da je vrijedan i ispunjen smislom.“) a dvije negativnoga smjera (primjer tvrdnje: „Kada bih mogao/mogla krenuti iznova, puno toga bih napravio/napravila drugačije u svom životu“). Slaganje sa svakom tvrdnjom izražava se na skali od pet stupnjeva, od 1 (*uopće se ne slažem*) do 5 (*potpuno se slažem*). S obzirom na utvrđenu jednofaktorsku strukturu skale, ukupan se rezultat na njoj, uz prethodno obrnuto bodovanje dviju čestica negativnoga smjera koje ukazuju na doživljaj očajanja, formira kao zbroj procjena na svim česticama podijeljen brojem čestica. Viši rezultat označava veći doživljaj integriteta ili smisla proteklog života, odnosno manji doživljaj očajanja.

3. Opis uzorka

Skala je prvi put primijenjena i validirana na uzorku od 193 starije osobe, u sklopu druge faze longitudinalnog istraživanja provedene unutar ranije spomenutog institucionalnog projekta Sveučilišta u Zadru *Uspješno starenje: razvoj i validacija integriranog višedimenzionalnog modela* (IP.01.2021.21). U prvoj fazi istraživanja u kojoj su ispitani potencijalni prediktori i komponente novopredloženog višedimenzionalnog modela tzv. uspješnog starenja, sudjelovao je prigodni izvaninstitucionalni uzorak od 790 starijih osoba u dobi od 65 do 98 godina ($M = 73.97$ godina, $SD = 6.58$). Među osobama koje su izrazile volju da sudjeluju u drugoj fazi istraživanja te ostavile svoj kontakt, u drugoj su fazi istraživanja provedenoj godinu i pol dana nakon prve faze, na kraju sudjelovale 193 starije osobe u dobi od 65 do 92 godine ($M = 73.07$, $SD = 6.17$). U uzorku je bilo 117 žena (60.62%) i 76 muškaraca (39.38%). S obzirom na stupanj obrazovanja, većina je imala završenu srednju školu kao najviši stupanj obrazovanja ($N = 86$), dok je njih 41 imalo završenu ili djelomice završenu osnovnu školu, a njih 66 višu ili visoku školu. S obzirom na bračni status, većina sudionika bila je u braku ($N = 117$) ili su bili udovci/udovice ($N = 58$). Gotovo svi su živjeli u vlastitom domu (95.85%). Većina je živjela samo s bračnim partnerom ($N = 80$) ili sami ($N = 55$). U proširenoj obitelji s bračnim partnerom i djecom (s ili bez unuka) živjelo je 34 sudionika, dok je samo s djecom živjelo njih 20. Većina sudionika živjela je u gradu ($N = 127$). U manjem mjestu/općini živjelo je njih 39, a na selu 27. Sudionici su ispitani kroz individualnu primjenu upitnika uživo ili telefonskim putem. Druga faza istraživanja provedena je tijekom lipnja, srpnja i kolovoza 2023.

4. Psihometrijska svojstva skale

4.1. Faktorska struktura

Pretpostavljeno je da će skala imati ili jednofaktorsku (s latentnim faktorom ego integriteta/odsustvom očajanja) ili dvofaktorsku strukturu (sa zasebnim faktorima ego integriteta i očajanja). Kako je riječ o prvoj primjeni skale, provedena je eksploratorna faktorska analiza. Korištena je metoda zajedničkih faktora uz Guttman-Kaiserov kriterij ekstrakcije faktora (karakteristični korijen veći od 1). Ekstrahiran je jedan faktor s karakterističnim korijenom 1.8. Tim je faktorom objašnjeno 35 % zajedničke varijance rezultata. Svih pet čestica, osim čestice 3, imalo je zasićenje faktorom veće od .60, a i za česticu 3 je ono bilo iznad .40 (Tablica 1).

Tablica 1
Rezultati eksploratorne faktorske analize i analize pouzdanosti Kratke skale ego integriteta

Čestica	Faktorsko zasićenje	r_{it}
1.	.63	.54
2.	.61	.52
3.	.45	.37
4.	.61	.52
5.	.65	.57

Napomena. r_{it} – korelacija između rezultata na pojedinoj čestici i ukupnog rezultata na skali

4.2. Pouzdanost

Skala je pokazala zadovoljavajuću pouzdanost tipa unutarnje konzistencije: Cronbach alfa koeficijent iznosio je .73, dok je McDonaldov omega koeficijent iznosio .74. Uz to, sve korelacije pojedinih čestica, osim čestice 3, s ukupnim rezultatom na skali bile su više od .50, a i za česticu 3 korelacija s ukupnim rezultatom bila je veća od .30 (Tablica 1).

4.3. Osjetljivost

Osnovni deskriptivni parametri skale prikazani su u Tablici 2.

Tablica 2
Osnovni deskriptivni parametri Kratke skale ego integriteta (N = 193)

	Kratka skala ego integriteta
<i>M</i> (aritmetička sredina)	3.64
<i>SD</i> (standardna devijacija)	.71
<i>Dobiveni raspon</i> (teoretski raspon)	1.40 – 5 (1 – 5)
<i>Kolmogorov-Smirnovljev test</i>	.11 (p < .05)
<i>Asimetričnost</i> (standardna pogreška)	-.56 (.17)
<i>Spljoštenost</i> (standardna pogreška)	.03 (.35)
<i>Cronbach α</i>	.73
<i>McDonaldova ω</i>	.74
<i>Prosječna korelacija među česticama</i>	.36

Kolmogorov-Smirnovljev test pokazao je da distribucija rezultata na skali odstupa od normalne. Blago je pomaknuta prema višim vrijednostima, a aritmetička sredina donekle je iznad teoretskog prosjeka od 3 pokazujući da ispitanice starije osobe, u prosjeku, vide svoj život kao smislen i da nemaju većih životnih žaljenja. Parametri prikazani u Tablici 2 ukazuju na zadovoljavajući varijabilitet rezultata na skali, odnosno na zadovoljavajuću osjetljivost skale, iako je dobiveni raspon rezultata donekle smanjen zbog izostanka teoretski najnižih vrijednosti ukupnih rezultata.

4.4. Valjanost

U Tablici 3 prikazani su koeficijenti povezanosti rezultata na *Kratkoj skali ego integriteta* s nekim vanjskim varijablama. Rezultati na svim prikazanim vanjskim mjerama dobiveni su u prvoj fazi istraživanja u okviru ranije spomenutog projekta, osim rezultata na zadovoljstvu životom i kvaliteti života kada su ispitanici pomoću jedne čestice s procjenom na skali od 1 do 5, u drugoj fazi istraživanja. *Kratka skala ego integriteta* primijenjena je u drugoj fazi istraživanja te su izračunate njezine povezanosti s drugim vanjskim mjerama iz prve faze istraživanja, kao i s procjenama zadovoljstva i kvalitete života pomoću jedne čestice, prikupljenima u drugoj fazi istraživanja na uzorku od 193 starije osobe koje su sudjelovale u obje faze longitudinalne studije.

Tablica 3

Pearsonovi koeficijenti korelacije rezultata na Kratkoj skali ego integriteta s nekim vanjskim varijablama (N = 193)

	Kratka skala ego integriteta
Spol	-.05
Dob	.01
Obrazovanje	.17*
Samoprocjena zdravlja	.29**
Broj kroničnih bolesti	-.25**
Funkcionalna sposobnost	.26**
Samoprocjena financijskog stanja	.21**
Uspješno starenje	.23**
Dobro starenje	.28**
Zadovoljstvo životom	.40**
Mentalno zdravlje	.43**
Optimizam	.28**
Otpornost	.31**
Generativnost	.15*
Prilagodba na promjene u procesu starenja	.30**
Socijalna podrška	.04
Zadovoljstvo životom (2. faza istraživanja)	.55**
Kvaliteta života (2. faza istraživanja)	.55**

Napomena. * $p < .05$, ** $p < .01$

Rezultati korelacijskih analiza pokazali su da spol i dob u ispitanom uzorku starijih osoba ne koreliraju značajno s rezultatima na *Kratkoj skali ego integriteta*, dok su stupanj obrazovanja i procjena vlastitog financijskog stanja na skali od 1 (*vrlo loše*) do 5 (*izvrsno*) bili značajno pozitivno povezani s integritetom, ukazujući na jače izražen doživljaj smisla života u obrazovanijih osoba i onih koje svoje financijsko stanje

procjenjuju povoljnijim. Nadalje, samoprocjena zdravlja na skali od 1 (*vrlo loše*) do 5 (*odlično*), broj kroničnih bolesti koje su sudionici označavali na predloženom popisu od 10 bolesti najzastupljenijih u starijoj populaciji (prema Pruchno i sur., 2010) i funkcionalna sposobnost ispitana pomoću *Skale dnevnih aktivnosti* (Shanas i sur., 1968, prema Despot Lučanin, 1997) također su značajno korelirali s doživljajem integriteta, u očekivanom pozitivnom smjeru, izuzev broja bolesti koji je s integritetom bio negativno povezan. Uspješno starenje procijenjeno kao ishod u prvoj točki mjerenja i dobro starenje procijenjeno kao proces koji traje, oboje ispitani s po jednim pitanjem (*Na skali od 0 do 10 procijenite koliko ste uspješno ostarjeli*, odnosno *Na skali od 0 do 10 procijenite koliko dobro starite*), sa skalom odgovora od 1 do 10, također su značajno pozitivno, iako nisko, korelirali s rezultatima na skali integriteta. Nadalje, s rezultatima na *Kratkoj skali ego integriteta* bili su značajno pozitivno te nisko do umjereno visoko povezani sljedeći konstrukti: zadovoljstvo životom, u prvoj fazi istraživanja procijenjeno pomoću *Skale zadovoljstva životom* (*Satisfaction with Life Scale, SWLS*, Diener i sur., 1985), a u drugoj fazi istraživanja (u kojoj je ispitani i integritet) pomoću jednog pitanja (*Koliko ste zadovoljni svojim trenutnim životom?*) s odgovorima na skali od 1 (*potpuno nezadovoljan/na*) do 5 (*potpuno zadovoljan/na*), mentalno zdravlje ispitano subskalom mentalnog zdravlja iz *Upitnika zdravstvenog statusa SF-36* (Ware i Sherbourne, 1992; Maslić Seršić i Vuletić, 2006), optimizam ispitani često korištenom skalom optimizma - *Life Orientation Test revised (LOT-R)*, Scheier i sur., 1994), otpornost ispitana *Kratkom skalom otpornosti (Brief Resilience Scale)*, Smith i sur., 2008; adaptirana hrvatska verzija Slišković i Burić, 2018), generativnost ili usmjerenost na dobrobit mlađih naraštaja i vlastiti doprinos društvu, ispitana adaptiranom verzijom (Lacković-Grgin, Penezić i sur., 2002) *Loyola skale generativnosti* (McAdams i de St. Aubin, 1992), prilagodba na promjene u procesu starenja, ispitana novokonstruiranom *Skalom prilagodbe na starenje* (Tucak Junaković i sur., 2023) te kvaliteta života procijenjena u drugoj fazi istraživanja pomoću jednog pitanja (*Kako biste ocijenili kvalitetu svoga trenutnog života?*) sa skalom odgovora od 1 (*vrlo loša*) do 5 (*izvrsna*).

Sve povezanosti s ispitanim vanjskim varijablama u skladu su s očekivanjima, osim neznčajne povezanosti sa socijalnom podrškom, ispitanom prilagođenom verzijom *Skale socijalne podrške* autorice Despot Lučanin (1997). Dakle, može se zaključiti da dobivene korelacije uglavnom govore u prilog valjanosti *Kratke skale ego integriteta*, tim više što su one utvrđene za varijable od kojih je većina ispitana oko godinu i pol dana ranije u odnosu na razdoblje kada je u istih sudionika primijenjena skala integriteta.

Zaključno se može reći da je *Kratka skala ego integriteta* u uzorku starijih osoba na kojem je primijenjena pokazala dobra psihometrijska svojstva te se može koristiti u istraživačke svrhe. Ipak, potrebne su njezine daljnje provjere na većim i reprezentativnijim uzorcima odraslih i starijih osoba, uključujući i one lošijeg zdravstvenog statusa te one koje žive u institucionalnom smještaju.

Literatura

- Bueno-Pacheco, A., Satorres, E., Delhom, I. i Meléndez, J. C. (2021). Ego-integrity and its relationship with sense of coherence, satisfaction, self-efficacy, and depression. *Current Psychology*, 42, 6439–6446 (2023). <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01978-z>
- Busch, H. (2023). The indirect effect of generativity on fear of death through ego-integrity holds when controlling for spirituality. *Death Studies*, 47(8), 957-961. doi: 10.1080/07481187.2022.2142327.
- Crumbaugh, J. C. i Maholick, L. T. (1969). *Manual of instructions for the Purpose-in-Life-Test*. Munster: Psychometric Affiliates.
- Despot Lučanin, J. (1997). *Longitudinalna studija povezanosti psiholoških, socijalnih i funkcionalnih čimbenika u procesu starenja*. [Neobjavljena doktorska disertacija]. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. i Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–76. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13
- Domino, G. i Affonso, D. D. (1990). A personality measure of Erikson's life stages: The Inventory of Psychosocial Balance. *Journal of Personality Assessment*, 54(3-4), 576–588. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5403&4_13
- Erikson, E. H. (1982). *The life cycle completed*. Norton.
- Frankl, V. E. (1987). *Nečujan vapaj za smislom*. ITRO Naprijed.
- Janis, L. B., Canak, T., Machado, M. A., Green, R. M. i McAdams, D. P. (2011). *Development and validation of the Northwestern Ego Integrity Scale*. Northwestern University.
- Lacković-Grgin, K., Nekić, M. i Čubela, V. (2002). Dobne specifičnosti integriteta s gledišta Eriksonove teorije psihosocijalnog razvoja. *RADOVI Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio FPSP*, 41(18), 45-68.
- Lacković-Grgin, K., Penezić, Z. i Tucak, I. (2002). Odnos generativnosti i drugih komponenti ličnosti Eriksonova modela u osoba mlađe, srednje i starije odrasle dobi. *Suvremena psihologija*, 5(1), 9-30.
- Maslić Seršić, D. i Vuletić, G. (2006). Psychometric evaluation and establishing norms of Croatian SF-36 health survey: Framework for subjective health research. *Croatian Medical Journal*, 47(1), 95–102.
- McAdams, D. P. i de St. Aubin, E. (1992). A theory of generativity and its assessment through self-report, behavioral acts and narrative themes in autobiography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), 1003-1015. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.62.6.1003>
- Pruchno, R. A., Wilson-Genderson, M., Rose, M. i Cartwright, F. (2010). Successful aging: Early influences and contemporary characteristics. *The Gerontologist*, 50(6), 821-833. <https://doi.org/10.1093/geront/gnq041>
- Ryff, C. D. (1989.). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069-1081.
- Scheier, M. F., Carver, C. S. i Bridges, M. W. (1994). Distinguishing optimism from neuroticism (and trait anxiety, self-mastery, and self-esteem): A re-evaluation of the Life Orientation Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(6), 1063–1078. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.6.1063>
- Slišković, A. i Burić, I. (2018). Kratka skala otpornosti. U A. Slišković, I. Burić, V. Čubela Adorić, M. Nikolić i I. Tucak Junaković (Ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Svezak 9* (str. 7–13). Sveučilište u Zadru.
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P. i Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15(3), 194–200. <https://doi.org/10.1080/10705500802222972>
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S. i Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80–93. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.1.80>
- Tucak Junaković, I., Ambrosi-Randić, N. i Macuka, I. (2023). Psihosocijalne determinante objektivnih i su-

- bjektivnih pokazatelja uspješnoga starenja. *Društvena istraživanja*, 32(3), 449-469. <https://doi.org/10.5559/di.32.3.04>
- Vulić-Prtorić, A. (2006). Skala smisla života. U V. Ćubela Adorić, A. Proroković, Z. Penezić i I. Tucak (Ur.), *Zbirka psiholoških skala i upitnika, Svezak 3* (str. 49-54) Sveučilište u Zadru.
- Ware, J. E., Jr. i Sherbourne, C. D. (1992). The MOS 36-item short-form health survey (SF-36). I. Conceptual framework and item selection. *Medical Care*, 30(6), 473-483.
- Westerhof, G. J., Bohlmeijer, E. T., McAdams, D. P. (2017). The relation of ego integrity and despair to personality traits and mental health. *The Journals of Gerontology Series B*, 72(3), 400-407. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbv062>

Molimo Vas da označite koliko se slažete s dolje navedenim tvrdnjama, koristeći se sljedećom skalom:

1 Uopće se NE slažem	2 Uglavnom se NE slažem	3 Niti se slažem, niti se ne slažem	4 Uglavnom se slažem	5 Potpuno se slažem	
1. Kada se osvrnem na svoj protekli i sadašnji život, mogu reći da je vrijedan i ispunjen smislom.	1	2	3	4	5
2. Kada bih mogao/mogla krenuti iznova, puno toga bih napravio/la drugačije u svom životu.	1	2	3	4	5
3. Mogu prihvatiti i naći smisao čak i u ružnim događajima i patnjama koje sam prošao/la u životu.	1	2	3	4	5
4. Život mi je na kraju ispao onako kako je i trebalo.	1	2	3	4	5
5. Volio/voljela bih da imam više vremena pa da krenem nekim drugačijim životnim putem.	1	2	3	4	5

Formiranje ukupnog rezultata: rezultat na skali formira se kao aritmetička sredina odgovora na svih pet čestica, uz obrnuto bodovanje čestica 2 i 5.

Skala ruminacije ljutnje¹

Izvorni instrument: *Anger Rumination Scale* – ARS; Sukhodolsky, Golub i Cromwell, 2001.

Adaptirale i priredile: Matea Bodrožić Selak i Anita Vulić-Prtorić

1. Teorijska osnova

Ruminacija je tendencija ponavljanog razmišljanja o osjećajima i mislima vezanim za neki pozitivni ili negativni događaj (Nolen-Hoeksema, 2000). Najčešće se radi o pretjeranom usmjeravanju pažnje na simptome neugode i njezine moguće uzroke i posljedice, a bez pokušaja da se djeluje na samu situaciju. Ruminativne, repetitivne misli i ponašanja kojima osoba usmjerava pažnju na svoje emocije, ponašanja i simptome, najčešće pridonose daljnjim negativnim mislima, neugodi i lošem raspoloženju (Butler i Nolen-Hoeksema, 1994). Prema *Teoriji ruminativnog stila reagiranja* (*Response Styles Theory* - RST; Nolen-Hoeksema, 1991), ruminacija je specifični kognitivni stil suočavanja, odnosno stil reagiranja na određeno emocionalno stanje koji predstavlja rizični čimbenik u razvoju depresivnog raspoloženja i depresije (Brinker i Dozois, 2009).

Nalazi dobiveni u dosadašnjim istraživanjima ukazuju na visoku povezanost ruminacije sa simptomima depresije (Flett i sur., 2002; Olson i Kwon, 2008), ali isto tako i s povišenim razinama anksioznosti, opće nesigurnosti i doživljavanja boli (Nolen-Hoeksema, 2000). Iako su danas brojna istraživanja depresivne ruminacije, ruminativni kognitivni stil nije ograničen samo na depresivno raspoloženje, već se sve češće opisuju različite teme ruminiranja, osobito ruminacija ljutnje, gubitka, boli i dr. (Sukhodolsky i sur., 2001; Schutze i sur., 2019) te je ovaj kognitivni stil prepoznat kao transdijagnostički proces u velikom broju poremećaja (Harvey i sur., 2004; Luca, 2019). No, još uvijek je iznenađujuće malo istraživanja ruminacije ljutnje i njezinih posljedica.

Ljutnja je emocionalno stanje koje može biti intenzivan pokretač i tema ruminacije. Definira se kao neugodna emocija koja proizlazi iz socijalnih situacija koje uključuju prijetnju ili frustraciju, a obuhvaća negativno procjenjivanje, prateće fiziološke promjene i namjeru da se nešto poduzme (Spielberger, 2001). Povezana je s učestalijim somatskim pritužbama (osobito kod starijih osoba), intenzivnijim kroničnim bolovima pa posljedično i češćim posjetima liječniku, socijalnom neprilagođenosti i agresivnim ponašanjem. Ljutita osoba ima uži raspon pažnje i češće okrivljuje druge osobe za različite neugodne događaje. Spielberger (2001) razlikuje ljutnju kao stanje i kao crtu ličnosti. Ljutnja kao stanje varira u intenzitetu od blage nervoze do intenzivnog bijesa. Ljutnja kao crta ličnosti povezana je s kroničnim individualnim razlikama u frekvenciji, intenzitetu i trajanju ljutnje kao stanja u nizu situacija. Osobe s izražajom ljutnjom kao crtom ličnosti češće na neugodnu stresnu situaciju reagiraju intenzivnijom ljutnjom kao stanjem.

Ruminacija ljutnje nenamjerna je i ponavljajući kognitivni proces koji nastaje tijekom situacije u kojoj osoba doživljava ljutnju, ali se nastavlja i nakon te situacije. Stoga je takva tendencija ruminiranja presudna za trajanje i intenzitet ljutnje (Sukhodolsky i sur., 2001). Dosadašnja su istraživanja pokazala da su ruminacija tuge i ljutnje dva odvojena konstrukta s različitim ishodima.

Ruminacija ljutnje podrazumijeva tendenciju repetitivnog i kontinuiranog razmišljanja o prošlim događajima koji su izazivali ljutnju. Uključuje: refleksiju, socijalnu kogniciju, negativan afekt i emocionalnu regulaciju putem održavanja i povećavanja ljutnje nakon takvih događaja. Povezana je s cijelim nizom psiho-

1 Ovaj upitnik predstavlja prijevod i adaptaciju engleske verzije upitnika (ARS) objavljene u radu Sukhodolsky i suradnika (2001). Hrvatska verzija upitnika slobodna je za upotrebu.

loških i fizioloških promjena: negativnim afektom, suicidalnim idejama, neuspješnim suočavanjem sa stresom, povećanom agresijom prema nedužnim osobama, težim oblicima agresivnog ponašanja, dugotrajnijim depresivnim epizodama i povišenim krvnim tlakom (Besharat i Shahidi, 2010; du Pont i sur., 2018; Luca, 2019). Nadalje, ruminacija ljutnje prediktor je premještenom agresivnom ponašanju koje osoba ispoljava na nekom drugom, nevinom objektu, što je osobito značajno rano otkriti kako bi se prevenirali agresivni ispadi i nasilničko ponašanje, na primjer, osobito prema djeci ili drugim članovima obitelji.

Ruminacija ljutnje može se podijeliti na ruminaciju usmjerenu na provokaciju i ruminaciju usmjerenu na sebe. Ruminacija usmjerena na provokaciju uključuje razmišljanje o negativnim događajima ili incidentima koji su uključivali ljutnju, a ruminacija usmjerena na sebe uključuje usmjeravanje pažnje prema unutra, prema vlastitim negativnim emocijama.

Sukhodolsky i suradnici (2001) napominju da se na prvi pogled može činiti da je ruminacija ljutnje slična konstrukt potisnute ljutnje. Tako Spielberger (2001) u opisu *Upitnika ljutnje kao stanja i osobine ličnosti STAXI* razlikuje tri oblika ekspresije ljutnje: ljutnju okrenutu prema van i prema unutra te kontrolu ljutnje. Ljutnja okrenuta prema van odnosi se na tendenciju izražavanja ljutnje kroz verbalna ili fizička ponašanja. Ljutnja okrenuta prema unutra ili potisnuta ljutnja odnosi se na tendenciju zadržavanja ljutnje u sebi, bez ispoljavanja i olakšavanja. Kontrola ljutnje odnosi se na tendenciju da se uključi u ponašanja kojima će se reducirati otvorena ekspresija ljutnje. U tom kontekstu konstrukt ruminacije ljutnje nije isto što i potiskivanje ljutnje, već se odnosi na pokušaj otkrivanja što se događa s ljutnjom nakon što je potisnuta. Na taj način supresija ljutnje stvara materijal za ruminaciju. Iako je u tim procesima teško odvajati emocionalne i kognitivne komponente, potiskivanje ljutnje može biti smatrano emocionalnom aktivnosti, a ruminacija ljutnje kognitivnom aktivnosti.

Na samom početku proučavanja konstrukt ruminacije ljutnje uključivao je tri temeljna procesa: 1) sjećanja na doživljene epizode ljutnje; 2) usmjeravanje pažnje na neposredna iskustva ljutnje; 3) „interferirajuće“ misli koje se odnose na hipotetiziranja o tome što se moglo dogoditi, u odnosu na ono što se uistinu dogodilo i potenciralo ljutnju (Sukhodolsky i sur., 2001). Navedeni procesi čine mehanizam na kojem počivaju efekti ruminacije ljutnje. Naime, sjećanja na prošle epizode ljutnje mogu potencirati nova emocionalna stanja obojena ljutnjom, fokusiranje pažnje na doživljenu ljutnju dovodi do njenog intenziviranja, dok tzv. interferirajuće misli o potencijalnim ishodima vode ka klarificiranju doživljenih iskustava ili k osveti. Iz same prirode ruminacije ljutnje naslućuje se da se radi o multidimenzionalnom konstrukt. Međutim, istraživanja kojima je ispitivana struktura ovoga konstrukta ukazuju na to da su samo dvije dimenzije identične prethodno spomenutim procesima (*Sjećanja vezana uz ljutnju* i *Ljutite naknadne misli*), dok se posljednji proces interferirajućih misli raščlanjuje na dva faktora, a to su *Misli vezane uz osvetu* i *Razumijevanje uzroka*. Intrigantna priroda ovog relativno novog konstrukta privukla je pažnju brojnih istraživača zbog čega, u novije vrijeme, raste broj studija čije je temeljno istraživačko pitanje provjera prirode ruminacije ljutnje, odnosno psihometrijskih karakteristika *Skale ruminacije ljutnje* (ARS; Sukhodolsky i sur., 2001) na uzorcima iz različitih populacija. Iako je većina istraživača potvrdila originalno pretpostavljenu četverofaktorsku strukturu (Maxwell i sur., 2005; Reynesi i sur., 2013; Satici, 2014; Ramos-Cejudo i sur., 2017), važno je napomenuti da su se u nekim istraživanjima dobile i nejasne faktorske solucije čime se pokazalo da struktura skale ruminacije ljutnje nije stabilna. Na primjer, budući da su neki indikatori pristajanja modela podacima, prilikom testiranja četverofaktorske strukture, bili loši, Sukhodolsky i suradnici (2001) testirali su potencijalnu trofaktorsku strukturu pretpostavljenu temeljem prethodno opisanih temeljnih procesa ruminacije ljutnje. Rezultati istraživanja nisu išli u prilog trodijelnoj koncepciji konstrukta, stoga je ovaj istraživački pothvat rezultirao usvajanjem pretpostavke o četverofaktorskoj prirodi ruminacije ljutnje. S druge strane, u nekim istraživanjima nije potvrđen raspored čestica po faktorima na način na koji su to autori predvidjeli (du Pont i sur., 2018). Uzimajući u obzir kontradiktorne rezultate ranijih istraživanja, cilj ovoga istraživanja bio je ispitati psihometrijske karakteristike skale agresivne ruminacije (Sukhodolsky i sur., 2001) na uzorku

studentske populacije u RH. Rezultati prikazani u ovom radu dio su jednog opsežnijeg istraživanja u kojem su osim ovdje opisanih instrumenata primijenjene i mjere psihosomatskih simptoma te depresivnosti, anksioznosti i stresa. U svrhu ovog rada prikazani su rezultati psihometrijske analize *Skale ruminacije ljutnje* (ARS) i relacije s rezultatima na *Skali depresivne ruminacije* (RRS). Za potrebe ovog istraživanja ARS su s engleskog prevela dva psihologa i jedan jezični stručnjak, a u skladu sa standardima prijevoda psiholoških mjernih instrumenata.

2. Opis upitnika

Skala ruminacije ljutnje (*Anger Rumination Scale* – ARS; Sukhodolsky i sur., 2001) sastoji se od 19 čestica i upotrebljava se za ispitivanje tendencije razmišljanja o trenutnim situacijama koje izazivaju ljutnju te dosjećanja prošlih situacija koje su izazvale ljutnju. Prve verzije skale imale su 30 čestica, a nakon psihometrijskih provjera autori su zadržali 19 čestica i ta verzija skale upotrijebljena je i u ovom istraživanju. Sadržajno, čestice opisuju četiri aspekta ruminiranja (Barber i sur., 2005) opisana u četiri subskale: Ljutite naknadne misli (6 čestica), Misli vezane uz osvetu (4 čestice), Sjećanja na ljutnju (5 čestica) i Razumijevanje uzroka (4 čestice).

Sudionici trebaju procijeniti koliko im se često javljaju stanja opisana u tvrdnjama, pri čemu mogu označiti odgovore na skali od „gotovo nikad“ (1) do „gotovo uvijek“ (4). Veći rezultat na skali ukazuje na veće razine ruminacije ljutnje. U istraživanjima autora skale, kao i u nekim kasnijim istraživanjima (du Pont i sur., 2018), utvrđena je visoka pouzdanost tipa unutarne konzistencije za cijelu skalu ($\alpha = .93$) i subskale ($\alpha = .77-.86$) (Sukhodolsky i sur., 2001) i od .68 do .86 (du Pont i sur., 2018).

Za mjerenje depresivne ruminacije upotrijebljena je hrvatska verzija *Skale ruminiranja* (*Ruminative Response Skale* – RRS; Nolen Hoeksema i Morrow, 1991) koja je do sada korištena u više istraživanja (vidi Kalebić Jakupčević (2014), Dmitrović (2015), Karlović (2018), i dr.). Radi se o skali od 22 čestice koje opisuju tri skupine reakcija na depresivno raspoloženje: (1) reakcije usmjerene na sebe (npr. *Razmišljam zašto uvijek reagiram na ovaj način*), (2) reakcije usmjerene na simptom (npr. *Razmišljam kako mi je teško koncentrirati se*) i (3) reakcije usmjerene na moguće uzroke i posljedice raspoloženja (npr. *Analiziram vlastitu ličnost kako bih shvatila zašto sam depresivna*). Sudionici trebaju procijeniti koliko im se često javljaju stanja opisana u tvrdnjama, pri čemu mogu označiti odgovore na skali od „gotovo nikad“ (1) do „gotovo uvijek“ (4). Ukupan rezultat zbroj je procjena na svim česticama, a raspon rezultata je od 22 do 88. Viši rezultat na ovoj skali označava veću sklonost ruminiranju. Pouzdanost tipa unutarne konzistencije u ovom istraživanju iznosila je .92. Sličan nalaz dobiven je i u drugim istraživanjima na hrvatskim uzorcima u kojima je također Cronbach alfa koeficijent izrazito visok, npr. u istraživanju Dmitrovića (2015) i u istraživanju Karlović (2018) iznosi .93. U dosadašnjim istraživanjima prepoznate su tri subskale RRSa: reflektiranje, anksiozna ruminacija (*brooding*) i depresivna ruminacija. Pri tome se reflektiranje opisuje kao pozitivni aspekt ruminiranja i uključuje namjerno usmjeravanje na rješavanje kognitivnih problema, dok se anksiozna ruminacija opisuje kao negativni aspekt ruminiranja i definira kao pasivno razmišljanje o nezahvalnoj poziciji u različitim situacijama.

3. Opis uzorka

Psihometrijske karakteristike *Skale ruminacije ljutnje* provjerene su na uzorku od 180 studenata, prosječne dobi 21.66 godina (raspon dobi 18-40; $SD = 3.69$), od toga 163 (90.56%) djevojke. Upitnici su primijenjeni tijekom redovite nastave u sklopu jednog opsežnijeg istraživanja.

4. Psihometrijska svojstva

Uvidom u deskriptivne pokazatelje za svaku česticu iz *Skale ruminacije ljutnje*, u svih 19 čestica utvrđen je maksimalan raspon rezultata (1-4). Nadalje, rezultati Mardia testa multivarijatnog normaliteta ukazuju na značajno odstupanje od multivarijatne normalnosti (Tablica 1).

Tablica 1
Rezultati Mardia testa multivarijatnog normaliteta

	Koeficijent	z	χ^2	df	p
asimetričnost	86.3		2560	1330	< .001
kurtičnost	466.9	16.0			< .001

4.1. Faktorska struktura

Kako bi se provjerila latentna struktura *Skale ruminacije ljutnje* i odgovorilo na pitanje u kojoj mjeri originalna četverofaktorska struktura pristaje podacima na ispitanom uzorku, provedena je konfirmatorna faktorska analiza (CFA) u programu Jamovi 2.3.21. Kao metoda procjene parametara na temelju pokazatelja deskriptivne statistike i Mardia testa odabrana je metoda MLR zato što je uzorak dovoljno velik (Newsome, 2023; Nye, 2022), varijable nisu normalno distribuirane niti na univarijatnoj ni na multivarijatnoj razini, ali su kontinuirane. Nadalje, budući da postoje podaci koji nedostaju, odabrana je metoda + FIML (using fixed x). Faktori pretpostavljeni u okviru modela su *Sjećanja na ljutnju*, *Ljutite naknadne misli*, *Misli vezane uz osvetu* i *Razumijevanje uzroka*. Ispitani indeksi pristajanja modela podacima su: (1) *hi-kvadrat test* (χ^2) (Hu i Bentler, 1999), (2) vrijednosti inkrementalnih indeksa *CFI* (*Comparative Fit Index*) i (3) *TLI* (*Tucker-Lewis Index*) (4) *RMSEA* (*Root Mean Square Error Approximation*) i (5) *SRMR* (*Standardized Root Mean Square*) (Little, 2013).

Statističkom analizom podataka dobiveni su sljedeći indeksi pristajanja modela podacima: (1) vrijednost hi kvadrat testa iznosi $\chi^2 = 337.081$, $df = 146$, $p < .01$ što upućuje na loše pristajanje modela podacima budući da je pokazatelj statistički značajan. Nadalje, (2) vrijednost CFI indeksa iznosi $CFI = .875$ i upućuje na osrednje slaganje modela s podacima, kao i (3) vrijednost drugoga inkrementalnog indeksa $TLI = .853$, a za adekvatan *model - fit* vrijednosti potonjih indeksa trebale bi iznositi preko .90. Osim toga, (4) indeks $RMSEA = .091$ (CI 95% .078 - .104) sugerira osrednje pristajanje modela podacima, budući da se dobivena vrijednost nalazi u intervalu $>.08 - <.10$ (Little, 2013). (5) Vrijednost indeksa $SRMR = .069$ implicira zadovoljavajuće pristajanje modela podacima. Kada se dobiveni podaci usporede s referentnim vrijednostima navedenih indikatora koje predlaže Little (2013), rezultati dobiveni u ovom istraživanju upućuju na osrednje pristajanje modela podacima. U Tablici 2 prikazana su standardizirana faktorska zasićenja koja se kreću u rasponu od .44 do .89, što je zadovoljavajuće visoko.

S obzirom na dobivene rezultate, tj. modifikacijske indekse, u model su dodane korelacija (kovarijanca) A18 i 19, te A2 i A17. Nakon dodavanja modifikacija u model, rezultati pokazuju da je veličina (1) χ^2 testa nešto niža, ali i dalje statistički značajna ($\chi^2 = 298$, $df = 144$, $p < .01$). Vrijednosti ostalih parametara poboljšane su. Specifičnije, vrijednost parametra (2) $RMSEA (.082, CI 95\% [<.069-.096])$ upućuje na zadovoljavajuće pristajanje modela podacima. (3) $SRMR$ iznosi .066, CI 95% [$<.066-.089$] što također upućuje na zadovoljavajuće pristajanje modela podacima (Little, 2013). Vrijednosti indeksa (4) $CFI (.899)$ i (5) $TLI (.880)$ malo su poboljšane i upućuju na osrednje pristajanje modela podacima (Little, 2013). Generalno, navedeni pokazatelji upućuju na zadovoljavajuće pristajanje modela podacima.

Tablica 2
Prikaz rezultata konfirmatorne faktorske analize (CFA) Skale ruminacije ljutnje (N=179)

Redni broj čestice	Čestice	Standardizirana faktorska zasićenja
Faktor 1. Ljutite naknadne misli		
7.	Nakon svađe s određenom osobom u mislima se nastavljam svađati s njom.	.64*
8.	Prije spavanja javljaju mi se sjećanja u kojima sam bio/la ljuta.	.67*
9.	Kad god se razljutim, o tome razmišljam duže vrijeme.	.83*
14.	Odigram scenu ljutnje u mislima nakon što se ona dogodi.	.44*
18.	Čak me i sjećanja na događaje koji su me blago uzrujali opterećuju duže vrijeme.	.63*
19.	Kad me nešto razljuti, neprestano razmišljam o tome.	.75*
Faktor 2. Misli vezane uz osvetu		
4.	Maštam o osveti dugo vremena nakon sukoba.	.86*
6.	Teško opraštam ljudima koji su me povrijedili.	.67*
13.	U mojim sanjarenjima i maštanjima ima nasilnih sadržaja.	.55*
16.	Kad me netko razljuti, ne mogu prestati razmišljati o osveti.	.89*
Faktor 3. Sjećanja vezana uz ljutnju		
1.	Neprestano razmišljam o situacijama iz prošlosti u kojima sam bila ljuta.	.72*
2.	Razmišljam o nepravdama koje su me zadesile.	.60*
3.	Neprestano razmišljam o događajima koji su me duže vrijeme ljutili.	.77*
5.	Još uvijek se ljutim kada razmišljam o određenim događajima koji su mi se dogodili u prošlosti.	.64*
15.	Ljute me određene stvari u mom životu.	.75*
Faktor 4. Razumijevanje uzroka		
10.	Događalo mi se da ne mogu prestati razmišljati o određenom sukobu.	.75*
11.	Analiziram događaje koji su me razljutili.	.66*
12.	Razmišljam o razlozima zbog kojih se ljudi odnose loše prema meni.	.58*
17.	Kad me netko uzruja, razmišljam zašto se to meni dogodilo.	.66*

*Napomena. *p <.001*

S obzirom na postojanje umjerene do visoke korelacije između svake pojedine čestice i ukupnog rezultata, može se reći da dobiveni pokazatelji ukazuju na opravdanost računanja ukupnih rezultata na *Skali ruminacije ljutnje* (ARS). Također, prema potrebi može se raditi analiza rezultata po pojedinim subskalama, onako kako su ih definirali autori skale. Pritom je važno napomenuti da niti jedan izračunati koeficijent korelacije između rezultata na svakoj pojedinoj čestici i ukupnog rezultata na cijeloj skali nije manji od .40.

4.2. Pouzdanost i osjetljivost

Pouzdanost pojedinih skala i subskala provjerena je McDonaldovom omegom (ω) i prema dobivenim rezultatima radi se o upitniku zadovoljavajuće pouzdanosti: ω a za pojedine subskale kreću se u rasponu od .75 do .83 (Tablica 3). U Tablici 3 prikazani su osnovni deskriptivni pokazatelji pojedinih subskala *Skale ruminacije ljutnje* (ARS). Indeksi asimetričnosti i spljoštenosti ne predstavljaju problematično odstupanje od normalne distribucije (Kline, 2011). Uvidom u teorijski maksimalnu vrijednost koju svaka pojedina varijabla može poprimiti, može se primijetiti kako studenti u prosjeku imaju manje izraženu tendenciju ruminiranja ljutnje.

Tablica 3
Deskriptivni parametri rezultata postignutih na Skali ruminacije ljutnje (N=179)

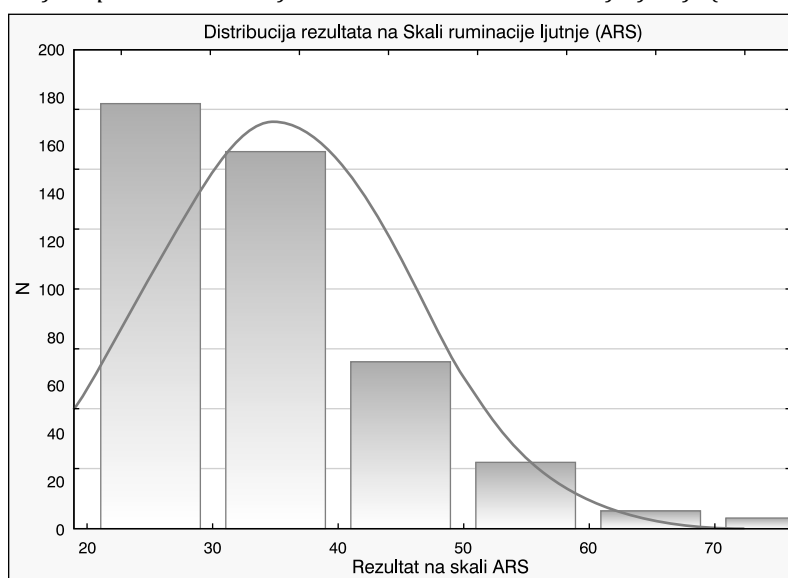
Subskale	Broj čestica	M	Raspon	SD	K-S d	Asimetričnost	Kurtičnost	ω	α
<i>Ljutite naknadne misli</i>	6	1.98	6-24	3.77	.12*	.99	.98	.81	.83
<i>Misli vezane uz osvetu</i>	4	5.97	4-16	2.50	.23*	2.17	5.23	.83	.81
<i>Sjećanja vezana uz ljutnju</i>	5	9.97	5-20	3.23	.15*	.96	.77	.82	.83
<i>Razumijevanje uzroka</i>	4	8.34	4-16	2.75	.15*	.81	.39	.75	.77

Napomena. K-S d = Kolmogorov-Smirnovljev test; IA = indeks asimetričnosti; IS = indeks spljoštenosti; * $p < .01$.

Treba napomenuti da su za sve čestice utvrđeni maksimalni rasponi (od 1 do 4). Navedeni podatci ukazuju na dobru osjetljivost *Skale ruminacije ljutnje* (ARS). Osim toga, važno je napomenuti i to da su sve izračunate korelacije između rezultata na svakoj pojedinoj čestici i ukupnog rezultata na skali (r_{it}) veće od .40 što upućuje na relativnu homogenost unutrašnje strukture ispitivane skale.

Normalitet distribucije testiran je Kolmogorov-Smirnovljevom testom i utvrđeno je značajno odstupanje od normalne distribucije, tj. kao što se moglo očekivati s obzirom na karakteristike uzorka, najveći broj sudionika ima manju sklonost ruminaciji ljutnje (Slika 1).

Slika 1
Grafički prikaz distribucije rezultata na Skali ruminacije ljutnje (N=179)



4.3. Valjanost

U Tablici 4 navedeni su pokazatelji internalne konstruktne valjanosti, tj. koeficijenti korelacije između pojedinih skala. Utvrđena je visoka međusobna povezanost različitih aspekata ruminacije ljutnje. Dobiiveni rezultati bili su očekivani jer sadržajno dijele isti kognitivni stil i pripadaju jednoj zajedničkoj dimenziji.

Tablica 4*Pearsonovi koeficijenti korelacije među subskalama Skale ruminacije ljutnje (N=179)*

	Misli vezane uz osvetu	Sjećanja vezana uz ljutnju	Razumijevanje uzroka
Ljutite naknadne misli	.66*	.85*	.95*
Misli vezane uz osvetu	-	.58*	.59*
Sjećanja vezana uz ljutnju		-	.89*

* $p < .001$

Kao što je vidljivo u tablici, sve su subskale statistički značajno pozitivno povezane što ukazuje na to da je povećanje u bilo kojoj od navedenih manifestacija agresivne ruminacije praćeno povećanjem u ostalim segmentima iste.

Provjerom konvergentne valjanosti *Skale ruminacije ljutnje (ARS)* utvrđena je značajna pozitivna korelacija između rezultata u *Skali ruminacije ljutnje (ARS)* i *Skali depresivne ruminacije (RRS)*: Pearsonov koeficijent korelacije iznosi .65, što ukazuje na postojanje jednog zajedničkog faktora ruminacije, ali i na različite aspekte s obzirom na temu ruminiranja. U dosadašnjim istraživanjima uglavnom je potvrđen dvo-faktorski model i hipoteza koja ide u prilog zaključku da se radi o sadržajno dva različita oblika ruminiranja. U istraživanju du Pont i suradnika (2018) dobivena korelacija između ta dva faktora iznosila je .76 u uzorku muškaraca i .80 u uzorku žena. U ovom je istraživanju ispitana i potencijalna povezanost subskala navedenih skala. Rezultati su prikazani u Tablici 5.

Tablica 5*Pearsonovi koeficijenti korelacije između pojedinih subskala Skale depresivne ruminacije (RRS) i Skale ruminacije ljutnje (ARS) (N=179)*

		Skala ruminacije ljutnje (ARS)				
		Ljutite naknadne misli	Misli vezane uz osvetu	Sjećanja vezana uz ljutnju	Razumijevanje uzroka	Ukupan rezultat na skali ARS
Skala depresivne ruminacije (RRS)	Refleksija	.41*	.27*	.45*	.48*	.48*
	Brooding ili anksiozna ruminacija	.54*	.28*	.67*	.57*	.61*
	Ruminacija povezana s depresivnosti	.57*	.30*	.57*	.59*	.61*
	Ukupan rezultat na RRS	.59*	.33*	.63*	.63*	.65*

* $p < .05$

Povezanost između ispitivanih subskala statistički je značajna, pozitivna i umjerene veličine (koeficijenti se kreću u rasponu od .27 do .67), što znači da je povećanje rezultata na svakoj pojedinoj subskali *Skale depresivne ruminacije* praćeno povećanjem rezultata na subskalama *Skale ruminacije ljutnje*, i obratno.

Zaključno, može se reći da su provjerom metrijskih karakteristika *Skale ruminacije ljutnje (ARS)* na uzorku iz hrvatske populacije dobiveni pokazatelji u skladu s onima u ranijim istraživanjima u drugim zemljama. Na temelju rezultata provedene konfirmatorne faktorske analize (CFA) originalna četverofaktor-

ska struktura djelomično je potvrđena. Također, može se reći da je opravdano formiranje ukupnog rezultata (kao sume procjena na svakoj od čestica) na provjeravanoj skali, ali i na svakoj pojedinoj subskali.

Budući da je instrument validiran na prigodnom uzorku studenata psihologije, preporuča se daljnja provjera na različitim uzorcima iz hrvatske populacije kako bi se doprinijelo boljem razumijevanju konstrukta ruminacije ljutnje. Ovo je važno radi generalizacije rezultata na šire populacijske skupine različitih demografskih karakteristika. Također, provjera na različitim uzorcima omogućuje razumijevanje kulturoloških razlika u izražavanju i obradi emocija poput ljutnje te povećava pouzdanost dobivenih rezultata.

Literatura

- Barber, L., Maltby, J. i Macaskill, A. (2005). Angry memories and thoughts of revenge: The relationship between forgiveness and anger rumination. *Personality and Individual Differences*, 39(2), 253-262. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.01.006>
- Besharat, M. A. i Shahidi, S. (2010) Perfectionism, anger, and anger rumination. *International Journal of Psychology*, 45(6), 427-34. <https://doi.org/10.1080/00207594.2010.501336>
- Brinker, J. K. i Dozois, D. J. (2009). Ruminative thought style and depressed mood. *Journal of Clinical Psychology*, 65(1), 1-19. <https://doi.org/10.1002/jclp.20542>
- Browne, M. W. i Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. *Sage Focus Editions*, 154, 136-136.
- Butler, L. D. i Nolen-Hoeksema, S. (1994). Gender differences in responses to depressed mood in a college sample. *Sex Roles*, 30(5-6), 331-346. <https://doi.org/10.1177/0049124192021002005>
- Dmitrović, J. (2015). *Uloga perfekcionizma, ruminacija i bihevioralne inhibicije u objašnjenju depresivnosti*. [Neobjavljeni diplomski rad]. Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Rijeci.
- Du Pont, A. Rhee, S.H., Corley, R.P., Hewitt, J.K. i Friedman, N.P. (2018) Rumination and psychopathology: Are anger and depressive rumination differentially associated with internalizing and externalizing psychopathology? *Clinical Psychological Science*. 6(1), 18 -31. <https://doi.org/10.1177/2167702617720747>
- Flett, G. L., Madorsky, D., Hewitt, P. L. i Heisel, M. J. (2002). Perfectionism cognitions, rumination, and psychological distress. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive Behavior Therapy*, 20(1), 33-47. <https://doi.org/10.1023/A:1015128904007>
- Hu, L. T. i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Jokić – Begić, N., Jakšić, N, Ivezi, E. i Suranyi Z. (2012). Validation of Croatian adaptation of the depression anxiety and stress scales (DASS – 21) in a clinical sample. *Conference: 18th Psychology Days in Zadar*. Zadar, Croatia.
- Kalebić Jakupčević, K. (2014). *Provjera uloge metakognitivnih vjerovanja, ruminacije, potiskivanja misli i usredotočenosti u objašnjenju depresivnosti*. [Neobjavljena doktorska disertacija]. Filozofski fakultet. Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Kalebić Jakupčević, K. i Živčić-Bećirević, I. (2016). Cognitive and metacognitive processes in depressive disorder. *Socijalna psihijatrija*, 44(3), 185-195. <https://hrcak.srce.hr/165951>
- Karlović, S. (2018). *Neki kognitivni prediktori anksiozne osjetljivosti*. [Neobjavljeni diplomski rad]. Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- Kavelj, N. (2013). *Uloga vremenskih perspektiva u izraženosti neugodnih emocionalnih stanja kod žena i muškaraca*. [Neobjavljeni diplomski rad]. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Kline, R. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Little, T. D. (2013). *Longitudinal structural equation modeling*. Guilford Press.
- Mamić, S. (2016). *Neki korelati anksioznosti i depresivnosti kod studenata*. [Neobjavljeni diplomski rad]. Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru.
- Newsome, J.T. (2023). Summary of minimum sample size recommendations. https://web.pdx.edu/~newsomj/semclass/ho_sample%20size.pdf
- Nolen-Hoeksema, S. (1991). Responses to depression and their effects on the duration of depressive episodes. *Journal of Abnormal Psychology*, 100(4), 569. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0021-843X.100.4.569>

- Nolen-Hoeksema, S. (2000). The role of rumination in depressive disorders and mixed anxiety/depressive Symptoms. *Journal of Abnormal Psychology, 109*, 504–511. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0021-843X.109.3.504>
- Nolen-Hoeksema, S. i Morrow, J. (1991). A prospective study of depression and posttraumatic stress symptoms after a natural disaster: the 1989 Loma Prieta Earthquake. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*(1), 115. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.61.1.115>
- Nolen-Hoeksema, S., Larson, J. i Grayson, C. (1999). Explaining the gender difference in depressive symptoms. *Journal of Personality and Social Psychology, 77*, 1061–1072. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.77.5.1061>
- Nye, C. D., i Drasgow, F. (2011). Effect size indices for analyses of measurement equivalence: understanding the practical importance of differences between groups. *Journal of Applied Psychology, 96*(5), 966.
- Olson, M. L. i Kwon, P. (2008). Brooding perfectionism: Refining the roles of rumination and perfectionism in the etiology of depression. *Cognitive Therapy and Research, 32*(6), 788-802. <https://doi.org/10.1007/s10608-007-9173-7>
- Schütze, R. M., Rees, C. S., Smith, A. J., Slater, H., Catley, M. i O’Sullivan, P. (2019). Assessing beliefs underlying rumination about pain: Development and validation of the Pain Metacognitions Questionnaire. *Frontiers in Psychology, 10*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00910>
- Soldo, L. (2016). *Odnos privrženosti, emocionalne regulacije i simptoma anksioznosti i depresivnosti*. [Neobjavljeni diplomski rad]. Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- Spielberger, C.D. (2001) *Priručnik za Upitnik ljutnje kao stanja i osobine ličnosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Sukhodolsky D., Golub A. i Cromwell E.N. (2001) Development and validation of the Anger Rumination Scale. *Personality and Individual Differences, 31*(5),689-700. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00171-9](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00171-9)

Skala ruminacije ljutnje

Koliko se često navedena razmišljanja i ponašanja javljaju kod vas kada se osjećate ljutiti, neraspoloženi ili bijesni?		Gotovo nikada	Ponekad	Često	Gotovo uvijek
1.	Neprestano razmišljam o situacijama iz prošlosti u kojima sam bio/la ljuta.	1	2	3	4
2.	Razmišljam o nepravdama koje su me zadesile.	1	2	3	4
3.	Neprestano razmišljam o događajima koji su me duže vrijeme ljutili.	1	2	3	4
4.	Maštam o osveti dugo vremena nakon sukoba.	1	2	3	4
5.	Još uvijek se ljutim kada razmišljam o određenim događajima koji su mi se dogodili u prošlosti.	1	2	3	4
6.	Teško opraštam ljudima koji su me povrijedili.	1	2	3	4
7.	Nakon svađe s određenom osobom u mislima se nastavljam svađati s njom.	1	2	3	4
8.	Prije spavanja javljaju mi se sjećanja u kojima sam ljut/a.	1	2	3	4
9.	Kad god se razljutim, o tome razmišljam duže vremena.	1	2	3	4
10.	Događalo mi se da ne mogu prestati razmišljati o određenom sukobu.	1	2	3	4
11.	Analiziram događaje koji su me razljutili.	1	2	3	4
12.	Razmišljam o razlozima zbog kojih se ljudi odnose loše prema meni.	1	2	3	4
13.	U mojim sanjarenjima i maštanjima ima nasilnih sadržaja.	1	2	3	4
14.	Odigram scenu ljutnje u mislima nakon što se ona dogodi.	1	2	3	4
15.	Ljute me određene stvari u mom životu.	1	2	3	4
16.	Kad me netko razljuti, ne mogu prestati razmišljati o osveti.	1	2	3	4
17.	Kad me netko uzruja, razmišljam zašto se to meni dogodilo.	1	2	3	4
18.	Čak me i sjećanja na događaje koji su me blago uzrujali opterećuju duže vrijeme.	1	2	3	4
19.	Kad me nešto razljuti, neprestano razmišljam o tome.	1	2	3	4

Upitnik seksting ponašanja i motiva¹

Izvorni instrument: *The Sexting Behaviours and Motives Questionnaire (SBM-Q)*

(del Rey i sur., 2021)

Adaptirali i priredili: Artta Dodaj, Kristina Sesar, Krešimir Prijatelj, Marija Ćorić, Ena Kapetanović, Ema Avdičević, Lara Lekić, Verda Dolarević i Ana Kvesić

1. Teorijska osnova

Napredak digitalne tehnologije značajno je olakšao mladima istraživanje vlastite seksualnosti, a u sklopu tog napretka, aktivnost razmjene seksualno eksplicitnog sadržaja putem elektroničkih medija (seksting) počinje biti sve više prisutna među mladima (Sesar i Dodaj, 2020). Općenito, seksting se definira kao dijeljenje seksualno eksplicitnog sadržaja putem elektroničkih ili digitalnih medija (Barrense-Dias i sur., 2019). Istraživači definiraju različite oblike seksting ponašanja koji se uglavnom odnose na dobrovoljni i nedobrovoljni seksting (Dodaj i Sesar, 2020; Molla Esparza i sur., 2020). Dobrovoljni seksting smatra se razvojno specifičnim oblikom suvremene seksualne komunikacije među adolescentima. Može biti rizičan, ali ne predstavlja društveni problem. Nasuprot tome, nedobrovoljni seksting, gdje jedna osoba vrši pritisak ili ucjenjuje drugu osobu kako bi sudjelovala u sekstingu ili je seksualno eksplicitni sadržaj prosljeđen bez odobrenja osobe, smatra se potencijalno štetnim oblikom seksting ponašanja. Ovaj oblik sekstinga može imati ozbiljne posljedice za osobu koja je prisiljena na sudjelovanje u sekstingu (Dodaj i Sesar, 2020; Molla Esparza i sur., 2020).

Barrense-Dias i suradnici (2017) naglašavaju nužnost postizanja konsenzusa među istraživačima u definiciji sekstinga kako bi se što točnije procijenila učestalost sekstinga, razumjela praksa sekstinga te omogućilo preventivno djelovanje negativnih posljedica sekstinga. Naglašavaju da je potrebno uzeti u obzir seksting kao heterogeni konstrukt koji varira u terminima akcije ili radnje (slanje, primanje i prosljeđivanje), vrste sadržaja (tekstualne poruke, fotografije i videozapisi), seksualnih obilježja sadržaja (razina i vrsta izraženosti seksualnih karakteristika) te načina prijenosa sadržaja (pametni uređaji, računala i tableti) (Barrense-Dias i sur., 2017). Također, za razumijevanje definicije sekstinga u istraživanjima nužno je i razmotriti i aspekt pristanka (dobrovoljan vs. nedobrovoljan seksting), kao i motiva za sudjelovanjem u sekstingu (individualne i kontekstualne karakteristike) (Kopecký, 2015; Sesar i sur., 2019).

Za razumijevanje sekstinga vrlo je važno razumjeti motive koji se nalaze u pozadini ovog fenomena. Sesar i suradnice (2019) predložile su motivacijski model seksting ponašanja kroz nekoliko kategorija individualnih i kontekstualnih odrednica. Individualne odrednice ovog modela kategorizirane su kao demografska obilježja (poput spola i dobi), kognitivne i socijalne karakteristike (pozitivni stavovi, ekspresija socijalne emancipacije, ostvarivanje statusa u grupi te odgovor na pritisak vršnjačke skupine) i karakteristike obilježja koji proizlaze iz intimnih veza. Osim individualnih odrednica, kontekstualna obilježja, pod kojima se razumijevaju kulturalne i društvene vrijednosti druga su, šira kategorija odrednica sekstinga. Rey i suradnici (2022) navode da, prema rezultatima njihovih istraživanja, motivi uobičajeno uključuju flertovanje, iniciranje ili održavanje intimnog odnosa, doživljavanje sebe seksualno privlačnim, privlačenje pažnje, sudjelovanje jer većina to radi, sudjelovanje iz šale ili pod pritiskom ili ucjenom.

Razlike u definiranju, metodama istraživanja i motivaciji za sudjelovanjem u sekstingu doprinose razlikama u učestalosti seksting ponašanja u istraživanjima. Recentna meta-analiza učestalosti sekstinga

1 Za prijevod i korištenje upitnika te za objavu podataka u ovome prikazu dobivena je suglasnost prve autorice izvorne verzije. Za daljnje korištenje hrvatske adaptirane verzije preporučujemo traženje suglasnosti autora izvorne verzije (e-mail kontakt: delrey@us.es).

(Molla-Esparza i sur., 2020) s ukupno 79 analiziranih znanstvenih radova, objavljenih u razdoblju od 2009. do 2020. godine, pokazuje da je seksting među mladima u porastu. Recentni sistematski pregled i meta-analiza koju je proveo Madigan i suradnici (2018) pokazuje da je prosječna učestalost slanja i primanja sekstova među adolescentima 14.8% i 27.4%, a učestalost prosljeđivanja bez odobrenja 12% i učestalost primanja prosljeđenih sekstova 8.4%. Prema preglednom radu Barrense-Dias i suradnika (2017), učestalost sudjelovanja adolescenata u sekstingu kreće se u rasponu od 0.9% do 60%. Učestalost sudjelovanja u sekstingu raste s dobi i godinom provedbe istraživanja (novija istraživanja izvještavaju o većoj učestalosti). Osim toga, u recentnijim istraživanjima veća je učestalost sekstinga putem mobilnih telefona u usporedbi s osobnim računalima u odnosu na ranija istraživanja (Madigan i sur., 2018).

Unatoč naporima da se unaprijede metode procjene sekstinga, većina gore navedenih konceptualnih i metodoloških pitanja još uvijek nije riješena. U većini istraživanja koriste se izravna pitanja o sekstingu (del Rey i sur., 2021), a u manjoj mjeri validirani mjerni instrumenti za procjenu sekstinga (Penado i sur., 2019; Vizzueth-Herrera i sur., 2015). Nedostaju istraživanja koja razvijaju mjerne instrumente za procjenu sekstinga temeljene na dosadašnjim nalazima iz literature o konceptualizaciji sekstinga te provjeravaju njihovu valjanost koristeći znanstveno utemeljene smjernice (vidjeti Courtice i Shaughnessy, 2021). Nadalje, s ciljem boljeg razumijevanja prirode fenomena sekstinga i konteksta u kojem se ono događa, posebno ako se radi o nedobrovoljnom sekstingu, nužno je u mjerni instrument za procjenu seksting ponašanja uključiti i motive za seksting (del Rey i sur., 2021; Kopecký, 2015; Symons i sur., 2018).

Del Rey i suradnici (2021) razvili su i validirali na španjolskom uzorku adolescenata upitnik sekstinga koji obuhvaća sve preporuke iz literature za precizno mjerenje i razumijevanje sekstinga. Ovaj instrument obuhvaća različite akcije sekstinga (slanje, primanje, prosljeđivanje), vrste sadržaja (tekstualne poruke, fotografije i videozapisi), odnos s osobama uključenima u seksting (netko tko nam se sviđa, (bivši) partner/ica, prijatelji), oblik sekstinga bez pristanka (iskustvo prosljeđivanja vlastitih sadržaja bez pristanka) te motive sudjelovanja u sekstingu (one vezane uz normativno prihvatljivo ponašanje te motive prisile). Upitnik šestofaktorske strukture (slanje seksualno eksplicitnog sadržaja, motivi slanja seksualno eksplicitnog sadržaja, žrtve prosljeđenog sadržaja bez pristanka, primanje seksualno eksplicitnog sadržaja, prosljeđivanje seksualno eksplicitnog sadržaja te motivi prosljeđivanja seksualno eksplicitnog sadržaja) pokazuje dobre psihometrijske karakteristike i pruža sveobuhvatan pregled ponašanja i konteksta sekstinga. Međutim, autori navode određena ograničenja validacije upitnika vezana primarno uz prigodan uzorak i rizik socijalno poželjnom odgovaranju kod primjene metode samoprocjene.

2. Opis upitnika

Izvornu verziju *Upitnika seksting ponašanja i motiva* (engl. *The Sexting Behaviours and Motives Questionnaire (SBM-Q)*) konstruirali su i validirali del Rey i suradnici (2021) na uzorku adolescenata dobi od 12 do 18 godina. Prilikom konstrukcije upitnika autori su se vodili dosadašnjim znanstvenim i teorijskim spoznajama u području sekstinga te su predložili upitnik koji uključuje procjenu različitih oblika sekstinga (slanje, primanje i prosljeđivanje), izloženosti viktimizaciji prosljeđivanjem seksualno eksplicitnog sadržaja bez pristanka te procjenu motiva za sudjelovanjem u slanju i prosljeđivanju sekstinga.

Za potrebe ovoga istraživanja upitnik je s engleskog jezika preveden na hrvatski jezik kako nalažu standardi za prijevod psiholoških instrumenata, nakon čega je urađen povratni prijevod s hrvatskoga na engleski jezik. Povratni prijevod uputio je na neznatne propuste koji su ispravljani u hrvatskoj verziji upitnika.

Upitnik je namijenjen mjerenju seksting ponašanja i motiva na uzorku adolescenata. Originalni upitnik sadrži 39 tvrdnji podijeljenih u šest subskala: slanje seksualno eksplicitnog sadržaja, motivi slanja seksualno eksplicitnog sadržaja (zavođenje druge osobe, zato što većina ljudi to radi, šala/zabava, normalno u intimnim

vezama, prijatnja/ucjena te pritisak partnera/ice, nekoga tko nam se sviđa ili prijatelja), žrtve prosljeđenog sadržaja bez pristanka, primanje seksualno eksplicitnog sadržaja, prosljeđivanje seksualno eksplicitnog sadržaja te motivi prosljeđivanja seksualno eksplicitnog sadržaja (prekid veze, uzrujati drugu osobu, iz ljubomore, zadiviti drugu osobu, šala/zabava, zato što većina ljudi to radi, pritisak prijatelja ili osobe čiji je sadržaj prosljeđen te slučajno). Subskala slanja seksualno eksplicitnog sadržaja sadrži šest tvrdnji (npr. „Poslao/la sam svoje tekstualne poruke sugestivnog ili seksualnog sadržaja svom partneru(ici)/bivšem partneru(ici)“) koje mjere učestalost slanja tekstualnih poruka, videozapisa ili fotografija sugestivnog ili seksualnog sadržaja svom partneru(ici)/bivšem partneru(ici), nekome tko nam se sviđa i/ili prijatelju. Subskala motiva slanja seksualno eksplicitnog sadržaja uz devet tvrdnji („Ako sam nešto poslao(la), razlog tome bio je kako bi zaveo/la nekoga.“) mjeri razloge koje podržavaju slanje seksualno eksplicitnih sadržaja kao vršnjački normativan oblik ponašanja među adolescentima i one razloge zasnovane na pritiscima i prisili za slanjem seksualno eksplicitnog sadržaja. Subskala žrtve prosljeđenog sadržaja bez pristanka, koja sadrži pet tvrdnji (npr. „Ako sam nešto poslao(la), bilo je prosljeđeno bez mog pristanka od strane moje djevojke/bivše djevojke ili djevojke koja mi se sviđala.“), procjenjuje iskustvo prosljeđivanja vlastitih poslanih sadržaja od drugih (npr. djevojke/dečka, bivše djevojke/dečka, prijatelja) bez njihovog pristanka. Subskala primanja seksualno eksplicitnog sadržaja, koja sadrži šest tvrdnji („Primio/la sam tekstualne poruke sugestivnog ili seksualnog sadržaja od nekoga tko mi se sviđa.“), procjenjuje učestalost primanja tekstualnih poruka, videozapisa ili fotografija sugestivnog ili seksualnog sadržaja od svog partnera(ice)/bivšeg partnera(ice), nekoga tko nam se sviđa i/ili prijatelja. Subskala prosljeđivanja seksualno eksplicitnog sadržaja sadrži četiri tvrdnje (npr. „Nakon što sam primio(la), proslijedio/la sam ili podijelio/la videozapise ili fotografije sugestivnog ili seksualnog sadržaja drugih ljudi.“), dvije uz pomoć kojih se procjenjuje aktivno prosljeđivanje (kada smo mi ti koji prosljeđujemo tuđi sadržaj) i dvije uz pomoć kojih se procjenjuje pasivno prosljeđivanje seksualno eksplicitnog sadržaja (kada smo mi ti koji primamo tuđi prosljeđeni sadržaj). Motivi prosljeđivanja seksualno eksplicitnog sadržaja, kao i motivi slanja, sadrže devet tvrdnji (npr. „Ako sam nešto proslijedio/la, razlog tome je bio kako bi uzrujao/la osobu čiji je sadržaj prosljeđen.“) koje mjere razloge prosljeđivanja vezane uz prihvaćanje takvoga ponašanja od strane vršnjaka i one vezane uz razloge pritiska i prisile od strane drugih.

Sudionici na svaku od tvrdnji procjenjuju koliko često su u posljednjih 12 mjeseci na internetu i društvenim mrežama sudjelovali u nekom od ispitivanih oblika seksting ponašanja te iz kojih razloga, koristeći ljestvicu od pet stupnjeva od 0 („nikad“) do 4 („dnevno“). Ukupan rezultat na određenoj subskali formira se kao prosječna vrijednost procjena na pojedinim subskalama. Viši rezultati korespondiraju većim sudjelovanjem u sekstingu (slanju, primanju, prosljeđivanju), izraženijem iskustvu prosljeđivanja vlastitoga seksualno eksplicitnog sadržaja bez pristanka te višoj motivaciji za slanjem i prosljeđivanjem seksualno eksplicitnog sadržaja. Pouzdanost upitnika zadovoljavajuća je te se vrijednosti kreću od .75 do .84 za pojedine skale i .82 za cijeli upitnik.

3. Opis uzorka

Validacija hrvatske verzije *Upitnika seksting ponašanja* provedena je na prigodnome uzorku od 2791 srednoškolca iz Republike Hrvatske, dobi od 14 do 19 godina ($M = 16.24$; $SD = 1.03$), od čega je 1248 adolescenta i 1543 adolescentica. Većina sudionika pohađala je srednju školu strukovnog usmjerenja ($N = 70.12\%$), dok je preostali dio sudionika pohađao gimnaziju (29.88%). Od ukupnog broja sudionika, 28.51% pohađalo je prvi razred, 31.14% drugi razred, 25.36% treći razred, 10.79% četvrti razred, dok 4.2% nisu naveli razred koji su pohađali. Istraživanje je provedeno *online* na uzorku u okviru SextYouth projekta (HRZZ br. 3553)².

2 Ovaj rad financirala je Hrvatska zaklada za znanost projektom UIP-2020-02-3553– Priroda i odrednice sekstinga među adolescentima i mladima: Kros-kulturalno istraživanje (SextYouth)

4. Psihometrijska svojstva upitnika

4.1. Faktorska struktura

U svrhu provjere originalne šestofaktorske strukture upitnika provedena je konfirmatorna faktorska analiza (CFA). Testirani šestofaktorski model procijenjen je uz primjenu metode maksimalne vjerojatnosti na temelju robusnih standardnih pogrešaka (engl. *Maximum Likelihood Estimation with Robust Standard Errors*, MLR) iz razloga što su na pojedinim tvrdnjama dobiveni izrazito visoki indeksi spljoštenosti (Lai, 2018). Kao pokazatelji slaganja pretpostavljenog modela s podacima korišteni su sljedeći parametri: CFI (engl. *Comparative Fit Index*), TLI (engl. *Tucker-Lewis Indeks*), RMSEA (engl. *Root Mean Square Error Approximation*) i SRMR (engl. *Standardized Root Mean Square*). Na prihvatljivo slaganje modela s podacima ukazuju vrijednosti CFI i TLI veće od .90 te RMSEA i SRMR manje od .1, dok na izvrsno slaganje modela s podacima ukazuju vrijednosti CFI i TLI veće od .95, RMSEA manje od .06 te SRMR manje od .08 (Hu i Bentler, 1999).

Provjerom pretpostavljenog modela konfirmatornom analizom dobivene su sljedeće vrijednosti indeksa: $\chi^2 = 7129.31$, $df = 687$, $p < .01$; CFI = .75; TLI = .74, RMSEA = .06, SRMR = .09. Rezultati pokazuju da prema svim parametrima osim vrijednosti indeksa RMSEA, koji je na granici prihvatljivog pristajanja, model ne pristaje dobro podacima. Stoga su, u skladu s indeksima modifikacije, uvedene korelacije među rezidualima sadržajno sličnih čestica (za čestice 5 i 6, 21 i 22, 25 i 26, 38 i 39) što je dovelo do značajnog poboljšanja u stupnju slaganja modela s podacima ($\chi^2 = 2942.03$, $df = 662$, $p < .01$; CFI = .91; TLI = .90; RMSEA = .04; SRMR = .08). U Tablici 1 prikazana su standardizirana faktorska zasićenja pojedinih čestica pretpostavljenim faktorom. Vidljivo je da su sva faktorska zasićenja statistički značajna i zadovoljavajuća. Što se pak tiče interkorelacija latentnih faktora, u upitniku u Tablici 2 može se vidjeti da se one kreću od niskih do visokih (od .28 do .70).

Tablica 1
Prikaz rezultata standardiziranih faktorskih zasićenja konfirmatorne faktorske analize Upitnika seksting ponašanja i motiva (N = 2791)

Subskale Upitnika seksting ponašanja i motiva						
Redni broj tvrdnje	Slanje seksualno eksplicitnog sadržaja	Motivi slanja seksualno eksplicitnog sadržaja	Žrtve prosljeđenog sadržaja bez pristanka	Primanje seksualno eksplicitnog sadržaja	Prosljeđivanje seksualno eksplicitnog sadržaja	Motivi prosljeđivanja seksualno eksplicitnog sadržaja
1.	.72*					
2.	.70*					
3.	.80*					
4.	.78*					
5.	.65*					
6.	.66*					
7.		.57*				
8.		.75*				
9.		.49*				
10.		.47*				
11.		.73*				
12.		.74*				
13.		.79*				
14.		.57*				

Subskale Upitnika seksting ponašanja i motiva						
Redni broj tvrdnje	Slanje seksualno eksplicitnog sadržaja	Motivi slanja seksualno eksplicitnog sadržaja	Žrtve prosljeđenog sadržaja bez pristanka	Primanje seksualno eksplicitnog sadržaja	Prosljeđivanje seksualno eksplicitnog sadržaja	Motivi prosljeđivanja seksualno eksplicitnog sadržaja
15.		.76*				
16.			.75*			
17.			.75*			
18.			.76*			
19.			.80*			
20.			.79*			
21.				.77*		
22.				.79*		
23.				.88*		
24.				.91*		
25.				.70*		
26.				.70*		
27.					.67*	
28.					.68*	
38.					.44*	
39.					.47*	
29.						.78*
30.						.82*
31.						.80*
32.						.81*
33.						.60*
34.						.87*
35.						.88*
36.						.72*
37.						.78*

Napomena. Faktorska zasićenja značajna uz $*p < .001$.

Tablica 2

Prikaz interkorelacija latentnih faktora u Upitniku seksting ponašanja i motiva (N = 2791)

Subskale Upitnika seksting ponašanja i motiva	Motivi slanja seksualno eksplicitnog sadržaja	Žrtve prosljeđenog sadržaja bez pristanka	Primanje seksualno eksplicitnog sadržaja	Prosljeđivanje seksualno eksplicitnog sadržaja	Motivi prosljeđivanja seksualno eksplicitnog sadržaja
Slanje seksualno eksplicitnog sadržaja	.64*	.39*	.67*	.42*	.36*
Motivi slanja seksualno eksplicitnog sadržaja	-	.59*	.55*	.47*	.57*
Žrtve prosljeđenog sadržaja bez pristanka	-	-	.30*	.38*	.70*

Subskale Upitnika seksting ponašanja i motiva	Motivi slanja seksualno eksplicitnog sadržaja	Žrtve prosljeđenog sadržaja bez pristanka	Primanje seksualno eksplicitnog sadržaja	Prosljeđivanje seksualno eksplicitnog sadržaja	Motivi prosljeđivanja seksualno eksplicitnog sadržaja
Primanje seksualno eksplicitnog sadržaja	-	-	-	.55*	.28*
Prosljeđivanje seksualno eksplicitnog sadržaja	-	-	-	-	.48*
Motivi prosljeđivanja seksualno eksplicitnog sadržaja	-	-	-	-	-

Napomena. Korelacije značajne uz $*p < .001$.

4.2. Osjetljivost i pouzdanost

Deskriptivni pokazatelji različitih mjera seksting ponašanja i motiva prikazani su u Tablici 3. Pokazatelji varijabilnosti rezultata (dobivenih u odnosu na teorijski raspon) pokazuju kako su postignuti rasponi na subskalama potpuno u skladu s teorijskim rasponom. Normalnost distribucija, provjerena Kolmogorov-Smirnovljevim testom, pokazuje kako distribucije šest ispitivanih faktora odstupaju od normalne krivulje (Tablica 3). Sve distribucije pozitivno su asimetrične što upućuje na to da se rezultati većine sudionika grupiraju oko nižih vrijednosti. Indeksi asimetričnosti distribucije veći od 3, a spljoštenosti veći od 10 na mjerama žrtava prosljeđenog sadržaja bez pristanka i motiva prosljeđivanja seksualno eksplicitnog sadržaja ukazuju na problematično odstupanje od normalne distribucije (Kline, 2011). Međutim, za ostale mjere sekstinga nije bilo značajnih ekstremnih odstupanja navedenih parametara.

Na temelju analize pouzdanosti (Tablica 3) može se zaključiti da su pouzdanosti tipa unutrašnje konzistencije na svim subskalama zadovoljavajuće te se vrijednosti Cronbach alfa koeficijenata kreću u rasponu od .76 do .92, i McDonaldova omega (ω) u rasponu od .79 do .94.

Tablica 3

Osnovni deskriptivni parametri Upitnika seksting ponašanja i motiva te odgovarajućih koeficijenata pouzdanosti

Subskale Upitnika seksting ponašanja i motiva	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Raspon	<i>K-S d</i>	<i>IA</i>	<i>IS</i>	Cronbach α	McDonald ω
Slanje seksualno eksplicitnog sadržaja	6	.42	.78	0-4	.30*	2.42	5.91	.88	.88
Motivi slanja seksualno eksplicitnog sadržaja	9	.39	.65	0-4	.27*	2.54	8.24	.86	.89
Žrtve prosljeđenog sadržaja bez pristanka	5	.14	.50	0-4	.48*	4.64	24.34	.88	.88
Primanje seksualno eksplicitnog sadržaja	6	.75	1.08	0-4	.24**	1.61	1.78	.92	.92
Prosljeđivanje seksualno eksplicitnog sadržaja	4	.58	.81	0-4	.25*	1.62	2.53	.76	.79
Motivi prosljeđivanja seksualno eksplicitnog sadržaja	9	.14	.45	0-4	.43*	4.86	28.13	.92	.94

Napomena. *K-S d* = Kolmogorov-Smirnovljev test; *IA* = indeks asimetričnosti; *IS* = indeks spljoštenosti. $*p < .01$.

4.3. Valjanost

U prilog kriterijskoj valjanosti *Upitnika seksting ponašanja i motiva* idu nalazi o očekivanim značajnim povezanostima između različitih mjera seksting ponašanja te motiva sa seksualno permisivnim stavovima (ispitivanim korištenjem subskale Seksualne permisivnosti iz Skale stavova o seksualnosti, Hendrick i sur., 2006; adaptirani prijevod Šunjić i Penezić, 2012) te stavovima o sekstingu (ispitivanim korištenjem subskale stavova adaptiranog upitnika Teorije planiranog ponašanja u području sekstinga, Walrave i sur., 2014).

Dobivene korelacije pokazuju kako su zasebni mjereni faktori sekstinga i motiva sekstinga pozitivno povezani sa stavovima o seksualnosti te stavovima o sekstingu (Tablica 4). Oni adolescenti koji češće sudjeluju u sekstingu (šalju, primaju, prosljeđuju ili su žrtve prosljeđivanja), kao i imaju višu motivaciju za sudjelovanjem u sekstingu (slanju te prosljeđivanju), imaju seksualno permisivnije stavove te pozitivnije stavove o sekstingu.

Tablica 4

Korelacije između seksting ponašanja i motiva te stavova o seksualnosti i sekstingu (N = 2791)

Subskale Upitnika seksting ponašanja i motiva	Seksualna permisivnost	Stavovi o sekstingu
Slanje seksualno eksplicitnog sadržaja	.28*	.41*
Motivi slanja seksualno eksplicitnog sadržaja	.29*	.44*
Žrtve prosljeđenog sadržaja bez pristanka	.15*	.23*
Primanje seksualno eksplicitnog sadržaja	.28*	.37*
Prosljeđivanje seksualno eksplicitnog sadržaja	.26*	.27*
Motivi prosljeđivanja seksualno eksplicitnog sadržaja	.15*	.29*

Napomena. * $p < .001$.

Zaključno, provedenom faktorskom analizom potvrđeno je postojanje šest faktora (slanje seksualno eksplicitnog sadržaja, motivi slanja seksualno eksplicitnog sadržaja, žrtve prosljeđenog sadržaja bez pristanka, primanje seksualno eksplicitnog sadržaja, prosljeđivanje seksualno eksplicitnog sadržaja, motivi prosljeđivanja seksualno eksplicitnog sadržaja) u kojima je raspoređeno 39 tvrdnji od kojih se sastoji upitnik. Hrvatska verzija *Upitnika seksting ponašanja i motiva* ima strukturu sukladnu originalnoj skali (del Rey i sur., 2021). Također, skala pokazuje zadovoljavajuću pouzdanost i valjanost. Dobiveni rezultati upućuju na dobre metrijske karakteristike *Upitnika seksting ponašanja i motiva* te mogućnost njegove primjene u znanstvene, ali i praktične svrhe kao pomoć pri procjeni učestalosti sudjelovanja adolescenata u različitim oblicima sekstinga te preventivnom djelovanju negativnih posljedica određenih oblika sekstinga.

Literatura

- Barrense-Dias, Y., Berchtold, A., Surís, J.-C. i Akre, C. (2017). Sexting and the definition issue. *Journal of Adolescent Health, 61*(5), 544-554. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2017.05.009>
- Barrense-Dias, Y., Surís, J. C. i Akre, C. (2019). "When it deviates it becomes harassment, doesn't it?" A qualitative study on the definition of sexting according to adolescents and young adults, parents, and teachers. *Archives of Sexual Behavior, 48*(8), 2357-2366. <https://doi.org/10.1007/s10508-018-1358-5>.
- Courtice, E. L. i Shaughnessy, K. (2021). Four problems in sexting research and their solutions. *Sexes, 2*(4), 4. <https://doi.org/10.3390/sexes2040033>
- del Rey, R., Ojeda, M. i Casas, J. A. (2021). Validation of the Sexting Behavior and Motives Questionnaire (SBM-Q). *Psicothema, 33*(2), 287-295. <https://doi.org/10.7334/psicothema2020.207>
- Dodaj, A. i Sesar, K. (2020). Sexting categories. *Mediterranean Journal of Clinical Psychology, 8*(2), 1-26. <https://doi.org/10.6092/2282-1619/mjcp-2432>
- Lai, K. (2018). Estimating standardized SEM parameters given nonnormal data and incorrect model: Methods and comparison. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 25*(4), 600-620. <https://doi.org/10.1080/10705511.2017.1392248>
- Sesar, K., Dodaj, A. i Šimić, N. (2019). Motivational determinants of sexting: towards a model integrating the research. *Psihologijske teme, 28*(3), 461-482. <https://doi.org/10.31820/pt.28.3.1>
- Hendrick, C., Hendrick, S. S. i Reich, D. A. (2006). The Brief Sexual Attitudes Scale. *Journal of Sex Research, 43*(1), 76-86. <https://doi.org/10.1080/00224490609552301>
- Hu, L. i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling, 6*(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. The Guilford Press.
- Kopecký, K. (2015). Sexting among slovak pubescents and adolescent children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 203*, 244-250. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.08.289>
- Madigan, S., Ly, A., Rash, C. L., Van Ouytsel, J. i Temple, J. R. (2018). Prevalence of multiple forms of sexting behavior among youth: A systematic review and meta-analysis. *JAMA pediatrics, 172*(4), 327-335. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2017.5314>
- Molla-Esparza, C., Losilla, J. M. i López-González, E. (2020). Prevalence of sending, receiving and forwarding sexts among youths: A three-level meta-analysis. *PloS one, 15*(12), e0243653. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0243653>
- Ojeda, M., Dodaj, A., Sesar, K. i del Rey, R. (2022). "Some voluntarily and some under pressure": Conceptualization, reasons, attitudes, and consequences of sexting among adolescents. *Telematics and Informatics, 75*, 101891. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4133088>
- Penado, M., Rodicio-García, M. L., Cuesta, M. M. i Corrás T. (2019). Construction and validation of the intimate images diffusion scale among adolescents. *Frontiers in Psychology, 10*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01485>.
- Sesar, K. i Dodaj, A. (2020). *Seksting: razmjena seksualno-eksplicitnog sadržaja*. Sveučilište u Mostaru.
- Symons, K., Ponnet, K., Walrave, M. i Heirman, W. (2018). Sexting scripts in adolescent relationships: Is sexting becoming the norm? *New Media & Society, 20*(10), 3836-3857. <https://doi.org/10.1177/1461444818761869>
- Šunjić, M. i Penezić, Z. (2012). *Skala stavova o seksualnosti*. U Proroković, A., Čubela Adorić, V., Penezić, Z., Tucak Junaković, I. (ur.) *Zbirka psiholoških skala i upitnika, svezak 6* (str. 51-56). Sveučilište u Zadru.

- Vizzuetth-Herrera, A., García-Meraz, M. i Guzmán-Saldaña, R. (2015). Construcción y validación de dos escalas para usuarios de redes sociales virtuales: conductas sexuales de riesgo y motivación hacia el sexo en línea. *Psicología Iberoamericana*, 23, 66-74.
- Walrave, M., Heirman, W. i Hallam, L. (2014). Under pressure to sext? Applying the theory of planned behaviour to adolescent sexting. *Behaviour & Information Technology*, 33(1), 86–98. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2013.837099>

Molimo Vas procijenite koliko Vam se često u posljednjih 12 mjeseci na internetu i društvenim mrežama dogodilo nešto od dolje navedenog koristeći sljedeću skalu:

- 0 = nikad
 1 = manje od jednom mjesečno
 2 = mjesečno
 3 = tjedno
 4 = dnevno

POSLAO(LA) SAM...					
1. ... svoje tekstualne poruke sugestivnog ili seksualnog sadržaja svom partneru(ici)/ bivšem partneru(ici).	0	1	2	3	4
2. ... svoje videozapise ili fotografije sugestivnog ili seksualnog sadržaja svom partneru(ici)/bivšem partneru(ici).	0	1	2	3	4
3. ... svoje tekstualne poruke sugestivnog ili seksualnog sadržaja nekome tko mi se sviđa.	0	1	2	3	4
4. ... svoje videozapise ili fotografije sugestivnog ili seksualnog sadržaja nekome tko mi se sviđa.	0	1	2	3	4
5. ... svoje tekstualne poruke sugestivnog ili seksualnog sadržaja prijatelju(ici).	0	1	2	3	4
6. ... svoje videozapise ili fotografije sugestivnog ili seksualnog sadržaja prijatelju(ici).	0	1	2	3	4
Ako sam nešto poslao(la), razlog tome je bio:					
7. Kako bih zaveo/la nekoga.	0	1	2	3	4
8. Zato što većina ljudi to čini.	0	1	2	3	4
9. Šala/da se zabavim.	0	1	2	3	4
10. Zato što je to normalno u intimnim vezama.	0	1	2	3	4
11. Zato što su mi prijetili/ucjenjivali me.	0	1	2	3	4
12. Zato što sam osjećao(la) pritisak partnera(ice) ili nekoga tko mi se sviđa.	0	1	2	3	4
13. Zato što sam osjećao(la) pritisak prijatelja.	0	1	2	3	4
14. Zato što sam mislio(la) da je to dobra ideja ili da sam izgledao(la) privlačno.	0	1	2	3	4
15. Zato što sam to učinio(la) slučajno.	0	1	2	3	4
Ako sam nešto poslao(la), bilo je proslijeđeno bez mog pristanka od strane:					
16. Moje djevojke/bivše djevojke ili djevojke koja mi se sviđala.	0	1	2	3	4
17. Mog dečka/bivšeg dečka ili dečka koji mi se sviđao.	0	1	2	3	4
18. Muškog prijatelja.	0	1	2	3	4
19. Ženskog prijatelja.	0	1	2	3	4
20. Drugih.	0	1	2	3	4
PRIMIO(LA) SAM...					
21. ... tekstualne poruke sugestivnog ili seksualnog sadržaja od svog partnera (ice)/ bivšeg partnera (ice).	0	1	2	3	4
22. ... videozapise ili fotografije sugestivnog ili seksualnog sadržaja od svog partnera (ice)/bivšeg partnera (ice).	0	1	2	3	4
23. ... tekstualne poruke sugestivnog ili seksualnog sadržaja od nekoga tko mi se sviđa.	0	1	2	3	4
24. ... videozapise ili fotografije sugestivnog ili seksualnog sadržaja od nekoga tko mi se sviđa.	0	1	2	3	4
25. ... tekstualne poruke sugestivnog ili seksualnog sadržaja od prijatelja (ice).	0	1	2	3	4
26. ... videozapise ili fotografije sugestivnog ili seksualnog sadržaja od prijatelja (ice).	0	1	2	3	4

Nakon što sam primio(la), PROSLIJEDIO(LA) SAM ILI PODIJELIO(LA)...					
27. ... tekstualne poruke sugestivnog ili seksualnog sadržaja drugih ljudi.	0	1	2	3	4
28. ... videozapise ili fotografije sugestivnog ili seksualnog sadržaja drugih ljudi.	0	1	2	3	4
Ako sam nešto prosljedio(la), razlog tome je bio:					
29. Zato što je naša veza završila.	0	1	2	3	4
30. Kako bih uzrujao/la osobu čiji je sadržaj prosljedjen.	0	1	2	3	4
31. Iz ljubomore.	0	1	2	3	4
32. Zadržati druge.	0	1	2	3	4
33. Šala/da se zabavim.	0	1	2	3	4
34. Zato što većina ljudi to čini.	0	1	2	3	4
35. Zato što su me prijatelji pritiskali da to učinim.	0	1	2	3	4
36. Zato što sam imao(la) pristanak osobe čiji je sadržaj prosljedjen.	0	1	2	3	4
37. Zato što sam to učinio(la) slučajno.	0	1	2	3	4
PROSLIJEDENE SU MI...					
38. ... privatne tekstualne poruke sugestivnog ili seksualnog sadržaja koje su poslali drugi ljudi.	0	1	2	3	4
39. ..._privatni videozapisi ili fotografije sugestivnog ili seksualnog sadržaja koje su poslali drugi ljudi.	0	1	2	3	4

Upitnik seksualnog rizika¹

Izvorni instrument: Sexual Risk Survey (SRS), Turchik i Garske (2009)

Adaptirale: Jasna Duranović, Irena Pavela Banai i Marina Nekić

Priredile: Marina Nekić, Jasna Duranović i Irena Pavela Banai

1. Teorijska osnova

Iako još uvijek postoji određena razina tenzije kada se govori o seksualnosti mladih, ipak valja istaknuti da je seksualnost normativna komponentna razvoja (Tolman i McClelland, 2011, Gambadauro i sur., 2018). Seksualnost se neprestano mijenja tijekom životnog vijeka kao odgovor na biopsihosocijalne čimbenike. Unatoč tome što se seksualno ponašanje i znatiželja javljaju i prije puberteta, do njihovog značajnog povećanja dolazi u adolescentskom i predodraslom razdoblju (Lehmiller, 2017). Većina se autora tijekom desetljeća istraživanja seksualnosti mladih više usmjerila na negativne aspekte seksualnosti proučavajući pritom različite aspekte rizičnog seksualnog ponašanja. Razlog zbog čega bi mladi bili rizična skupina u tome je što se često ističe da su skloniji eksperimentiranju kao načinu istraživanja i razvoja vlastita identiteta. Osim toga, karakterizira ih određena razina egocentrizma koja im stvara lažni osjećaj neuništivosti, a sve to praćeno je različitim stupnjem razvoja određenih regija središnjeg živčanog sustava. Galvan (2021) opisuje da su tijekom adolescencije i predodraslosti područja mozga koja su odgovorna za emocije i za nagrađivanje ranije razvijena nego onaj dio mozga koji je uključen u kontrolu impulsa. U psihološkom smislu ovo znači da će mladi biti skloniji ponašanju koje je vođeno emocijama i pozitivnim potkrjepljenjima osobito u kontekstu vršnjačkih odnosa, dok će biti manje učinkoviti u kontroliranju impulsa. Ovakav obrazac razvoja mozga ima i svoje prednosti zbog toga što mlade vodi prema otvorenosti k novim iskustvima i omogućuje im razvoj novih životnih strategija. Međutim, ako pak navedeno promotrimo i kroz prizmu negativnih posljedica, onda možemo uočiti da su mladi rizična skupina jer su ranjiviji na pritisak vršnjaka što ih onda može i dovesti do toga da prakticiraju i rizična seksualna ponašanja. U prilog ovim podacima ide i istraživanje Pharoa i suradnika (2011) koji su utvrdili da je razvoj izvršnih funkcija (racionalno rješavanje problema i donošenje odluka) negativno povezan s rizičnim ponašanjem.

Rizično seksualno ponašanje najjednostavnije možemo definirati kao ponašanje koje dovodi do zdravstvenog rizika, odnosno ranjivosti, poput spolno prenosivih infekcija i neželjene trudnoće. Menon i suradnici (2016) ističu da su najčešća rizična seksualna ponašanja ona koja uključuju nedosljednu upotrebu kondoma, rano stupanje u spolne odnose i seks s većim brojem partnera. Kada je riječ o seksualnosti mladih, onda je važno naglasiti da će pojavnost određenih aspekata rizičnog seksualnog ponašanja ovisiti o dobi. Tako je primjerice veća vjerojatnost da će pojedinci biti seksualno aktivniji u predodraslosti u usporedbi s adolescentima, ali je također i manja vjerojatnost da će koristiti kondome (Arnett, 1996; Capaldi i sur., 2002; Lefkowitz i Gillen, 2006; Manlove i sur., 2007; Miller i Moore, 1990). Osim toga, studenti više prihvaćaju neplanirani seks i osjećaju manje krivnje nego mlađi pojedinci (Chara i Kuennen, 1994; Miller i Moore, 1990).

Upravo ovakvi obrasci ponašanja mladih povećavaju rizik od zaraze spolno prenosivim bolestima (Weinstock i sur., 2004). Još su ranije istraživači pokušali istražiti koji su to značajni markeri rizičnog seksualnog ponašanja pa se tako navodi da je rana seksualna inicijacija, odnosno ulazak u seksualne odnose prije 15. godine, često povezana s nekorištenjem kontracepcije, ali i s drugim rizičnim ponašanjima, poput napuštanja školovanja (Elliot i Morse, 1989; Scott-Jones i White, 1990; White i DeBlassie, 1992). Uz to, mladi

1 Ovaj upitnik predstavlja prijevod i adaptaciju engleske verzije upitnika (SRS) objavljene u Fisher, T. D., Davis, C. M., Yarber, W. L. i Davis, S. L. (2011). *Handbook of sexuality-related measures*. Routledge. I jedna i druga verzija slobodne su za upotrebu.

koji su rano stupili u spolni odnos manje su odgovorni oko korištenja učinkovite kontracepcije (Morrison, 1989; Reis i Herz, 1989). Rutter i Rutter (1993) ranu seksualnu aktivnost nazvali su prekretnicom koja može značajno utjecati na psihosocijalni razvoj pojedinca i rezultirati rizičnim seksualnim ponašanjem u kasnijim razvojnim razdobljima. Da znanje o kontracepciji nije dovoljno za odgovorno seksualno ponašanje pokazuje istraživanje Scott-Jonesa i Whitea (1990) koji su utvrdili kako mladi koji su seksualno aktivni često ne koriste učinkovite kontracepcijske metode, iako su znali koje su najučinkovitije metode.

Osim toga, neka istraživanja pak pokazuju kako današnji mladi imaju manji broj seksualnih partnera nego pripadnici generacija *Boomer* i *X* u njihovim godinama, što vrijedi za muškarce, ali ne i za žene (Wolfinger, 2018). Lopes i suradnici (2021) navode kako je broj mladih osoba s područja Kalifornije u dobi od 18 do 30 godina koji su izjavili da nisu imali seksualne partnere u prethodnoj godini dosegao rekord od 38%. Za usporedbu, 2011. godine 22% mladih izjavilo je da nije imalo seksualnog partnera tijekom prethodne godine (Lopes i sur., 2021). Razlozi smanjene seksualne aktivnosti među mladima većim su dijelom uzrokovani manjim brojem onih koji su u ljubavnim vezama, uključujući ne samo formalne odnose poput braka ili izvanbračnih zajednica, već i manje formalne veze. Slabljenje financijskih mogućnosti uz učestaliju konzumaciju alkohola također objašnjava jedan dio smanjenja učestalosti seksualnih aktivnosti mladih (Lei i South, 2021). Ne smijemo zaboraviti niti vrijeme izolacije uzrokovane koronavirusom koja je uz veću dostupnost elektroničkih komunikacijskih tehnologija vjerojatno i ograničila potrebu ili želju za interakcijama licem u lice (prema Tillman i sur., 2019). U sličnom smjeru idu i Jabr (2019) te Wilcox i Sturgeom (2018) koji sugeriraju da mlade osobe zamjenjuju interpersonalne odnose konzumiranjem različitog digitalnog sadržaja pa tako u osnovi pada seksualne aktivnosti može biti porast internetskih aktivnosti. Arnett (2018) navodi da češće oslanjanje mladih na elektroničke medije oduzima vrijeme dostupno za nestrukturirana druženja koja bi mogla dovesti do seksualnih susreta. Recentno istraživanje o seksualnosti i seksualnom i reproduktivnom zdravlju mladih u Hrvatskoj (Štulhofer i sur., 2023) usporedbom rezultata iz 2005. i 2021. također je potvrdilo ranije spomenut trend smanjenja rizičnog ponašanja mladih koje se u ovom istraživanju reflektiralo kroz kasniju dob stupanja u seksualne odnose, manji broj seksualnih partnera i učestalije korištenje kondoma.

Dosadašnja istraživanja seksualno rizičnog ponašanja na hrvatskim uzorcima često su koristila Upitnik seksualno rizičnog ponašanja (Sinković i sur., 2012) koji se sastoji od pet binarnih varijabli koje se koriste kao indikatori seksualno rizičnog ponašanja (rano seksualno iskustvo, korištenje kondoma, korištenje kondoma u posljednjih mjesec dana, iskustvo istodobne seksualne veze i seksualna veza s nepoznatom osobom). Ovaj se upitnik u nizu istraživanja pokazao nedostatno pouzdanom mjerom ($\alpha = .65$, Sinković i sur., 2012; $\alpha = .54$, Buovac i Vidaković, 2019), stoga se činilo potrebnim validirati upitnik koji će imati snažnije psihometrijske parametre u odnosu na ranije spomenuti. Taj upitnik je *Upitnik seksualnog rizika* (eng. *Sexual Risk Survey*, Turchik i Garske, 2009) koji je u originalnoj verziji dostupan u knjizi *Handbook of sexuality-related measures* (Fisher i sur., 2011).

2. Opis skale

Upitnik seksualnog rizika nastao je kao odgovor autora Turchika i Garske (2009) na dosadašnje mjere koje po njihovom mišljenju nisu zahvatile širok spektar seksualno rizičnog ponašanja i/ili nisu imale adekvatnu psihometrijsku valjanost. Ovaj mjerni instrument razvijen je s ciljem utvrđivanja učestalosti seksualno rizičnog ponašanja studenata u zadnjih pola godine. Upitnik je validiran na uzorku od preko 600 studenata i studentica te je nakon faktorske analize i analize pouzdanosti odlučeno da će umjesto 37 početnih tvrdnji u upitniku ostati 23 koje su raspoređene u 5 subskala. Pouzdanost cijele skale koju su dobili autori iznosila je $\alpha = .88$. Prema autorima, vrijeme ispunjavanje upitnika iznosi između 5 i 10 minuta.

Prva subskala, odnosi se na *seksualni rizik s neobaveznim partnerima*, uključuje broj seksualnih partnera, seksualne odnose s partnerima van predane veze, seksualne odnose s nepoznatim osobama, upuštanje u seksualne odnose bez razgovora o rizičnim faktorima, partnere s mnogo bivših partnera, seksualne odnose s netestiranim partnerima, seks s partnerima bez povjerenja u njih i partnere koji trenutno imaju i druge partnere. *Rizična seksualna djela* predstavljaju drugu subskalnu koja obuhvaća vaginalni seks bez kondoma, vaginalni seks bez kontrole začeća, felaciju bez kondoma, kuningulus bez zaštite i seks pod utjecajem supstanci. Treća subskala, uključuje *impulzivna seksualna ponašanja*, sadržajno se odnosi na broj seksualnih partnera, napuštanje društvenog događaja s nekim, seksualno ponašanje s poznanikom, neočekivano seksualno iskustvo i poželjne seksualne susrete. *Rizična analna seksualna ponašanja*, kao četvrta skala, mjeri iskustvo analnog seksa bez kondoma, analnu penetraciju bez zaštite i anilingus bez zaštite. Peta subskala odnosi se na *namjeru upuštanja u seksualna ponašanja*. Sadržajno ova subskala uključuje tvrdnje koje se odnose na namjeru seksualnog ponašanja i namjeru upuštanja u seksualne odnose.

U ovom istraživanju prvi put u Hrvatskoj preveden je *Upitnik seksualnog rizika* (Turchik i Garske, 2009) kroz tri koraka: prijevod na hrvatski jezik, povratni prijevod na engleski jezik te usklađivanje izvornog upitnika s prijevodom. Zadatak je sudionika da odgovore na 23 pitanja, odnosno procjene koliko su puta prakticirali određeno seksualno ponašanje, odnosno s koliko su partnera/ica ta ponašanja prakticirali. Uz svako pitanje sudionici upisuju brojčane procjene u proteklih šest mjeseci. Nadalje, autori ističu da su često rezultati na skalama koje mjere seksualno rizično ponašanje pozitivno asimetrični i da je potrebno dobivene podatke rekodirati ili transformirati. U svrhu smanjenja asimetričnosti sirovih podataka, dobiveni podatci su kodirani u ordinalne kategorije od 0 do 4. Svaka tvrdnja ima drugačije vrijednosti i raspon odgovora, ali se odgovori za svaku tvrdnju transformiraju na način da frekvencije reprezentiraju 100%. Kod 0 uključivao je odgovore s frekvencijom 0, dok su odgovori veći od 0 bili klasificirani tako da odgovaraju kodovima od 1 do 4. Tako kod 1 označava 40% odgovora za tu određenu tvrdnju, 2 je 30% odgovora, 3 je 20% odgovora i na kraju 4 označava 10% odgovora. Međutim, s obzirom da je varijabilitet frekvencija za svaku tvrdnju drugačiji, tako će za svaku tvrdnju postotak odgovora za pojedini kod biti drugačiji, ali u konačnici treba predstavljati 100% (Turchik i Garske, 2009). Detaljniji način rekodiranja prikazan je u Tablici 1.

Tablica 1

Princip rekodiranja sirovih podataka u pet ordinalnih kategorija prema Turchik i suradnici (2014)

	„0“	„1“	„2“	„3“	„4“
	Sirov rezultat	Sirov rezultat	Sirov rezultat	Sirov rezultat	Sirov rezultat
1. Broj partnera s kojim su se upustili u seksualne aktivnosti	0	1	2-3	4	5+
2. Napuštanje društvenog događaja s nekim	0	1	2-3	4	5+
3. Seksualno ponašanje s poznanikom	0	1	2-3	4	5+
4. Namjera seksualnog ponašanja	0	1-2	3-5	6-14	15+
5. Namjera angažiranja u seksu	0	1-2	3-5	6-19	20+
6. Neočekivani seksualni partneri	0	1	2	3-5	6+
7. Žaljenje za seksualnim susretom	0	1	2	3-4	5+
8. Broj seksualnih partnera	0	1	2	3-6	7+
9. Vaginalni seks bez kondoma	0	1-4	5-19	20-64	65+
10. Vaginalni seks bez zaštite od trudnoće	0	1-3	4-10	11-49	50+
11. Felacija bez kondoma	0	1-5	6-15	16-44	45+
12. Kuningulus bez zaštite	0	1-4	5-11	12-39	40+

	„0“	„1“	„2“	„3“	„4“
	Sirov rezultat	Sirov rezultat	Sirov rezultat	Sirov rezultat	Sirov rezultat
13. Analni seks bez kondoma	0	1-2	3-4	5-10	11+
14. Nezaštićena analna penetracija	0	1-2	3-5	6-10	11+
15. Anilingus bez zaštite	0	1-2	3-5	6-9	10+
16. Seks bez predane veze	0	1	2-3	4-5	6+
17. Seks s nekim koga ne poznajete dobro	0	1	2-3	4	5+
18. Seks pod utjecajem supstanci	0	1-3	4-8	9-19	20+
19. Seks bez razgovora o rizičnim faktorima	0	1-2	3-4	5-8	9+
20. Partneri s mnogo prethodnih seksualnih partnera	0	1	2-3	4-9	10+
21. Seks s netestiranim partnerima	0	1	2-3	4	5+
22. Seks s partnerima bez povjerenja	0	1	2	3	4+
23. Seks s nekim tko se upuštao u spolne odnose s drugim ljudima tijekom istog vremenskog perioda	0	1	2	3-4	5+

Jednom kada se ovako rezultati rekodiraju, teorijski je raspon rezultata na upitniku od 23 tvrdnje od 0 do 92. S obzirom da upitnik mjeri različite oblike rizičnog seksualnog ponašanja, rezultati se mogu koristiti ili kao generalna mjera seksualno rizičnog ponašanja ili se pak mogu koristiti pojedinačno za svaku subskalu ovisno o istraživačkim problemima.

3. Opis uzorka

Ciljana skupina na kojoj je provedena validacija ovog upitnika bili su studenti/ice sveučilišta i visokih škola u Republici Hrvatskoj (redovni i izvanredni) prikupljeni metodom snježne grude te objavom poziva za sudjelovanje u istraživanju na društvenim mrežama. Istraživanju je pristupilo 6232 sudionika. Nakon što su se analizirali odgovori sudionika, veći dio tih odgovora bio je nepotpun (primjerice, ispunjavanje samo demografskih podataka) i nasumičan (primjerice, upisivanje "1234567" ili "99999") te se ti odgovori nisu koristili u daljnjim analizama, tako da finalni uzorak uključuje 2008 sudionika.

Gledajući raspodjelu prema rodu, uzorak čini 377 (18.77%) muškaraca i 1631 (81.23%) žena. Prosječna dob sudionika iznosi 22 godine ($M_{dob} = 21.97$, $SD_{dob} = 3.51$). Glede seksualne orijentacije, 1719 (85.61%) sudionika izjašnjava se kao heteroseksualno, 66 (3.29%) kao homoseksualno, 183 (9.11%) kao biseksualno i 40 (1.99%) sudionika kao pripadnici druge seksualne orijentacije. Što se tiče statusa veze, 1064 (52.99%) sudionika je u vezi/braku, 759 (37.80%) nije u vezi/braku, a 185 (9.21%) sudionika nije u predanoj vezi, ali se viđaju s nekim (neformalna veza).

4. Psihometrijska svojstva

4.1. Faktorska analiza

Konfirmatorna faktorska analiza provedena je u programu SPSS (verzija 29.0.1.0). Stupanj slaganja postavljenog modela provjeravan je metodom maksimalne vjerojatnosti uz nekoliko mjera ($CFI = .877$; $TLI = .859$; $SRMR = .060$; $RMSEA = .068$; $\chi^2 = 2259$, $df = 220$, $p < .001$). S obzirom na dobivene vri-

jednosti, može se zaključiti da je konfirmatornom faktorskom analizom dobiveno granično prihvatljivo slaganje modela s podacima čime je opravdano korištenje *Upitnika seksualnog rizika* kao multifaktorske mjere. Važno je uočiti da su za tvrdnje pod rednim brojem 10. i 11. faktorska zasićenja veća od 1. Stevens (2012) ističe da faktorska saturacija veća od 1 ukazuje na to da čestica visoko korelira s više faktora. Dakako da ovaj rezultat može ukazivati na poteškoće u interpretaciji ili strukturi faktora koji su posljedica multikolinearnosti ili drugih statističkih artefakata. Nadalje, valja kazati da ove dvije tvrdnje iako pripadaju subskali *Rizična seksualna djela*, mogu po svom sadržaju biti uključene i u subskalu *Seksualni rizik s neobaveznim partnerom* i/ili *Impulzivna seksualna ponašanja*. Kako su ovo rezultati tek prve primjene Upitnika, daljnja provjera psihometrijskih parametara bit će neophodna, tim više što se mjeri seksualni rizik koji je sam po sebi varijabilan konstrukt.

Tablica 2
Zasićenja utvrđena konfirmatornom faktorskom analizom (N=2008)

Čestica	Faktorsko zasićenje	Standardizirano zasićenje
Seksualni rizik s neobaveznim partnerom		
8. S koliko ste partnera imali spolni odnos (vaginalni, oralni ili analni)?	.64	.77
16. Koliko ste puta imali seks (vaginalni, oralni ili analni) s nekim koga znate, ali niste bili u vezi s tom osobom (tzv. prijatelji s povlasticama)?	.74	.69
17. Koliko ste puta imali seks (vaginalni, oralni ili analni) s nekim koga ne poznajete dobro ili koga ste tek upoznali?	.50	.72
19. Koliko ste puta imali seks (vaginalni, oralni ili analni) s novim partnerom prije nego ste raspravili o seksualnoj povijesti, intravenoznom korištenju droga, postojanju spolnih bolesti ili o drugim trenutnim spolnim partnerima?	.52	.68
20. Koliko ste puta (a da znate) imali seks (vaginalni, oralni ili analni) s nekim tko je imao mnogo prethodnih seksualnih partnera?	.52	.60
21. S koliko ste partnera (o kojima znate) imali seks (vaginalni, oralni ili analni), koji su prije spavanja s vama bili seksualno aktivni, ali nisu bili testirani na HIV ili druge spolno prenosive bolesti?	.55	.69
22. S koliko ste partnera imali seks (vaginalni, oralni ili analni), ali im niste vjerovali?	.33	.62
23. Koliko ste puta (o kojima znate) imali seks (vaginalni, oralni ili analni) s nekim tko se upuštao u spolne odnose s drugim ljudima tijekom istog vremenskog perioda?	.31	.59
Rizična seksualna djela		
9. Koliko ste puta imali vaginalni spolni odnos bez kondoma od lateksa ili poliuretana (npr. Durex, My Size, Pasante i slično)?	.99	.74
10. Koliko ste puta imali vaginalni seks bez ikakve zaštite od trudnoće?	1.17	.44
11. Koliko ste puta dali ili primili felaciju (oralni seks na muškarcu) bez kondoma?	1.10	.83
12. Koliko ste puta dali ili primili kunilingus (oralni seks na ženi) bez korištenja dentalne brane (mali komad lateksa koji se koristi kao pregrada tijekom oralnog seksa) ili adekvatne zaštite?	.98	.74
18. Koliko ste puta vi ili vaš partner konzumirali alkohol ili droge prije ili tijekom seksa (vaginalnog, oralnog ili analnog)?	.74	.67
1. S koliko ste se partnera upustili u seksualne aktivnosti (strastveno ljubljenje, hvatanje, maženje, milovanje, oralnu stimulaciju anusa, stimulaciju genitalija rukama, suhi seks/dry-humping), ali da niste imali seks (vaginalni, oralni ili analni)?	.79	.75
2. Koliko ste puta napustili društveni događaj s nekim koga ste tek upoznali?	.50	.69

Čestica	Faktorsko zasićenje	Standardizirano zasićenje
Impulzivna seksualna ponašanja		
3. Koliko ste se puta „spetljali“ (strastveno ljubljenje, hvatanje, milovanje, maženje, oralna stimulacija anusa, stimulacija genitalija rukama, suhi seks/dry-humping) s nekim, ali da nije bilo seksa (vaginalni, oralni ili analni), a da tu osobu niste uopće ili baš najbolje poznavali?	.76	.81
6. Koliko ste puta neočekivano i nepredviđeno imali seksualno iskustvo (strastveno ljubljenje, hvatanje, maženje, milovanje, oralna stimulaciju anusa, stimulacija genitalija rukama, suhi seks/dry-humping)?	.71	.50
7. Koliko ste puta imali seks (vaginalni, oralni ili analni) u kojeg ste se upustili voljno, ali ste kasnije požalili?	.35	.39
Rizična analna seksualna ponašanja		
13. Koliko ste puta imali analni seks bez kondoma?	.49	.73
14. Koliko ste se puta vi ili vaš partner upustili u analnu penetraciju rukom (engl. fisting) ili drugim objektom bez lateksne rukavice ili kondoma nakon čega je slijedio nezaštićeni analni seks?	.37	.60
15. Koliko ste puta dali ili primili analingus (oralna stimulacija analne regije, eng. rimming) bez korištenja dentalne brane ili adekvatne zaštite?	.46	.52
Namjera upuštanja u seksualna ponašanja		
4. Koliko ste puta otišli u kafiće/na zabave/društvene događaje s namjerom da se s nekim „spetljate“ i upustite u seksualno ponašanje (strastveno ljubljenje, hvatanje, maženje, milovanje, oralnu stimulaciju anusa, stimulaciju genitalija rukama, suhi seks/dry-humping), ali bez seksa (vaginalnog, oralnog ili analnog)?	.70	.84
5. Koliko ste puta otišli u kafiće/na zabave/društvene događaje s namjerom da se s nekim „spetljate“ i imate spolni odnos (vaginalni, oralni ili analni)?	.34	.58

Napomena. Faktorska zasićenja značajna uz $p < .001$.

Saturacija čestica latentnim faktorima kreće se od .39 do .84. Interkorelacije latentnih faktora niske su do umjerene (Tablica 3).

Tablica 3
Pearsonovi koeficijenti korelacije između subskala Upitnika seksualnog rizika (N=2008)

Subskala	Seksualni rizik s neobaveznim partnerima	Rizična seksualna djela	Impulzivna seksualna ponašanja	Rizična analna seksualna ponašanja
Rizična seksualna djela	.31*			
Impulzivna seksualna ponašanja	.52*	.25*		
Rizična analna seksualna ponašanja	.22*	.36*	.15*	
Namjera upuštanja u seksualna ponašanja	.33*	.03	.41*	.02

Napomena. * koeficijenti korelacije značajni na razini $p < .001$

4.2. Pouzdanost i osjetljivost

Analizom pouzdanosti dobivena je zadovoljavajuća vrijednost Cronbach alfa koeficijenta za cjelokupni *Upitnik seksualnog rizika* te subskalu *Seksualni rizik s neobaveznim partnerima*. Nešto niži, ali ipak prihvatljivi Cronbach alfa koeficijent dobiven je za subskale *Rizična seksualna djela*, *Impulzivna seksualna*

ponašanja, Rizična analna seksualna ponašanja i Namjera upuštanja u seksualna ponašanja (Tablica 4). Slične vrijednosti pouzdanosti dobili su i Turchik i Garske (2009), raspon Cronbach alfa u njihovom istraživanju kretao se od .88 za cijeli Upitnik do .61 za subskalu *Rizična analna seksualna ponašanja*. Uz to, vrijednosti McDonaldove omega također su prihvatljive, no nešto niže za subskale *Rizična analna seksualna ponašanja* i *Namjera upuštanja u seksualna ponašanja* (Tablica 4).

Što se tiče indeksa spljoštenosti i asimetrije, oni se kreću u prihvatljivim rasponima prema Klineovim (2011) kriterijima, indeksi spljoštenosti manji su od 10, a indeksi asimetrije manji su od 3 (Tablica 4). Shodno tome, može se zaključiti da su subskale dovoljno diskriminativne.

Tablica 4
Deskriptivni parametri za pojedine subskale Upitnika seksualnog rizika (N=2008)

	<i>M</i> (aritmetička sredina)	<i>SD</i> (standardna devijacija)	Indeks asimetričnosti	Indeks spljoštenosti	Cronbach alfa	McDonaldova omega
Upitnik seksualnog rizika	12.67	11.52	1.32	2.92	.84	.87
Seksualni rizik s neobaveznim partnerima	2.88	4.43	2.62	8.39	.86	.87
Rizična seksualna djela	5.36	5.78	1.14	0.85	.74	.82
Impulzivna seksualna ponašanja	3.24	3.60	1.63	2.84	.74	.77
Rizična analna seksualna ponašanja	0.69	1.66	2.96	9.23	.62	.65
Namjera upuštanja u seksualna ponašanja	0.50	1.23	2.96	9.40	.63	.65

4.3. Valjanost

U Tablici 4 prikazane su povezanosti rezultata *Upitnika seksualnog rizika* i *Revidiranog inventara socioseksualne orijentacije* (SOI-R).

Tablica 5
Pearsonovi koeficijenti korelacije u svrhu utvrđivanja povezanosti rizičnog seksualnog ponašanja i socioseksualne orijentacije (N=2008)

Varijable	Socioseksualna ponašanja	Socioseksualni stavovi	Socioseksualne želje	Globalna socioseksualna orijentacija
Seksualni rizik s neobaveznim partnerima	.61*	.12*	.30*	.47*
Rizična seksualna djela	.24*	.04	-.16*	.02
Impulzivna seksualna ponašanja	.43*	.10*	.19*	.33*
Rizična analna seksualna ponašanja	.19*	.03	-.02	.08*

Varijable	Socioseksualna ponašanja	Socioseksualni stavovi	Socioseksualne želje	Globalna socioseksualna orijentacija
Namjera upuštanja u seksualna ponašanja	.27*	.14*	.30*	.35*
Ukupno rizično seksualno ponašanje	.55*	.11*	.12*	.34*

Napomena. * koeficijenti korelacije značajni na razini $p < .001$

Utvrđeno je da se s porastom seksualnog rizika s neobaveznim partnerima, povećavaju i socioseksualno ponašanje, stavovi, želje i globalna seksualna orijentacija. Naime, više razine socioseksualnosti upućuju na nerestriktivnu socioseksualnu orijentaciju koju karakteriziraju permissivnija uvjerenja prema stupanju u seksualne odnose. Možemo reći da se socioseksualnost smatra bihevioralnim markerom strategija životne povijesti i služi kao pokazatelj sporijih ili bržih strategija životne povijesti (Shiramizu, 2016). Nerestriktivniji pojedinci imaju brže strategije, karakterizirane ranom seksualnom inicijacijom, većim brojem partnera te manjom averzijom prema riziku, dok je suprotan trend kod restriktivnijih pojedinaca.

Nadalje, s porastom rizičnih seksualnih djela povećavaju se socioseksualna ponašanja, ali se smanjuju socioseksualne želje. Također, porastom impulzivnih seksualnih ponašanja, povećavaju se socioseksualno ponašanje, stavovi, želje i globalna seksualna orijentacija, što bi zapravo značilo da je impulzivno seksualno ponašanje povezano s nerestriktivnom socioseksualnom orijentacijom koja označava ulazak u seksualne odnose bez potrebe za emocionalnom povezanošću i predanošću. Uz to, s porastom rizičnih analnih seksualnih ponašanja povećavaju se socioseksualno ponašanje i globalna seksualna orijentacija. Povrh toga, s porastom namjere upuštanja u seksualna ponašanja povećavaju se socioseksualno ponašanje, stavovi, želje i globalna socioseksualna orijentacija. Naposljetku, s porastom ukupnog rizičnog seksualnog ponašanja, povećavaju se socioseksualno ponašanje, stavovi, želje i globalna socioseksualna orijentacija. Ostale promatrane povezanosti nisu statistički značajne (Tablica 5). Uzimajući u obzir ove podatke, vidimo kako nerestriktivniji pojedinci, to jest pojedinci koji postižu više rezultate na socioseksualnosti, također iskazuju veće stope rizičnog seksualnog ponašanja (Ramos i sur., 2017; Sevi, 2019).

Shodno provedenim analizama, može se zaključiti kako je *Upitnik seksualnog rizika* valjana i pouzdana mjera za ispitivanje rizičnih seksualnih ponašanja kojom se zahvaća pet dimenzija: seksualni rizik s neobaveznim partnerima, rizična seksualna djela, impulzivna seksualna ponašanja, rizična analna seksualna ponašanja i namjera upuštanja u seksualna ponašanja.

Literatura

- Arnett, J. J. (1996). Sensation seeking, aggressiveness, and adolescent reckless behavior. *Personality and Individual Differences*, 2, 693-702. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(96\)00027-X](https://doi.org/10.1016/0191-8869(96)00027-X)
- Arnett, J. J. (2018). Getting better all the time: Trends in risk behavior among American adolescents since 1990. *Archives of Scientific Psychology*, 6, 87-95. <https://doi.org/10.1037/arc0000046>
- Bermúdez, M. P., Ramiro-Sánchez, T. i Ramiro, M. T. (2014). Capacidad predictiva de la erotofilia y variables sociodemográficas sobre el debut sexual. *Revista Iberoamericana de Psicología y Salud*, 5(1), 55-70. <http://www.ewdalyc.org/articulo.oa?id=245129173004>
- Buovac, P. i Vidaković, M. (2019). Odnos korištenja seksualno eksplicitnog materijala i seksualno rizičnog ponašanja mladih. *Klinička psihologija*, 12(1-2), 5-20. <https://doi.org/10.21465/2019-KP-1-2-0001>
- Buss, D. M. i Schmitt, D. P. (2019). Mate preferences and their behavioral manifestations. *Annual Review of Psychology*, 70(1), 77-110. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010418-103408>
- Capaldi, D. M., Stoolmiller, M., Clark, S. i Owen, L. D. (2002). Heterosexual risk behaviors in at-risk young men from early adolescence to young adulthood: Prevalence, prediction, and association with STD contraction. *Developmental Psychology*, 38, 394-406. <https://doi.org/10.1037//0012-1649.38.3.394>
- Chara, P. J. i Kuennen, L. M. (1994). Diverging gender attitudes regarding casual sex: A cross-sectional study. *Psychological Reports*, 74, 57-58. <https://doi.org/10.2466/pr0.1994.74.1.57>
- Dunkle, K. L. i Decker, M. R. (2013). Gender-based violence and HIV: Reviewing the evidence for links and causal pathways in the general population and high-risk groups. *American Journal of Reproductive Immunology*, 69(1), 20-26. <https://doi.org/10.1111/aji.12039>
- Elliott, D. S. i Morse, B. J. (1989). Delinquency and drug use as risk factors in teenage sexual activity. *Youth and Society*, 21, 32-57. <https://doi.org/10.1177/0044118X89021001002>
- Fisher, T. D., Davis, C. M., Yarber, W. L. i Davis, S. L. (2011). *Handbook of sexuality-related measures*. Routledge.
- Gambadauro, P., Carli, V. i Hadlaczky, G. (2018). Correlates of sexual initiation among European adolescents. *PLoS One*, 13, 13. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0191451>
- Jabr, F. (2019). Can you really be addicted to video games? Preuzeto s: <https://www.nytimes.com>.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. The Guilford Press.
- Lefkowitz, E. S. i Gillen, M. M. (2006). "Sex is just a normal part of life": Sexuality in emerging adulthood. U J. J. Arnett i J. L. Tanner (Ur.), *Emerging adults in America* (str. 235-255). American Psychological Association.
- Lehmiller, J. J. (2017). *The psychology of human sexuality*. Wiley-Blackwell.
- Lei, L. i South, S. J. (2021). Explaining the decline in young adult sexual activity in the United States. *Journal of Marriage and Family*, 83 (1), 280-95. <https://doi.org/10.1111/jomf.12723>
- Galvan, A. (2021). Adolescent brain development and contextual influences: A decade in review. *Journal of Research on Adolescence*, 31, 843-869. <https://doi.org/10.1111/jora.12687>
- Lopes, T., Desanges, Y., Lai, V., Torralba, E., Maglan Peralta, C. i Rosalez, J. (2021). *California health interview survey (CHIS)*. Center for health policy research.
- Manlove, J., Ryan, S. i Franzetta, K. (2007). Contraceptive use patterns across teens' sexual relationships: The role of relationships, partners, and sexual histories. *Demography*, 44, 603-621. <http://www.jstor.org/stable/30053104>
- Menon, J.A., Mwaba, S.O.C. i Thankian, K. (2016). Risky Sexual Behaviour among University Students. *International STD Research & Reviews*, 4(1), 1-7. <https://doi.org/10.9734/ISRR/2016/25462>
- Miller, B. i Moore, K. (1990). Adolescent sexual behavior, pregnancy, and parenting: Research through the late 1980s. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 1025-1044. <https://doi.org/10.2307/353317>
- Morrison, D. (1989). Predicting contraceptive efficacy: A discriminant analysis of three grou-

- ps of adolescent women. *Journal of Applied Social Psychology*, 19, 1431-1452. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1989.tb01457.x>
- Oliver, M. B. i Hyde, J. S. (1993). Gender differences in sexuality: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 114(1), 29–51. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-2909.114.1.29>
- Pharo, H., Sim, C., Graham, M., Gross, J. i Hayne, H. (2011). Risky business: Executive function, personality, and reckless behavior during adolescence and emerging adulthood. *Behavioral Neuroscience*, 125, 970–978. <https://doi.org/10.1037/a0025768>
- Puente, D., Zabaleta, E., Rodríguez-Blanco, T., Cabanas, M., Monteagudo, M., Pueyo, M. J., Jané, M., Mestre, N., Mercader, M. i Bolívar, B. (2011). Diferencias de género en conductas sexuales de riesgo en adolescentes en Cataluña. *Gaceta Sanitaria*, 25(1), 13–19. <https://doi.org/10.1016/j.gaceta.2010.07.012>
- Ramos, D., Daly, M., Seidl-de-Moura, M. L. i Nadanovsky, P. (2017). The role of city income inequality, sex ratio and youth mortality rates in the effect of violent victimization on health-risk behaviors in Brazilian adolescents. *Social Science & Medicine*, 181, 17–23. <https://doi.org/10.1016/j.socsci-med.2017.03.057>
- Reis, J. i Herz, E. (1989). An examination of young adolescents' knowledge of and attitude toward sexuality according to perceived contraceptive responsibility. *Journal of Applied Social Psychology*, 19, 231–250. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1989.tb00053.x>
- Romero-Estudillo, E., González-Jiménez, E., Mesa-Franco, M. C. i García-García, I. (2014). Gender-based differences in the high-risk sexual behaviours of young people aged 15–29 in Melilla (Spain): a cross-sectional study. *BMC Public Health*, 14(1), 745. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-745>
- Rutter, M. i Rutter, M. (1993). *Developing minds: Challenge and continuity across the life span*. Basic Books.
- Scott-Jones, D. i White, A. B. (1990). Correlates of sexual activity in early adolescence. *Journal of Early Adolescence*, 1, 221–238. <https://doi.org/10.1177/0272431690102008>
- Shiramizu, V. K. M. (2016). *Sistema de resposta ao estresse, apego e homossexualidade: Uma análise psicofisiológica das estratégias de história de vida*. Universidade de Natal.
- Sevi, B. (2019). Brief report: Tinder users are risk takers and have low sexual disgust sensitivity. *Evolutionary Psychological Science*, 5(1), 104–108. <https://doi.org/10.1007/s40806-018-0170-8>
- Sinković, M., Štulhofer, A. i Božić, J. (2012). Revisiting the association between pornography use and risky sexual behaviors: The role of early exposure to pornography and sexual sensation seeking. *The Journal of Sex Research*, 50(7), 633–640. <https://doi.org/10.1080/00224499.2012.681403>
- Stevens, J. (2012). *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences*. Routledge.
- Štulhofer, A., Landripet, I., Koletić, G., Božičević, I., Milas, G. i Šević, S. (2023). *Promjene u seksualnosti te seksualnom i reproduktivnom zdravlju mladih u Hrvatskoj od 2005. do 2021. godine*. HRZZ.
- Tillman, K. H., Brewster, K. L. i Holway, G. V. (2019). Sexual and romantic relationships in young adulthood. *Annual Review of Sociology*, 45, 133–53. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073018-022625>
- Tolman, Deborah L., i McClelland, Sara I. (2011). Normative sexuality development in adolescence: A decade in review, 2000–2009. *Journal of Research on Adolescence*, 21, 242–255. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00726.x>
- Turchik, J. A. i Garske, J. P. (2009). Measurement of sexual risk taking among college students. *Archives of Sexual Behavior*, 38(6), 936–948. <https://doi.org/10.1007/s10508-008-9388-z>
- Turchik, J. A., Walsh, K. i Marcus, D. K. (2015). Confirmatory validation of the factor structure and reliability of the Sexual Risk Survey in a large multiuniversity sample of U.S. students. *International Journal of Sexual Health*, 27(2), 93–105. <https://doi.org/10.1080/19317611.2014.944295>
- Weinstock, H., Berman, S. i Cates, W. (2004). Sexually transmitted diseases among American youth: Incidence and prevalence estimates, 2000. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 36, 6–10. <https://doi.org/10.1363/psrh.36.6.04>

White, S. D. i DeBlassie, R. R. (1992). Adolescent sexual behavior. *Adolescence*, 27, 183-191.

Wilcox W. B. i Sturgeon, S. (2018). Too much Netflix, not enough chill: Why young Americans are having less sex. Preuzeto s: <https://www.politico.com>.

Wolfinger, N. H. (2018). Promiscuous America: Smart, secular, and somewhat less happy. Preuzeto s: <https://ifstudies.org/>.

U ovom se upitniku nalaze pitanja vezana za seksualno ponašanje u proteklih šest mjeseci. Pročitajte svako pitanje i napišite svoj odgovor. Ako niste sigurni, pokušajte dati što točniju procjenu. Ako se slučajno neko od pitanja ne odnosi na Vas, upišite nulu. Uzmite u obzir da se u pitanjima koja se odnose na seks misli i na oralni, analni, vaginalni seks, a da se seksualno ponašanje odnosi na ljubljenje, maženje, oralnu stimulaciju i stimulaciju rukom.

U posljednjih šest mjeseci:

Odgovor	Pitanja
	1. S koliko ste se partnera upustili u seksualne aktivnosti (strastveno ljubljenje, hvatanje, maženje, milovanje, oralnu stimulaciju anusa, stimulaciju genitalija rukama, suhi seks/dry-humping), ali da niste imali seks (vaginalni, oralni ili analni)?
	2. Koliko ste puta napustili društveni događaj s nekim koga ste tek upoznali?
	3. Koliko ste se puta „spetljali“ (strastveno ljubljenje, hvatanje, milovanje, maženje, oralna stimulacija anusa, stimulacija genitalija rukama, suhi seks/dry-humping) s nekim, ali da nije bilo seksa (vaginalni, oralni ili analni), a da tu osobu niste uopće ili baš najbolje poznavali?
	4. Koliko ste puta otišli u kafiće/na zabave/društvene događaje s namjerom da se s nekim „spetljate“ i upustite u seksualno ponašanje (strastveno ljubljenje, hvatanje, maženje, milovanje, oralnu stimulaciju anusa, stimulaciju genitalija rukama, suhi seks/dry-humping), ali bez seksa (vaginalnog, oralnog ili analnog)?
	5. Koliko ste puta otišli u kafiće/na zabave/društvene događaje s namjerom da se s nekim „spetljate“ i imate spolni odnos (vaginalni, oralni ili analni)?
	6. Koliko ste puta neočekivano i nepredviđeno imali seksualno iskustvo (strastveno ljubljenje, hvatanje, maženje, milovanje, oralnu stimulaciju anusa, stimulaciju genitalija rukama, suhi seks/dry-humping)?
	7. Koliko ste puta imali seks (vaginalni, oralni ili analni) u koji ste se upustili voljno, ali ste kasnije požalili?
	8. S koliko ste partnera imali spolni odnos (vaginalni, oralni ili analni)?
	9. Koliko ste puta imali vaginalni spolni odnos bez kondoma od lateksa ili poliuretana (npr. Durex, My Size, Pasante i slično)?
	10. Koliko ste puta imali vaginalni seks bez ikakve zaštite od trudnoće?
	11. Koliko ste puta dali ili primili felaciju (oralni seks na muškarcu) bez kondoma?
	12. Koliko ste puta dali ili primili kunilingus (oralni seks na ženi) bez korištenja dentalne brane (mali komad lateksa koji se koristi kao pregrada tijekom oralnog seksa) ili adekvatne zaštite?
	13. Koliko ste puta imali analni seks bez kondoma?
	14. Koliko ste se puta vi ili vaš partner upustili u analnu penetraciju rukom (eng. fisting) ili drugim objektom bez lateksne rukavice ili kondoma nakon čega je slijedio nezaštićeni analni seks?
	15. Koliko ste puta dali ili primili anilingus (oralna stimulacija analne regije, eng. rimming) bez korištenja dentalne brane ili adekvatne zaštite?
	16. Koliko ste puta imali seks (vaginalni, oralni ili analni) s nekim koga znate, ali niste bili u vezi s tom osobom (tzv. prijatelji s povlasticama)?
	17. Koliko ste puta imali seks (vaginalni, oralni ili analni) s nekim koga ne poznajete dobro ili koga ste tek upoznali?
	18. Koliko ste puta vi ili vaš partner konzumirali alkohol ili droge prije ili tijekom seksa (vaginalnog, oralnog ili analnog)?
	19. Koliko ste puta imali seks (vaginalni, oralni ili analni) s novim partnerom prije nego ste raspravili o seksualnoj povijesti, intravenoznom korištenju droga, postojanju spolnih bolesti ili o drugim trenutnim spolnim partnerima?
	20. Koliko ste puta (a da znate) imali seks (vaginalni, oralni ili analni) s nekim tko je imao mnogo prethodnih seksualnih partnera?

Odgovor	Pitanja
	21. S koliko ste partnera (o kojima znate) imali seks (vaginalni, oralni ili analni), koji su prije spavanja s vama bili seksualno aktivni, ali nisu bili testirani na HIV ili druge spolno prenosive bolesti?
	22. S koliko ste partnera imali seks (vaginalni, oralni ili analni), ali im niste vjerovali?
	23. Koliko ste puta (o kojima znate) imali seks (vaginalni, oralni ili analni) s nekim tko se upuštao u spolne odnose s drugim ljudima tijekom istog vremenskog perioda?

Ključ za formiranje ukupnih rezultata:

Seksualni rizik s neobaveznim partnerom (8, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23)

Rizična seksualna djela (9, 10, 11, 12, 18)

Impulzivna seksualna ponašanja (1, 2, 3, 6, 7)

Rizična analna seksualna ponašanja (13, 14, 15)

Namjera upuštanja u seksualna ponašanja (4, 5)

Upitnik kvalitete poučavanja^{1,2}

Razvila i adaptirala: Irena Burić
Priredile: Irena Burić i Barbara Balaž

1. Teorijska osnova

Jedan od najčešće korištenih indikatora radne uspješnosti nastavnika jest kvaliteta poučavanja (Goe i sur., 2008). Postoje mnoge teorijske perspektive koje nastoje opisati konstrukt kvalitete poučavanja kao što su model poučavanja kroz interakciju (Hamre i sur., 2013), model nastavne učinkovitosti (Slavin, 1994), okvir za poučavanje (Danielson, 2013), i TRIPOD 7C model učinkovitosti poučavanja (Ferguson i Danielson, 2014). Svim perspektivama zajedničko je to da kvalitetu poučavanja definiraju kao višedimenzionalni konstrukt, iako se broj dimenzija razlikuje od modela do modela. U nastojanjima da se kvaliteta poučavanja opiše kao generički konstrukt, odnosno da bude primjenjiv za različite nastavne predmete, razrede i kulture, razvijen je model tri temeljne dimenzije kvalitete poučavanja koji obuhvaća i opisuje temeljne aspekte poučavanja u razredu, a to su: (1) kognitivna aktivacija, (2) podrška učenicima i (3) upravljanje razredom (Praetorius i sur., 2018).

Kognitivna aktivacija temelji se na konstruktivističkom pogledu na učenju (Staub i Stern, 2002) prema kojem je nastavnik taj koji istražuje načine razmišljanja učenika, nadograđuje ih te proširuje njihovu postojeću bazu znanja. Nastavnici mogu potaknuti kognitivnu aktivaciju kod učenika kroz odabir zadataka, ali i kroz način primjene zadataka u radu s učenicima (Baumert i sur., 2010; Kunter i Voss, 2013). Podrška učenicima uključuje kvalitetu odnosa između nastavnika i učenika te učenika međusobno (Praetorius i sur., 2018). Temelji se na postavkama teorije samodeterminacije (Ryan i Deci, 2000) koja ukazuje na važnost ispunjavanja temeljnih psiholoških potreba u želji da potaknemo pozitivne motivacijske i kognitivne ishode kod učenika. Da bi u tome uspjeli, neki su od zadataka koje nastavnici trebaju ispuniti poticanje brižnih odnosa među učenicima, briga o učeničkoj uključenosti u nastavni rad kroz metode upravljanja te poticanje samoregulacije kod učenika (Evertson i Weinstein, 2006). Upravljanje razredom obuhvaća prepoznavanje i poticanje poželjnog ponašanja učenika u razredu, prevenciju nepoželjnog ponašanja i osiguravanje usmjerenosti učenika na školske zadatke (Hochweber i sur., 2014).

Uvid u kvalitetu poučavanja pojedinog nastavnika možemo dobiti iz više izvora – od samih nastavnika, njihovih učenika, vanjskih opažača, ali i materijalnih izvora (npr. videozapisi, učenički radovi, izgled učionice nakon nastave). Jedna od najčešće korištenih i najviše ekonomičnih metoda ispitivanja kvalitete poučavanja procjene su učenika. Istraživanja potvrđuju da su učenici sposobni dati stabilne, pouzdane i valjane procjene ponašanja nastavnika u svrhu evaluacije rada nastavnika te u istraživačke svrhe (npr. De Jong i Westerhof, 2001; van der Scheer i sur., 2019). Uz to, učenici pohađaju nastavu jednog nastavnika kroz duži vremenski period i velik broj nastavnih sati što im daje potpuniju sliku o radu toga nastavnika (Kunter i Baumert, 2006), za razliku od vanjskih opažača koji procjenjuju izdvojen i ograničen broj nastavnih sati (De Jong i Westerhof, 2001). Također, učenici pohađaju nastavu različitih nastavnika te mogu temeljiti svoje procjene kvalitete poučavanja upravo na razlikama između toga što su opazili (Goe i sur., 2008). Na kraju, upravo učeničke percepcije ponašanja nastavnika u razredu imaju najsnažnije učinke na motivaciju i postignuće učenika (Den Brok i sur., 2004). Istraživanja pokazuju da su učeničke procjene kvalitete poučavanja

1 Upitnik kvalitete poučavanja izvorno je razvila autorica priloga u okviru dvaju znanstvenih projekata Hrvatske zaklade za znanost te stoga predstavlja autorsko djelo.

2 Istraživanje iz kojeg su proizašli rezultati prikazani u ovom prilogu financirano je sredstvima Hrvatske zaklade za znanost (Broj projekta: IP-04-2019-5472).

povezane s motivacijom, interesima i školskim uspjehom učenika (npr. Burić i Frenzel, 2021; Burić i Kim, 2020; Fauth i sur., 2014; Kunter i sur., 2013; Wagner i sur., 2016) dokazujući time njihovu valjanost.

2. Opis upitnika

Iako su tri generičke dimenzije kvalitete poučavanja jasno konceptualno određene, još uvijek nedostaju mjerni instrumenti kojima bi ih se učinkovito ispitivalo putem učeničkih procjena, što naročito vrijedi kada su u pitanju mjere na hrvatskom jeziku. Stoga je u okviru projekta Hrvatske zaklade za znanost pod nazivom „Učiteljske emocije i strategije emocionalne regulacije: osobni i kontekstualni antecedenti i učinci na motivaciju, psihološku dobrobit i odnose s učenicima“ (UIP-11-2013-5065) kreiran set čestica na temelju sadržaja i definicije pojedine generičke dimenzije te po uzoru na čestice koje su (nesustavno) korištene u ranijim istraživanjima. Rezultati istraživanja u kojima su korištene ove čestice ukazuju na zadovoljavajuće metrijske karakteristike pojedinih skala kojima su ispitivane tri dimenzije kvalitete poučavanja – kognitivna aktivacija, podrška učenicima i upravljanje razredom (Burić i Frenzel, 2021; Burić i Kim, 2020).

Međutim, u okviru projekta Hrvatske zaklade za znanost pod nazivom „Ličnost, emocije i radna uspješnost nastavnika: dinamička perspektiva“ (IP-04-2019-5472), ranije opisan upitnik revidiran je i adaptiran te primijenjen na velikom uzorku hrvatskih srednjoškolskih učenika. Novo adaptirani Upitnik kvalitete poučavanja sadrži ukupno 15 čestica kojima se ispituju učeničke percepcije tri generičke dimenzije kvalitete poučavanja: kognitivna aktivacija (6 čestica), podrška učenicima (5 čestica) i upravljanje razredom (4 čestice). Učenici su slaganje sa svakom česticom procjenjivali na skali od 5 stupnjeva pri čemu 1 znači „uopće se ne slažem“, a 5 „u potpunosti se slažem“. Važno je naglasiti da su u ovom istraživanju tri dimenzije kvalitete poučavanja operacionalizirane kao reflektivni konstrukti (Burić, 2022; Morin i sur., 2022), što znači da su svi učenici unutar razrednog odjeljenja procjenjivali istu karakteristiku svoga nastavnika (tj. njegovu kvalitetu poučavanja) umjesto neke vlastite osobine. Nasuprot reflektivnim su formativni konstrukti kod kojih učenici procjenjuju vlastitu osobinu ili osobno iskustvo (Burić, 2022; Morin i sur., 2022). Primjer čestice kojom se ispituje kvaliteta poučavanja kao reflektivni konstrukt je: „Potiče učenike da razmišljaju o gradivu“, dok je primjer čestice kojom se ispituje kvaliteta poučavanja kao formativni konstrukt: „Potiče me da razmišljam o gradivu“.

3. Opis uzorka

U istraživanju je sudjelovalo 19607 učenika iz 75 srednjih škola iz različitih dijelova Republike Hrvatske. Učenici su u prosjeku imali 16.14 godina ($SD = 1.12$). Od ukupnog broja učenika, sudjelovalo je 10626 djevojaka i 7090 mladića, dok 1891 učenik nije otkrio informaciju o svom spolu. Ukupno je 11906 učenika bilo uključeno u gimnazijski program, a 7304 u strukovni program, a 397 učenika nije dalo odgovor na pitanje o programu koji su upisali. Raspodjela učenika po razredima bila je sljedeća: 1. razred pohađalo je 4386 učenika, 2. razred pohađalo je 5239 učenika, 3. razred pohađalo je 5228 učenika, 4. razred pohađalo je 4368 učenika, a 5. razred pohađalo je 99 učenika (227 učenika nije odgovorilo na pitanje o razredu koji pohađaju). Podatci su prikupljeni u jesen 2021. godine putem *online* poveznice za vrijeme redovne nastave. Ispunjavanje upitnika nadzirao je stručni suradnik škole (npr. školski psiholog). Prilikom ispunjavanja upitnika, učenici su bili instruirani da procjenjuju kvalitetu poučavanja točno određenog, tj. ciljnog nastavnika. Istraživanje je odobrilo Etičko povjerenstvo Odjela za psihologiju Sveučilišta u Zadru, Agencija za odgoj i obrazovanje te Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Također, podatci su prikupljeni nakon dobivanja suglasnosti ravnatelja škola i roditelja / skrbnika učenika.

Važno je naglasiti da su podatci u kojima se koriste učeničke procjene kvalitete poučavanja određenog nastavnika hijerarhijski organizirani. Naime, kada su učenici ugniježđeni u razredna odjeljenja, podatke je potrebno analizirati pomoću višerazinskih tehnika. U ovom istraživanju korišteno je višerazinsko modeliranje strukturalnim jednadžbama (engl. *Multilevel Structural Equation Modeling* – MSEM; Muthén i Asparouhov, 2011). MSEM razdvaja opaženu varijancu u učeničkim procjenama kvalitete poučavanja u dva ortogonalna dijela: (1) varijancu na razini 1 (L1) koja se odnosi na rezidualne procjene koje su ostale nakon kontrole slaganja procjena kvalitete poučavanja između učenika unutar razrednog odjeljenja te (2) varijanca na razini 2 (L2) koja predstavlja agregirane procjene kvalitete poučavanja svih učenika jednog razrednog odjeljenja (Marsh i sur., 2012). Treba napomenuti da ranije spomenuti reflektivni konstrukti kvalitete poučavanja konceptualno pripadaju razini 2 te ih primarno treba i proučavati na razini čitavog razrednog odjeljenja, tj. razini nastavnika. Također, iako rezidualna varijanca individualnih učeničkih procjena koje preostaju na razini 1 nakon kontrole dijeljene varijance može proizaći iz osobnih iskustava pojedinih učenika s nastavnikom, ona može biti i rezultat stilova odgovaranja, osobnih pristranosti ili razlika u očekivanjima (Morin i sur., 2022).

Svi podatci analizirani su u programu *Mplus* 8.8 (Muthén i Muthén, 1998-2017) uz pomoć robusne metode maksimalne vjerojatnosti (MLR). Pristajanje modela podacima procijenjeno je pomoću sljedećih indeksa: CFI (engl. *Comparative Fit Index*), TLI (engl. *Tucker-Lewis Indeks*), RMSEA (engl. *Root Mean Square Error of Approximation*) i SRMR (engl. *Standardized Root Mean Square*). Vrijednosti CFI i TLI veće od .90 upućuju na prihvatljivo slaganje modela podacima (Hu i Bentler, 1999), vrijednosti RMSEA koje se kreću između .05 i .08 na prihvatljivo slaganje, a one koje su niže od .05 na dobro slaganje modela podacima (McDonald i Ho, 2002). Naposljetku, vrijednosti SRMR koje su manje od .08 ukazuju na dobro slaganje modela podacima (Marsh i sur., 2005).

Rezultati koji će se prikazati u nastavku baziraju se na odgovorima 19599³ učenika koji su bili raspoređeni u 1119 razrednih odjeljenja, a prosječan broj učenika unutar klastera, tj. razrednog odjeljenja koji je ispunio upitnik, iznosio je 18.

4. Psihometrijska svojstva

U Tablici 1 prikazani su deskriptivni pokazatelji (*M*, *SD*, *ICC1*, *ICC2*) pojedinih skala koje su sastavni dio *Upitnika kvalitete poučavanja*.

Tablica 1
Deskriptivni pokazatelji i pouzdanost pojedinih skala Upitnika kvalitete poučavanja

	M_{L2}	SD_{L2}	SD_{L1}	Ω_{L2}	Ω_{L1}	<i>ICC1</i>	<i>ICC2</i>
Kognitivna aktivacija	3.97	0.41	0.65	.98	.87	.28	.91
Podrška učenicima	3.63	0.54	0.75	.95	.79	.22	.85
Upravljanje razredom	3.91	0.36	0.67	.99	.86	.35	.94

Napomena. L2 – vrijednosti koje se odnose na razinu 2; L1 – vrijednosti koje se odnose na razinu 1, tj. razinu učenika; Ω – koeficijent pouzdanosti; *ICC1* – proporcija ukupne varijance u individualnim procjenama (rezultatima) koja se pojavljuje na razini 2, tj. razini razrednog odjeljenja; *ICC2* – stupanj slaganja među učenicima, tj. pouzdanost grupnog prosjeka

Iz rezultata prikazanih u Tablici 1 može se zaključiti da su učeničke procjene bile pomaknute prema višim skalnim vrijednostima ukazujući na relativno povoljne razine kvalitete poučavanja. Također, vrijednosti intraklasnih korelacija (*ICC1*) bile su značajno veće od .10 što pokazuje značajnu proporciju varijabi-

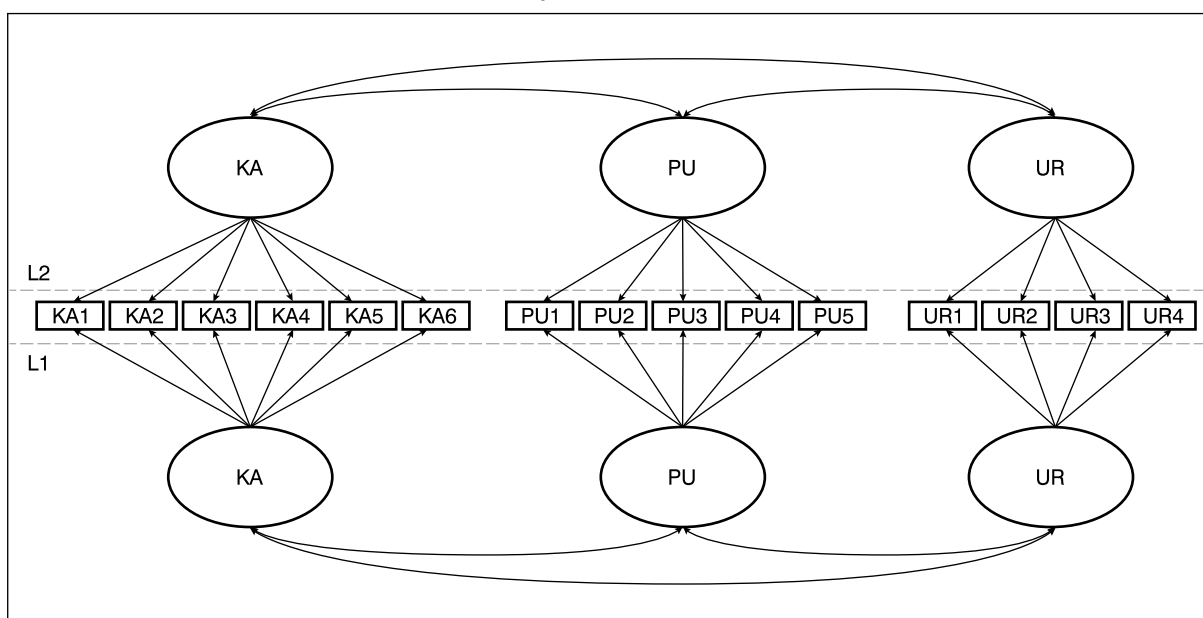
3 Konačan broj učenika čiji su podatci korišteni u statističkim obradama razlikuje se od početnog broja učenika u uzorku radi pogrešnih unosa šifre razrednog odjeljenja i/ili izostanka varijabiliteta u odgovorima unutar pojedinog klastera.

liteta u individualnim učeničkim procjenama koje se mogu objasniti pripadnošću određenom razrednom odjeljenju te opravdanost korištenja višerazinskih analitičkih tehnika (Lüdtke i sur., 2008). Pouzdanost i osjetljivost pojedinih skala detaljnije su razjašnjene u sljedećim poglavljima.

4.1. Faktorska struktura

Kako bi se provjerila faktorska struktura *Upitnika kvalitete poučavanja*, provedena je višerazinska konfirmatorna faktorska analiza (engl. *Multilevel Structural Equation Modeling* – MCFA). Testiran je trofaktorski model u kojem su tri dimenzije kvalitete poučavanja definirane kao tri faktora s pripadajućim česticama kao indikatorima. Model je prikazan na Slici 1, a faktorska zasićenja s korelacijama među faktorima u Tablici 2.

Slika 1
Trofaktorski model



Napomena. KA – kognitivna aktivacija, PU – podrška učenicima, UR – upravljanje razredom

Trofaktorski model dobro je pristajao podatcima: CFI = .933, TLI = .924, RMSEA = .046 te SRMRW = .041 i SRMRB = .081. Sva faktorska zasićenja bila su statistički značajna ($p < .001$) i visoka. Na razini 1 ona su se kretala od .56 do .77, a na razini 2 od .88 do .99. Također, korelacije među faktorima bile su visoke na obje razine što ukazuje na njihovu smanjenu diskriminativnost. Međutim, važno je naglasiti da visoke korelacije među faktorima nisu neuobičajene u situacijama kada se procjene prikupljene na razini 1 koriste kako bi se agregirale procjene konstrukata na razini 2. Iako visoke korelacije među faktorima mogu ukazivati na njihovo smanjeno empirijsko razlikovanje, one mogu imati i supstancijalno značenje – naime, moguće je da dobro funkcionirajuće grupe, kao što su razredna odjeljenja, jednostavno dobro funkcioniraju kroz različite pokazatelje što doprinosi visokim korelacijama među faktorima utvrđenim u višerazinskim analizama (Morin i sur., 2022). Također, valja imati na umu da su korelacije među faktorima na razini 2 dvostruko latentne – korigirane su za pogrešku mjerenja i za pogrešku uzorkovanja (Burić, 2022; Morin i sur., 2022) te njihova izravna usporedba s korelacijama dobivenim u istorazinskim modelima i na manifestnim kompozitima nije posve opravdana.

Tablica 2
Standardizirana faktorska zasićenja i korelacije među faktorima u trofaktorskom modelu

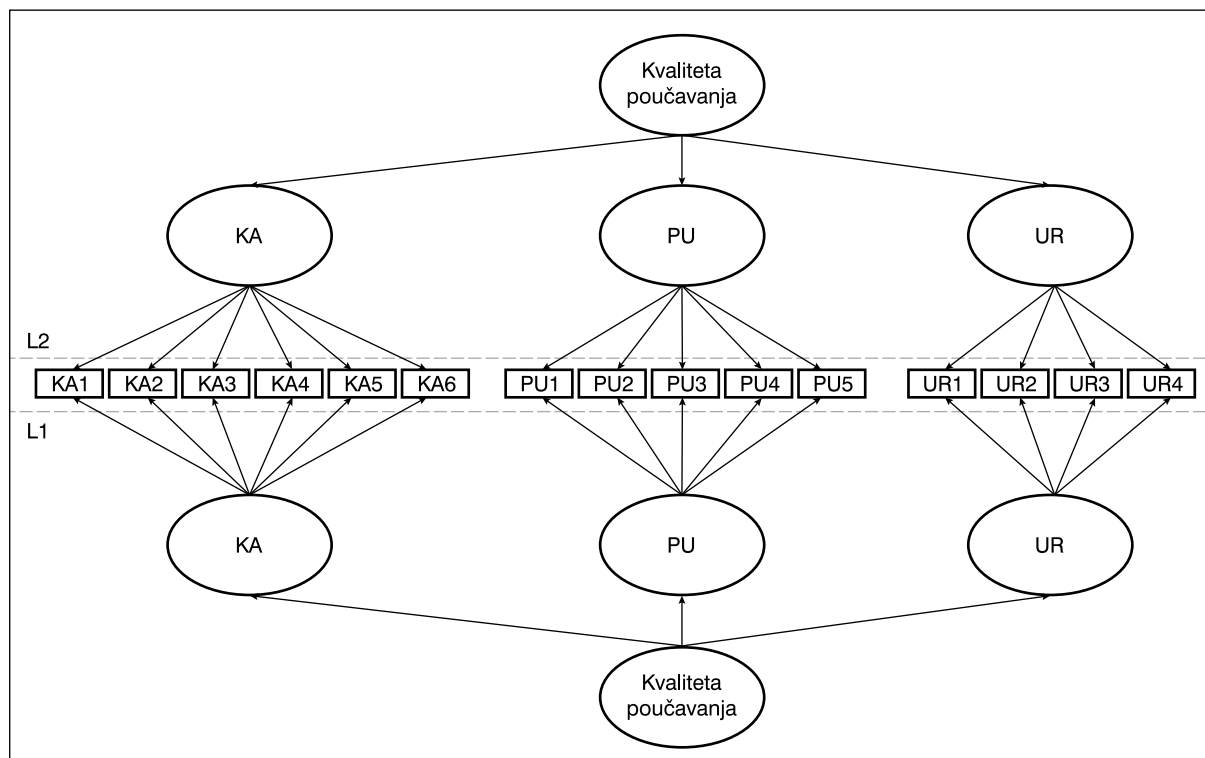
Redni broj čestice	Kognitivna aktivacija	Podrška učenicima	Upravljanje razredom
	λ	Λ	Λ
1	.56 / .88		
2	.72 / .95		
3	.71 / .90		
4	.76 / .98		
5	.74 / .98		
6	.73 / .95		
7		.74 / .93	
8		.72 / .99	
9		.76 / .97	
10		.72 / .97	
11		.77 / .99	
12			.66 / .95
13			.67 / .94
14			.61 / .85
15			.74 / .95

Korelacije među faktorima			
	Kognitivna aktivacija	Podrška učenicima	Upravljanje razredom
Kognitivna aktivacija	-	.91	.84
Podrška učenicima	.86	-	.81
Upravljanje razredom	.93	.93	-

Napomena. Faktorska zasićenja na razini 1 prikazana su prije znaka /, a faktorska zasićenja na razini 2 nakon znaka /; korelacije među faktorima na razini 1 prikazane su ispod dijagonale, a korelacije među faktorima na razini 2 iznad dijagonale

Ipak, s obzirom na visoke korelacije među faktorima (što ukazuje na njihovu smanjenu diskriminativnost), dodatno je testiran hijerarhijski model u kojem je uveden faktor višeg reda nazvan kvaliteta poučavanja koji je definiran trima faktorima pojedinih dimenzija, a koje su pak bile definirane pripadajućim česticama kao indikatorima. Ovaj model grafički je prikazan na Slici 2.

Slika 2
Hijerarhijski model



Napomena. KA – kognitivna aktivacija, PU – podrška učenicima, UR – upravljanje razredom

Hijerarhijski model ima jednak broj stupnjeva slobode kao i trofaktorski model te iste indekse pristajanja podacima: CFI = .933, TLI = .924, RMSEA = .046 te SRMRW = .041 i SRMRB = .081. Faktorska su zasićenja faktora prvog reda nadređenim faktorom drugog reda (kvaliteta poučavanja) na razini 1 iznosila: $\lambda = .99$ (za faktor kognitivna aktivacija), $\lambda = .87$ (za faktor podrške učenicima) te $\lambda = .94$ (za faktor upravljanja razredom). Kada je riječ o faktorским zasićenjima za faktor drugog reda na razini 2, dobivene su sljedeće vrijednosti: $\lambda = 1.00$ (za faktor kognitivna aktivacija), $\lambda = .91$ (za faktor podrška učenicima) te $\lambda = .93$ (za faktor upravljanje razredom). Ovi rezultati ukazuju na mogućnost da se u statističkim analizama kvaliteta poučavanja promatra kao globalan konstrukt koji objedinjuje sve tri generičke dimenzije.

4.2. Osjetljivost i pouzdanost

Iz deskriptivnih pokazatelja prikazanih u Tablici 1 mogu se uočiti relativno visoke razine aritmetičkih sredina na sve tri dimenzije kvalitete poučavanja na razini 2, ukazujući na to da su učenici imali tendenciju procijeniti kvalitetu poučavanja svojih nastavnika uglavnom pozitivno, što je umanjilo mogućnost razlikovanja rezultata u rasponu viših vrijednosti. Također, što se tiče relativnog varijabiliteta rezultata na razini 2, vrijednosti su se kretale od 9.27% (za upravljanje razredom), preko 10.3% (kognitivna aktivacija) pa do 14.86% (podrška učenicima) ukazujući na relativnu homogenost agregiranih učeničkih procjena unutar razrednih odjeljenja. Koeficijenti pouzdanosti, izraženi kao omega Ω , bili su visoki na obje razine, što govori u prilog visokom stupnju unutarnje konzistencije. Naposljetku, kao što pokazuju koeficijenti intraklasne korelacije, tj. ICC2 vrijednosti, stupanj slaganja među učenicima unutar razrednog odjeljenja također je bio visok, tj. iznad granične vrijednosti .70 (Morin i sur., 2014), što ukazuje na visoku pouzdanost grupnog prosjeka na razini 2.

4.3. Valjanost

U svrhu dokazivanja provjere kriterijske valjanosti *Upitnika kvalitete poučavanja*, izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije između tri generičke dimenzije te samoefikasnosti učenika, vrijednosti zadatka, tj. učenja⁴, posljednje ocjene koju je učenik dobio iz predmeta koji poučava ciljni nastavnik te zaključne ocjene na kraju prošle godine iz tog predmeta. Dodatno, izračunate su korelacije između tri generičke dimenzije i socio-demografskih karakteristika učenika, odnosno spola, dobi te obrazovnog programa koji pohađaju (gimnazijski i strukovni). Sve korelacije izračunate su na razini 2 jer je kvaliteta poučavanja operacionalizirana na način da mjeri reflektivni konstrukt radi čega se odnosi između dimenzija kvalitete poučavanja i kriterijskih varijabli trebaju prvenstveno analizirati na razini razrednih odjeljenja ili nastavnika. Rezultati korelacijske analize prikazani su u Tablici 3.

Tablica 3
Korelacije dimenzija kvalitete poučavanja s kriterijskim varijablama na razini 2

	Kognitivna aktivacija	Podrška učenicima	Upravljanje razredom
Spol ¹	.12**	.04	.06
Dob	.02	.01	-.02
Program ²	-.09*	-.02	-.02
Posljednja ocjena	.35**	.39**	.19**
Zaključna ocjena	.27**	.33**	.15**
Samoefikasnost	.69**	.72**	.58**
Vrijednost zadatka	.71**	.64**	.66**

Napomena. ¹muški spol kodiran je kao 0, a ženski kao 1; ²gimnazijski program kodiran je kao 0, a strukovni kao 1; * $p < .01$, ** $p < .001$

Što se tiče socio-demografskih karakteristika učenika, utvrđeno je da su učenici u razrednim odjeljenjima u kojima je brojčano dominirao ženski spol procijenili da njihovi nastavnici u većoj mjeri poučavaju na kognitivno aktivirajući način. Isto je utvrđeno i za razredna odjeljenja učenika koji su pohađali gimnazijski program što je i očekivano s obzirom da su gimnazijski programi u pravilu zahtjevniji te iziskuju veći stupanj kognitivnog angažmana od strane učenika. Nadalje, razredna odjeljenja učenika koji su procjenjivali kvalitetu poučavanja svojih nastavnika većom na sve tri generičke dimenzije, ujedno su imali veće razine samoefikasnosti, tj. uvjerenja da posjeduju potrebne sposobnosti i mogućnosti da nauče i ostvare uspjeh u predmetu koji poučava ciljni nastavnik (Schunk i Pajares, 2002) kao i vrijednosti učenja i ostvarivanja uspjeha u tom predmetu. Naposljetku, sve tri generičke dimenzije kvalitete poučavanja bile su pozitivno povezane s prosječnom posljednjom ocjenom i zaključnom ocjenom na kraju prošle školske godine u predmetu koji poučava ciljni nastavnik. Zaključno, ovakav obrazac korelacija govori u prilog kriterijskoj valjanosti *Upitnika kvalitete poučavanja* jer pokazuje kako je veća kvaliteta poučavanja povezana s povoljnijim akademskim ishodom kod učenika na razini razrednih odjeljenja. Također, unatoč visokim korelacijama koje su dobivene između faktora na razini 2, a koje ukazuju na njihovu slabiju diskriminativnost, na temelju vrijednosti prikazanih u Tablici 3 može se uočiti ponešto drugačiji obrazac povezanosti pojedinih dimenzija s kriterijskim varijablama. Primjerice, spolna raspodjela unutar razrednog odjeljenja te vrsta obrazovnog programa bila je povezana jedino s kognitivnom aktivacijom. Također, dimenzija upravljanja razredom bila je najslabije povezana sa školskim uspjehom učenika unutar razrednih odjeljenja. Ovi rezultati ukazuju da je vrijedno

4 Samoefikasnost i vrijednost zadatka ispitivani su Skalom samoefikasnosti u učenju i postignuću te Skalom vrijednosti zadatka preuzetih iz Upitnika motivirajućih strategija za učenje (MSLQ; Pintrich i sur., 1993)

analizirati pojedine dimenzije kvalitete poučavanja kao zasebne, ali međusobno povezane konstrukte kako bi se mogli ustvrditi njihovi eventualni diferencirani doprinosi nizu relevantnih kriterija.

Zaključno, iako dobiveni rezultati upućuju na slabiju diskriminativnost skala koje mjere pojedine dimenzije kvalitete poučavanja, *Upitnik kvalitete poučavanja* predstavlja pouzdan i valjan mjerni instrument te se preporučuje njegovo daljnje korištenje u znanstvene svrhe.

Literatura

- Baumert, J., Kunter, M., Blum, W., Brunner, M., Voss, T., Jordan, A., Klusmann, U., Krauss, S., Neubrand, M. i Tsai, Y. M. (2010). Teachers' mathematical knowledge, cognitive activation in the classroom, and student progress. *American Educational Research Journal*, 47(1), 133-180. <https://doi.org/10.3102/0002831209345157>
- Burić, I. (2022). Doubly latent multilevel structural equation modeling: An overview of main concepts and empirical illustration. U M. S. Khine (Ur.), *Methodology for multilevel modeling in educational research*. Springer.
- Burić, I. i Frenzel, A. C. (2021). Teacher emotional labour, instructional strategies, and students' academic engagement: A multilevel analysis. *Teachers and Teaching*, 27(5), 335-352. <https://doi.org/10.1080/13540602.2020.1740194>
- Burić, I. i Kim, L. E. (2020). Teacher self-efficacy, instructional quality, and student motivational beliefs: An analysis using multilevel structural equation modeling. *Learning and Instruction*, 66, 101302. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2019.101302>
- Danielson, C. (2013). The framework for teaching evaluation instrument. Preuzeto s https://bibliotecadigital.mineduc.cl/bitstream/handle/20.500.12365/17302/2013_FfTEvalInstrument_Web_v1.2_20140825_.pdf
- De Jong, R. i Westerhof, K. J. (2001). The quality of student ratings of teacher behaviour. *Learning Environments Research*, 4(1), 51-85. <https://doi.org/10.1023/A:1011402608575>
- Den Brok, P., Brekelmans, M. i Wubbels, T. (2004). Interpersonal teacher behaviour and student outcomes. *School Effectiveness and School Improvement*, 15(3-4), 407-442. <https://doi.org/10.1080/09243450512331383262>
- Evertson, C. M. i Weinstein, C. S. (2006). Classroom management as a field of inquiry. U C. M. Evertson i C. S. Weinstein (Ur.), *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues* (str. 3-15). Routledge.
- Fauth, B., Decristan, J., Rieser, S., Klieme, E. i Büttner, G. (2014). Student ratings of teaching quality in primary school: Dimensions and prediction of student outcomes. *Learning and Instruction*, 29, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2013.07.001>
- Ferguson, R. F. i Danielson, C. (2014). How Framework for Teaching and Tripod 7Cs evidence distinguish key components of effective teaching. U T. J. Kane, K. A. Kerr i R. C. Pianta (Ur.), *Designing teacher evaluation systems: New guidance from the measures of effective teaching project*. JosseyBass.
- Goe, L., Bell, C. i Little, O. (2008). *Approaches to evaluating teacher effectiveness: A research synthesis*. National Comprehensive Center for Teacher Quality.
- Hamre, B. K., Pianta, R. C., Downer, J. T., DeCoster, J., Mashburn, A. J., Jones, S. M., Brown, J. L., Cappella, E., Atkins, M., Rivers, S. E., Brackett, M. A. i Hamagami, A. (2013). Teaching through interactions: Testing a developmental framework of teacher effectiveness in over 4,000 classrooms. *The Elementary School Journal*, 113(4), 461-487. <https://doi.org/10.1086/669616>
- Hochweber, J., Hosenfeld, I. i Klieme, E. (2014). Classroom composition, classroom management, and the relationship between student attributes and grades. *Journal of Educational Psychology*, 106(1), 289-300. <https://doi.org/10.1037/a0033829>
- Hu, L. T. i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Kunter, M. i Baumert, J. (2006). Who is the expert? Construct and criteria validity of student and teacher ratings of instruction. *Learning Environments Research*, 9(3), 231-251. <https://doi.org/10.1007/>

s10984-006-9015-7

- Kunter, M. i Voss, T. (2013). The model of instructional quality in COACTIV: A multicriteria analysis. U M. Kunter, J. Baumert, W. Blum, U. Klusmann, S. Krauss i M. Neubrand (Ur.), *Cognitive activation in the mathematics classroom and professional competence of teachers: Results from the COACTIV project* (str. 97-124). Springer.
- Kunter, M., Baumert, J., Blum, W., Klusmann, U., Krauss, S. i Neubrand, M. (2013). *Cognitive activation in the mathematics classroom and professional competence of teachers: Results from the COACTIV project*. Springer Science & Business Media.
- Kunter, M., Klusmann, U., Baumert, J., Richter, D., Voss, T. i Hachfeld, A. (2013). Professional competence of teachers: Effects on instructional quality and student development. *Journal of Educational Psychology*, 105(3), 805–820. <https://doi.org/10.1037/a0032583>
- Lüdtke, O., Marsh, H. W., Robitzsch, A., Trautwein, U., Asparouhov, T. i Muthén, B. (2008). The multilevel latent covariate model: A new, more reliable approach to group-level effects in contextual studies. *Psychological Methods*, 13(3), 203–229. <https://doi.org/10.1037/a0012869>
- Marsh, H. W., Hau, K.-T. i Grayson, D. (2005). Goodness of fit in structural equation models. U A. Maydeu-Olivares i J. J. McArdle (Ur.), *Contemporary psychometrics: A festschrift for Roderick P. McDonald* (str. 275–340). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Marsh, H. W., Lüdtke, O., Nagengast, B., Trautwein, U., Morin, A. J., Abduljabbar, A. S. i Köller, O. (2012). Classroom climate and contextual effects: Conceptual and methodological issues in the evaluation of group-level effects. *Educational Psychologist*, 47(2), 106–124. <https://doi.org/10.1080/00461520.2012.670488>
- McDonald, R. P. i Ho, M. H. R. (2002). Principles and practice in reporting structural equation analyses. *Psychological Methods*, 7(1), 64–82. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.7.1.64>
- Morin, A. J., Blais, A. R. i Chénard-Poirier, L. A. (2022). Doubly latent multilevel procedures for organizational assessment and prediction. *Journal of Business and Psychology*, 37, 47–72. <https://doi.org/10.1007/s10869-021-09736-5>
- Morin, A.J.S., Marsh, H.W., Nagengast, B. i Scalas, L.F. (2014). Doubly latent multilevel analyses of classroom climate: An illustration. *Journal of Experimental Education*, 82(2), 143-167. <https://doi.org/10.1080/00220973.2013.769412>
- Muthén, B. i Asparouhov, T. (2011). Beyond multilevel regression modeling: Multilevel analysis in a general latent variable framework. U J. Hox, i J. K. Roberts (Ur.), *Handbook of advanced multilevel analysis* (str. 15-40). Taylor & Francis.
- Muthén, L. K. i Muthén, B. O. (1998–2017). *Mplus user's guide (8th ed.)*. Muthén & Muthén.
- Pintrich, P., Smith, D., García, T. i McKeachie, W. (1991). *A manual for the use of the motivated strategies for learning questionnaire (MSLQ)*. University of Michigan.
- Praetorius, A. K., Klieme, E., Herbert, B. i Pinger, P. (2018). Generic dimensions of teaching quality: The German framework of Three Basic Dimensions. *ZDM Mathematics Education*, 50(3), 407-426. <https://doi.org/10.1007/s11858-018-0918-4>
- Ryan, R. M. i Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54-67. <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1020>
- Schunk, D. H. (1991). Self-efficacy and academic motivation. *Educational Psychologist*, 26(3-4), 207–231. https://doi.org/10.1207/s15326985ep2603&4_2
- Slavin, R. E. (1994). Quality, appropriateness, incentive, and time: A model of instructional effectiveness. *International Journal of Educational Research*, 21(2), 141-157. [https://doi.org/10.1016/0883-0355\(94\)90029-9](https://doi.org/10.1016/0883-0355(94)90029-9)
- Staub, F. C. i Stern, E. (2002). The nature of teachers' pedagogical content beliefs matters for students' achieve-

- vement gains: Quasi-experimental evidence from elementary mathematics. *Journal of Educational Psychology*, 94(2), 344–355. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.94.2.344>
- van der Scheer, E. A., Bijlsma, H. J. i Glas, C. A. (2019). Validity and reliability of student perceptions of teaching quality in primary education. *School Effectiveness and School Improvement*, 30(1), 30-50. <https://doi.org/10.1080/09243453.2018.1539015>
- Wagner, W., Göllner, R., Werth, S., Voss, T., Schmitz, B. i Trautwein, U. (2016). Student and teacher ratings of instructional quality: Consistency of ratings over time, agreement, and predictive power. *Journal of Educational Psychology*, 108(5), 705–721. <https://doi.org/10.1037/edu0000075>

Upitnik kvalitete poučavanja

U sljedećem dijelu upitnika opisana su neka uobičajena ponašanja nastavnika na nastavi i u razredu. Molimo te da, koristeći se priloženom skalom, procijeniš koliko se navedena ponašanja odnose na CILJNOG NASTAVNIKA (ime i prezime ciljnog nastavnika dobio/la si od voditelja istraživanja!).

**1 = uopće se ne slažem, 2 = ne slažem se, 3 = niti se slažem niti se ne slažem,
4 = slažem se, 5 = u potpunosti se slažem**

Prilikom poučavanja, CILJNI NASTAVNIK:

- | | |
|-----|---|
| 1. | Nastoji zadavati zadatke i postavljati pitanja koja učenike potiču na razmišljanje. |
| 2. | Nastoji da učenici razumiju gradivo, a ne samo da ga upamte. |
| 3. | Zna što se događa u učionici. |
| 4. | Pokazuje toplinu prema svojim učenicima. |
| 5. | Pobrine se da učenici prate nastavu. |
| 6. | Svjestan/na je osjećaja svojih učenika. |
| 7. | Trudi se da učenici uživaju u učenju novih stvari. |
| 8. | Daje učenicima dovoljno vremena da istraže i steknu razumijevanje novih ideja. |
| 9. | Primjećuje učenike koji nisu usredotočeni na rad. |
| 10. | Potiče učenike da razmišljaju o gradivu. |
| 11. | Vodi računa o problemima svojih učenika. |
| 12. | Pobrine se da zadatci koje zadaje uistinu potaknu učenike na razmišljanje. |
| 13. | Uspijeva zadržati pažnju učenika na radnim zadacima. |
| 14. | Ohrabruje učenike da ustraju dok ne dođu do točnog rješenja zadatka. |
| 15. | Suosjeća sa svojim učenicima. |

Ključ za formiranje ukupnih rezultata:

Kognitivna aktivacija – 1, 2, 8, 10, 12, 14

Podrška učenicima – 4, 6, 7, 11, 15

Upravljanje razredom – 3, 5, 9, 13

Revidirana Skala emocionalne regulacije nastavnika (SERN-R)^{1,2}

Razvile i adaptirale: Irena Burić i Izabela Sorić

Priredile: Irena Burić i Izabela Sorić

1. Teorijska osnova

Od kada su se u psihologiji počele proučavati emocije kao ključni motivatori ljudskog ponašanja, započeta je i rasprava o mogućnostima njihove regulacije. Gross (2002) ističe tri ključne pretpostavke emocionalne regulacije: (1) ljudi mogu regulirati i pozitivne i negativne emocije, (2) proces regulacije emocija predstavlja kontinuum koji se pruža od svjesne, namjerne i kontrolirane prema nesvjesnoj, nenamjernoj i automatskoj regulaciji te (3) adaptivnost regulacije emocija ovisi o kontekstu što znači da niti jedna strategija emocionalne regulacije nije sama po sebi dobra ili loša. Učinkovita regulacija emocija podrazumijeva praćenje, procjenjivanje i mijenjanje intenziteta i trajanja emocionalnih reakcija s ciljem ostvarivanja postavljenih osobnih ciljeva (Gross, 2008).

Interes istraživača za procese emocionalne regulacije naglo je narastao u posljednjih dvadesetak godina, međutim, usprkos tome još uvijek postoje prilična neslaganja oko toga što emocionalna regulacija jest (npr. je li emocionalna regulacija inherentni dio same emocije ili zasebni proces; je li riječ o globalnom konstruktu ili o specifičnim strategijama regulacije diskretnih emocija), kako ju je najbolje mjeriti i koje su njezine glavne posljedice na različite životne ishode (Gross, 2008; Hsieh i Stright, 2012). Ipak, istraživači su u posljednjih dvadesetak godina ponudili nekoliko modela kojima su pokušali odgovoriti na ova i slična pitanja te doći do zaokružene teorije emocija i njihove regulacije. Jedan od najpoznatijih teorijskih okvira je tzv. procesni model emocionalne regulacije (Gross i Thompson, 2007). Prema ovome modelu, može se razlikovati pet kategorija strategija emocionalne regulacije: (1) odabir situacije - podrazumijeva poduzimanje akcija koje će povećati ili smanjiti vjerojatnost da se osoba nađe u situaciji (eksternalnoj ili internalnoj) koja izaziva određenu emociju; (2) modifikacija situacije - podrazumijeva nastojanja direktnog mijenjanja obilježja situacija kako bi se utjecalo na njihovo emocionalno značenje; (3) preusmjerenje pažnje - podrazumijeva pokušaje preusmjerenja pažnje s emocionalno pobuđujuće situacije što posljedično dovodi i do promjene pobuđene emocije; (4) kognitivna promjena (reprocjena) - podrazumijeva mijenjanje načina na koji osoba procjenjuje situaciju ili vlastite mogućnosti suočavanja s tom situacijom, čime se onda mijenja i njeno emocionalno značenje; te (5) moduliranje odgovora - podrazumijeva nastojanja da se direktno djeluje na samu emocionalnu reakciju, odnosno na njene iskustvene, fiziološke i ponašajne aspekte (npr. supresija, ponašajne tehnike reduciranja emocionalne pobuđenosti kao što je duboko disanje, hodanje i sl.). Prve četiri kategorije emocionalne regulacije usmjerene su na mijenjanje emocionalnog iskustva prije nego što se ono u potpunosti razvilo, dok zadnji oblik predstavlja regulaciju emocije nakon što se ona već razvila.

Većina ranijih istraživanja usmjerila se na reprociju i supresiju pri čemu je dobiveno da je reprocija učinkovita u suzbijanju negativnih i jačanju pozitivnih emocija te da je pozitivno povezana sa samopojmanjem (Hsieh i Stright, 2012) i negativno s neuroticizmom (Gross i John, 2003; Mauss i sur., 2007).

1 Skalu emocionalne regulacije nastavnika izvorno su razvile autorice priloga u okviru dvaju znanstvenih projekata Hrvatske zaklade za znanost te stoga predstavlja autorsko djelo.

2 Istraživanje iz kojeg su proizašli rezultati prikazani u ovom prilogu financirano je sredstvima Hrvatske zaklade za znanost (Broj projekta: IP-04-2019-5472).

Suprotno, supresija je bila pozitivno povezana s negativnim emocijama i maladaptivnim ishodima kao što je neautentičnost, a negativno povezana s otvorenošću k iskustvima i savjesnošću (Butler i sur., 2003; Gross, 1998; Gross i John, 2003; John i Gross, 2004). Supresija se također pokazala pozitivno povezanom s kognitivnim deficitima i depresivnim simptomima (Gross, 2002; Balzarotti i sur., 2010), a negativno povezanom s korištenjem socijalne podrške i dijeljenjem emocija te ukupnim blagostanjem (Gross, 2002; Gross i John, 2003). Ipak, prije zaključivanja o (ne)adaptivnoj prirodi bilo kojeg oblika emocionalne regulacije, nužno je naglasiti kako učinkovitost uvijek podrazumijeva fleksibilnost i prilagodbu strategija specifičnom kontekstu, odnosno situaciji. Općenito, efikasnost bilo kojeg oblika emocionalne regulacije određena je karakteristikama same osobe, vrstom transakcije između osobe i okoline koja uzrokuje emociju te konteksta u kojem se transakcija odvija (Gross i Thompson, 2007).

Jedan od glavnih problema u području istraživanja regulacije emocija razvoj je odgovarajućih mjernih instrumenata. Calkins (2010) je istaknuo nekoliko konceptualnih i metodoloških problema: prvo, riječ je o izrazito dinamičnom fenomenu u kojem se isprepleću proces javljanja odgovora (emocionalne reakcije) i proces regulacije tog odgovora; drugo, emocionalna regulacija višerazinski je proces, odnosno uključuje neurofiziološke, kognitivne i bihevioralne procese; treće, regulacija emocija podrazumijeva određeni socijalni odnos; i četvrto, emocionalna regulacija razvojni je fenomen. S obzirom na prirodu nastavnčkog posla koji karakteriziraju visoka razina dinamičnosti i složeni i isprepleteni procesi poučavanja i interakcija s učenicima što predstavlja značajne izvore čitavog niza emocija različitog intenziteta (Burić i sur., 2018), postavlja se pitanje kako učinkovito mjeriti emocionalnu regulaciju nastavnika. Valjano i pouzdano zahvaćanje strategija kojima se nastavnici koriste kako bi regulirali svoje emocije, nužan je preduvjet za ispitivanje njihovih okolinskih i osobnih antecedenata, ali i učinaka na radnu uspješnost i profesionalnu dobrobit nastavnika.

2. Opis upitnika

Izvorna *Skala emocionalne regulacije nastavnika* (engl. *Teacher Emotion Regulation Scale – TERS*, Burić i sur., 2017) razvijena je kroz tri istraživanja koja su obuhvaćala gotovo 1000 učitelja osnovnih škola i koristila kvalitativne i kvantitativne istraživačke metode. Skala je razvijena u okviru projekta Hrvatske zaklade za znanost pod nazivom „Učiteljske emocije i strategije emocionalne regulacije: osobni i kontekstualni antecedenti i učinci na motivaciju, psihološku dobrobit i odnose s učenicima“ (UIP-11-2013-5065). U svom izvornom obliku skala je obuhvaćala 25 čestica koje su mjerile 5 strategija emocionalne regulacije: izbjegavanje situacije, aktivnu modifikaciju, reprocjenu, supresiju i redukciju napetosti. Čestice skale bile su formulirane na način da opisuju situacije u kojima nastavnici mogu doživjeti (negativne) emocije na svom poslu općenito te strategije koje potom koriste kako bi ih regulirali. Drugim riječima, čestice su opisivale strategije kojima se nastavnici mogu koristiti kako bi regulirali svoje emocije koje nisu doživjeli samo u radu s učenicima već i u interakcijama s roditeljima i članovima radnog kolektiva, pa čak i one emocije koje su izazvane vanjskim čimbenicima kao što su obilježja obrazovnog sustava ili obrazovne politike. Međutim, suvremene konceptualizacije emocija nastavnika naglašavaju njihovu kontekstualno specifičnu prirodu (Frenzel i sur., 2021) prema kojoj nastavnici mogu doživljavati emocije različite kvalitete i intenziteta ne samo kada su u pitanju dionici obrazovnog sustava *općenito*, već i kada su u pitanju učenici koji pripadaju *specifičnim* razrednim odjeljenjima. Stoga je u okviru projekta Hrvatske zaklade za znanost pod nazivom „Ličnost, emocije i radna uspješnost nastavnika: dinamička perspektiva“ (IP-04-2019-5472), *Skala emocionalne regulacije nastavnika* revidirana i adaptirana na način da opisuje situacije koje mogu izazvati određene (negativne) emocije kod nastavnika kada poučavaju i kada su u interakcijama s učenicima točno određenog razrednog odjeljenja. Ispitivanje strategija emocionalne regu-

lacije nastavnika kao kontekstualno specifičnog konstrukta omogućit će uspješniju predikciju ishoda koji konceptualno pripadaju razini razreda (npr. kvaliteta poučavanja te kognitivni, afektivni i motivacijski ishodi kod učenika razrednog odjeljenja).

Revidirana *Skala emocionalne regulacije nastavnika* sadrži ukupno 31 česticu raspoređenu u 5 subskala koje mjere 5 strategija emocionalne regulacije u skladu s procesnim modelom emocionalne regulacije (Gross, 1998): izbjegavanje situacija (7 čestica), aktivna modifikacija (7 čestica), reprocjena (7 čestica), supresija (5 čestica) i redukcija napetosti (5 čestica). Subskala *izbjegavanja situacija* sadrži čestice koje opisuju izbjegavanje i povlačenje iz razrednih situacija koje kod nastavnika mogu izazvati negativne emocije; subskala *aktivne modifikacije* obuhvaća čestice koje opisuju aktivne pokušaje nastavnika da promijene aspekte razrednih situacija ili samoga sebe kako bi prevenirali negativne emocije; subskala *reprocjene* sadrži čestice koje se odnose na kognitivno restrukturiranje, tj. promjenu perspektive nad razrednim situacijama kako bi se utjecalo na doživljavanje negativnih emocija; subskala *supresije* obuhvaća čestice koje opisuju pokušaje potiskivanja subjektivnog doživljaja i vanjskih znakova negativnih emocija doživljenih u učionici; te subskala *redukcija napetosti* sadrži čestice koje opisuju konkretna ponašanja koja nastavnici mogu implementirati u učionici kako bi umanjili doživljaj negativnog emocionalnog uzbuđenja (npr. duboko disanje, hodanje po učionici, udisanje svježeg zraka). Važno je napomenuti da je, u odnosu na izvornu verziju, broj čestica u revidiranoj Skali emocionalne regulacije nastavnika uvećan za 6 kako bi se povećala pouzdanost pojedinih subskala. Nastavnici su procjenjivali slaganje sa svakom česticom na skali od 4 stupnja (1 – „uopće se ne slažem“, 2 – „ne slažem se“, 3 – „slažem se“, 4 – „u potpunosti se slažem“). U svrhu mjerenja emocionalne regulacije nastavnika kao kontekstualno specifičnog konstrukta, u čestice je dodana fraza „u ovom razredu“ te su nastavnici uputom usmjereni da, prilikom procjene stupnja slaganja s pojedinom tvrdnjom, na umu imaju poučavanje i interakcije s učenicima točno određenog razrednog odjeljenja.

3. Opis uzorka

U istraživanju je sudjelovalo 875 nastavnika (147 muškaraca) iz 73 srednje škole u Republici Hrvatskoj. Prosječno je u istraživanju sudjelovalo 12 nastavnika po školi. Nastavnici su imali 16.70 godina radnog staža ($SD = 9.18$). Ukupno je 498 nastavnika radilo u gimnazijama, 89 u strukovnim školama, a 289 nastavnika bilo je zaposleno u srednjim školama koje nude i gimnazijske i strukovne obrazovne programe (1 nastavnik nije dao podatak o vrsti škole u kojoj radi). Podatci su prikupljeni u svibnju 2022. godine putem *online* poveznice koju je stručni suradnik škole (npr. psiholog ili pedagog) podijelio u virtualnoj zbornici škole. Također, stručni suradnik u školi imao je zadatak upariti pojedine nastavnike s određenim razrednim odjeljenjima te napomenuti nastavnicima koje razredno odjeljenje učenika trebaju imati na umu prilikom odgovaranja na čestice revidirane Skale emocionalne regulacije nastavnika. Nastavnici su ukupno imali dva tjedna da ispune upitnik. Istraživanje je odobrilo Etičko povjerenstvo Odjela za psihologiju Sveučilišta u Zadru, Agencija za odgoj i obrazovanje te Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Također, podatci su prikupljeni nakon pismene suglasnosti ravnatelja škola.

4. Psihometrijska svojstva

U Tablici 1 prikazani su deskriptivni pokazatelji (M , SD , $ICC1$, indeksi asimetričnosti i kurtičnosti) ukupnih rezultata na subskalama revidirane *Skale emocionalne regulacije nastavnika*.

Tablica 1*Deskriptivni pokazatelji i pouzdanost ukupnih rezultata na subskalama Skale emocionalne regulacije nastavnika*

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Asimetričnost (standardna pogreška)	Kurtičnost (standardna pogreška)	Ω	<i>ICC1</i>
Izbjegavanje situacije	2.03	0.64	0.11 (0.08)	-0.39 (0.17)	.88	.02
Aktivna modifikacija	2.68	0.58	-0.70 (0.08)	0.56 (0.17)	.83	.02
Reprocjena	2.51	0.63	-0.66 (0.08)	0.16 (0.17)	.86	.01
Supresija	2.07	0.62	0.12 (0.08)	-0.35 (0.17)	.81	.02
Redukcija napetosti	1.82	0.64	0.44 (0.08)	-0.43 (0.17)	.84	.01

Napomena. ICC1 – proporcija ukupne varijance u individualnim procjenama (rezultatima) koja se pojavljuje na razini 2, tj. na razini škole

Na temelju vrijednosti aritmetičkih sredina i apsolutnih vrijednosti indeksa asimetričnosti i kurtičnosti, može se zaključiti da su distribucije rezultata bile približno normalne s blagom tendencijom davanja većih procjena na subskalama aktivne modifikacije i reproccjene te nižih procjena na skali redukcije napetosti. S obzirom da su podatci bili hijerarhijski organizirani (tj. nastavnici su bili „ugniježđeni“ u škole), izračunate su i vrijednosti intraklasnih korelacija (*ICC1*). *ICC1* koeficijenti bili su niski, tj. njihove vrijednosti bile su manje od .10 što znači da se tek skromna proporcija varijance u individualnim odgovorima nastavnika može pripisati školi iz koje dolaze te da nema statističkog opravdanja za korištenje tehnika višerazinskog modeliranja (Lüdtke i sur., 2008).

4.1. Faktorska struktura

U svrhu provjere latentne strukture revidirane *Skale emocionalne regulacije nastavnika*, provedena je konfirmatorna faktorska analiza (engl. *Confirmatory Factor Analysis* – CFA). Testiran je 5-faktorski model u kojem je svaki faktor predstavljao strategiju emocionalne regulacije, a čestice koje ih mjere njegove indikatore. Model je testiran u programu *Mplus 8.8* (Muthén i Muthén, 1998-2017) koristeći se robusnom metodom maksimalne vjerojatnosti (MLR) za procjenu parametara. Pristajanje modela podacima procijenjeno je na osnovi sljedećih indeksa: CFI (engl. *Comparative Fit Index*), TLI (engl. *Tucker-Lewis Indeks*), RMSEA (engl. *Root Mean Square Error of Approximation*) i SRMR (engl. *Standardized Root Mean Square*). Ako su CFI i TLI veći od .90 model prihvatljivo pristaje podacima (Hu i Bentler, 1999); ako je RMSEA između .05 i .08, model također prihvatljivo pristaje podacima, a ako je RMSEA manja od .05, model dobro pristaje podacima (McDonald i Ho, 2002). Naposljetku, SRMR vrijednost manja od .08 pokazuje da model dobro pristaje podacima (Marsh i sur., 2005).

Dobiveni su sljedeći indeksi pristajanja 5-faktorskog CFA modela podacima: $\chi^2 = 1639.40$ ($df = 424$), CFI = .88, TLI = .87, RMSEA = .057 (90% C.I. .055 - .060) i SRMR = .051. Prema CFI i TLI indeksima, ovaj model loše pristaje podacima. Međutim, RMSEA i SRMR ukazuju na dobro pristajanje modela podacima. Ovakvi rezultati nisu iznenađujući s obzirom da su CFA modeli često odviše restriktivni kada je riječ o testiranju višedimenzionalnih modela u kojima su faktori predstavljeni većim brojem indikatora (Marsh i sur., 2011). Nadalje, kada se pogledaju vrijednosti faktorskih zasićenja prikazanih u Tablici 2, može se uočiti da su ona bila statistički značajna i zadovoljavajuće visoka, demonstrirajući time adekvatnu saturiranost pojedinih čestica pretpostavljenim faktorom. Ipak, korelacije među faktorima bile su umjerene do visoke (naročito korelacija između aktivne modifikacije i reproccjene te korelacija između izbjegavanja situacija i supresije) što ukazuje na njihovu smanjenu diskriminativnost. Stoga je odlučeno testirati 5-faktorski model pomoću eksploratornog modeliranja strukturalnim jednadžbama (engl. *Exploratory Structural Equation Modeling* – ESEM).

U odnosu na restriktivne CFA modele u kojima su križna faktorska zasićenja fiksirana na nulu, u ESEM modelima jasno je specificirano koji indikatori pripadaju pojedinom faktoru, ali su dopuštena i križna zasićenja (Asparouhov i Muthén, 2009). Istraživanja sugeriraju da ESEM modeli tipično bolje pristaju podacima u slučaju multidimenzionalnih konstrukata operacionaliziranih s većim brojem čestica te da rezultiraju manjim korelacijama među faktorima i općenito bolje reprezentiraju empirijsku realnost za većinu konstrukata u psihologiji (Marsh i sur., 2020). Stoga je dodatno testiran i 5-faktorski ESEM model u kojem su specificirana primarna faktorska zasićenja čestica pretpostavljenim faktorima, ali i križna, tj. sekundarna faktorska zasićenja. Pri njegovom testiranju korištena je tzv. *target* rotacija u kojoj su križna zasićenja specificirana kao vrijednosti koje su približno jednake 0. Dobiveni su sljedeći indeksi pristajanja modela podacima: $\chi^2 = 994.85$ (df = 320), CFI = .93, TLI = .90. RMSEA = .05 (90% C.I. .046 - .053) i SRMR = .03 čime je 5-faktorski ESEM model demonstrirao svoju superiornost u odnosu na 5-faktorski CFA model.

Uvidom u vrijednosti prikazane u Tablici 2, može se uočiti da je većina čestica u najvećoj mjeri bila saturirana svojim primarnim faktorom, osim kada je u pitanju faktor reprocjene koji je relativno slabo objašnjavao varijancu čestica koje ga mjere. Dapače, čini se da su mnoge čestice koje mjere reprocjenu bile relativno visoko saturirane faktorom modifikacije situacije. Ovakvi rezultati ukazuju na smanjeno empirijsko razlikovanje faktora aktivne modifikacije i reprocjene koji se u literaturi tipično opisuju kao adaptivne strategije emocionalne regulacije koje su povezane s povoljnim ishodima (Aldao i sur., 2010; Webb i sur., 2012). Naposljetku, kao što je i očekivano, korelacije među faktorima u testiranom 5-faktorskom modelu bile su manje od onih dobivenih testiranjem 5-faktorskog CFA modela ukazujući na njihovo bolje razlikovanje. Valja također naglasiti da su sve međusobne korelacije među faktorima bile statistički značajne i pozitivne što je u skladu s rezultatima dobivenim prilikom primjene izvorne verzije Skale (Burić i sur., 2017). Također, ovakav obrazac povezanosti može se objasniti na dva načina. Prvo, sve analizirane strategije pripadaju krovnom konstrukt emocionalne regulacije. I drugo, čestice svih subskala opisuju razredne situacije u kojima nastavnici mogu doživjeti negativne emocije – moguće je da bi obrazac njihovih međusobnih korelacija bio različit kada bi se operacionalizacija strategija emocionalne regulacije odnosila i na situacije u kojima nastavnici doživljavaju pozitivne emocije koje se također često trebaju regulirati (Taxer i Frenzel, 2015).

Tablica 2
Faktorska zasićenja i korelacije među faktorima dobivene testiranjem 5-faktorskog ESEM modela

	Izbjegavanje situacija	Aktivna modifikacija	Reprocjena	Supresija	Redukcija napetosti
Redni broj čestice	λ	λ	λ	λ	λ
4.	.59 / .50	-.31	.25	.04	.18
11.	.61 / .56	-.13	-.03	-.04	.29
15.	.66 / .68	.10	.10	-.10	-.01
17.	.69 / .84	-.04	-.12	-.03	-.10
20.	.85 / .76	.05	-.08	.24	-.14
22.	.80 / .76	.07	-.02	.08	-.10
27.	.78 / .66	.08	-.06	.11	.04
5.	.19	.59 / .34	.36	-.16	.09
6.	.19	.62 / .47	.24	-.16	.06
12.	.07	.75 / .48	.21	.05	.16
16.	.12	.73 / .63	.11	-.04	.07

	Izbjegavanje situacija	Aktivna modifikacija	Reprocjena	Supresija	Redukcija napetosti
Redni broj čestice	λ	λ	λ	λ	λ
21.	-.10	.47 / .37	-.09	.15	.25
24.	.01	.58 / .52	.20	.10	-.13
28.	-.02	.72 / .51	.13	.17	.11
1.	.02	.06	.55 / .47	.25	.01
7.	.05	.27	.69 / .48	.09	.09
8.	.07	.28	.73 / .39	.08	.22
18.	.14	.39	.65 / .19	.26	-.10
23.	.18	.14	.61 / .07	.16	.26
25.	.01	.49	.79 / .18	.22	.14
27.	.10	.41	.76 / .05	.23	.21
2.	.02	-.28	.43	.60 / .64	-.06
9.	.12	-.06	.12	.59 / .28	.27
13.	.25	-.14	-.03	.72 / .44	.21
19.	.18	.16	-.02	.70 / .56	-.07
30.	.14	-.01	-.10	.78 / .65	.12
3.	.01	-.14	.39	.12	.68 / .50
10.	.14	-.04	-.04	-.06	.67 / .70
14.	.14	.23	.10	.02	.75 / .47
26.	.01	.06	-.06	.12	.78 / .72
31.	.01	.10	-.10	.16	.69 / .60
Korelacije među faktorima					
Izbjegavanje situacija	-	.56	.69	.86	.67
Aktivna modifikacija	.35	-	.89	.61	.67
Reprocjena	.34	.28	-	.77	.77
Supresija	.70	.32	.32	-	.75
Redukcija napetosti	.56	.51	.34	.51	-

Napomena. Faktorska zasićenja u 5-faktorskom ESEM modelu prikazana su nakon kose crte, a ona u 5-faktorskom CFA modelu ispred kose crte (u CFA modelu, križna zasićenja fiksirana su na nulu te nisu izračunata); korelacije između faktora u 5-faktorskom CFA modelu prikazane su iznad dijagonale, a one u 5-faktorskom ESEM modelu ispod dijagonale.

4.2. Osjetljivost i pouzdanost

Na temelju vrijednosti prikazanih u Tablici 1 može se uočiti da su ukupni rezultati na subskalama aktivne modifikacije i reprocjene imale blago negativno asimetričan oblik što znači da su nešto lošije razlikovale rezultate viših skalnih vrijednosti. Suprotno je utvrđeno za ukupne rezultate na preostalim subskalama. Međutim, ova odstupanja nisu bila velika, a vrijednosti standardnih devijacija ukazale su na zadovoljavajuće razlikovanje rezultata. Također, pouzdanosti izražene pomoću omega (Ω) koeficijenta pokazale su visok stupanj unutarnje konzistencije za sve subskele.

4.3. Valjanost

Kako bi se demonstrirala kriterijska valjanost, izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije između strategija emocionalne regulacije nastavnika te njihovih socio-demografskih obilježja (spol, radni staž u poučavanju), emocija koje doživljavaju prilikom poučavanja učenika razrednog odjeljenja s kojim su bili upareni (radost, ljutnja, anksioznost), doživljaja vlastite učinkovitosti u poučavanju ovog razrednog odjeljenja (učinkovitost u motiviranju učenika, učinkovitost u korištenju strategija poučavanja te učinkovitost u upravljanju razredom) te pokazatelja profesionalne dobrobiti nastavnika (zadovoljstvo poslom i emocionalna iscrpljenost)³. Rezultati korelacijskih analiza prikazani su u Tablici 3.

Tablica 3
Korelacije između strategija emocionalne regulacije i kriterijskih varijabli

	Izbjegavanje situacija	Aktivna modifikacija	Reprocjena	Supresija	Redukcija napetosti
Spol	.04	.09*	.08*	-.05	.10**
Radni staž	-.04	-.03	-.06	.01	-.01
Radost	-.16**	.10**	-.04	-.09**	-.10**
Ljutnja	.28**	.15**	.24**	.27**	.34**
Anksioznost	.34**	.14**	.23**	.32**	.34**
Motiviranje učenika	-.14**	.10**	-.03	-.11**	-.04
Korištenje strategija poučavanja	-.15**	.06	-.06	-.14**	-.15**
Upravljanje razredom	-.23**	-.01	-.12**	-.21**	-.20**
Zadovoljstvo poslom	-.14**	.07	-.09**	-.13**	-.15**
Emocionalna iscrpljenost	.21**	.13**	.23**	.23**	.25**

Napomena. ¹muški spol kodiran je kao 0, a ženski kao 1; * $p < .05$, ** $p < .01$

Rezultati sugeriraju da nastavnice u nešto većoj mjeri pribjegavaju aktivnoj modifikaciji situacije i reprocjeni kako bi regulirale svoje negativne emocije. Radni staž nije bio povezan s korištenjem strategija emocionalne regulacije. Kada je pak riječ o emocijama koje nastavnici doživljavaju u radu s učenicima na koje su se odnosile njihove procjene korištenih strategija emocionalne regulacije, utvrđeno je da nastavnici koji u većoj mjeri izbjegavaju emocionalno nabijene situacije, koji češće potiskuju svoje negativne emocije te koriste različite bihevioralne tehnike kako bi reducirali emocionalno uzbuđenje, u manjoj mjeri doživljavaju radost. Međutim, više razine aktivne modifikacije bile su pozitivno povezane s radošću. Ljutnja i anksioznost bile su pozitivno povezane sa svim strategijama emocionalne regulacije što sugerira da nastavnici koji u većoj mjeri doživljavaju negativne emocije u poučavanju, općenito i više reguliraju svoje emocije bez obzira na to kojom se strategijom pritom koristili.

Strategija aktivne modifikacije bila je pozitivno povezana i s doživljajem učinkovitosti u motiviranju učenika, ali ne i s doživljajem učinkovitosti u korištenju strategija poučavanja i upravljanja razredom. Također, reprocjena je bila negativno povezana jedino s upravljanjem razredom, dok su strategije izbjegavanja situacije i supresije bile povezane sa sva tri analizirana aspekta doživljene učinkovitosti u poučavanju. Na posljetku, strategija redukcije napetosti bila je negativno povezana s doživljajem učinkovitosti u upravljanju

3 Kako bi se ispitali ovi konstrukti, korišteni su sljedeći mjerni instrumenti: Skala emocija učitelja (TES, Frenzel i sur., 2016), Skala samoeфикаsnosti nastavnika (Tschannen-Moran i Hoy, 2001), Skala zadovoljstva poslom (Judge i sur., 2001) te Skala emocionalne iscrpljenosti (Wharton, 1993).

razredom i korištenju strategija poučavanja, ali je bila nepovezana s doživljajem učinkovitosti u motiviranju učenika. Što se tiče pokazatelja profesionalne dobrobiti nastavnika, sve strategije emocionalne regulacije, osim aktivne modifikacije, bile su negativno povezane sa zadovoljstvom životom, dok su s emocionalnom iscrpljenošću, koja predstavlja ključnu komponentu sagorijevanja na poslu (Maslach i sur., 2001), sve strategije bile u pozitivnoj korelaciji.

Ovakav obrazac povezanosti navodi na dva zaključka. Prvo, ispitivanje strategija emocionalne regulacije nastavnika kao kontekstualno specifičnog konstrukta otkriva mnogo finije i kompleksnije odnose s kriterijskim varijablama. Primjerice, dok je originalna primjena skale koja se odnosila na regulaciju emocija nastavnika doživljenih u svom poslu općenito ukazivala na adaptivan karakter aktivne modifikacije i reprocjene u smislu njihovih povezanosti s emocijama, dobrobiti i samoeфикасношću nastavnika (Burić i sur., 2017), ovdje prikazani rezultati pokazali su da sve strategije emocionalne regulacije mogu biti nepovoljno povezane s profesionalnim ishodom kod nastavnika. Moguće je da ovakav rezultat proizlazi iz činjenice da su se analizirane strategije odnosile na regulaciju negativnih emocija koje same po sebi imaju nepovoljne učinke na dobrobit nastavnika (Chang, 2013), njihovu samoeфикасност (Kim i Burić, 2019), ali i kvalitetu poučavanja (Burić i Frenzel, 2023). I drugo, ovi rezultati još jednom potvrđuju da se niti jedna strategija emocionalne regulacije ne bi trebala *a priori* smatrati adaptivnom ili maladaptivnom jer karakter njihovog djelovanja određuju individualne osobine pojedinaca, kontekst u kojem se nalaze te njihova interakcija (Al-dao i Nolen-Hoeksema, 2012; Gross, 2008).

Zaključno, revidirana *Skala emocionalne regulacije nastavnika* predstavlja pouzdan i valjan mjerni instrument te se preporučuje daljnje korištenje u znanstvene svrhe.

Literatura

- Aldao, A. i Nolen-Hoeksema, S. (2012). The influence of context on the implementation of adaptive emotion regulation strategies. *Behaviour Research and Therapy*, *50*(7-8), 493-501. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2012.04.004>
- Asparouhov, T. i Muthén, B. (2009). Exploratory structural equation modeling. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, *16*(3), 397-438. <https://doi.org/10.1080/10705510903008220>
- Balzarotti, S., John, O. P. i Gross, J. J. (2010). An Italian adaptation of the Emotion Regulation Questionnaire. *Journal of Psychological Assessment*, *26*, 61-67. <http://dx.doi.org/10.1027/1015-5759/a000009>
- Burić, I. i Frenzel, A. C. (2023). Teacher emotions are linked with teaching quality: Cross-sectional and longitudinal evidence from two field studies. *Learning and Instruction*, *88*, 101822. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2023.101822>
- Burić, I., Penezić, Z. i Sorić, I. (2017). Regulating emotions in the teacher's workplace: Development and initial validation of the Teacher Emotion-Regulation Scale. *International Journal of Stress Management*, *24*(3), 217-246. <https://doi.org/10.1037/str0000035>
- Butler, E. A., Egloff, B., Wilhelm, F. H., Smith, N. C., Erickson, E. A. i Gross, J. J. (2003). The social consequences of expressive suppression. *Emotion*, *3*, 48-67. <http://dx.doi.org/10.1037/1528-3542.3.1.48>
- Calkins, S. D. (2010). Commentary: Conceptual and methodological challenges to the study of emotion regulation and psychopathology. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, *32*, 92-95. <https://doi.org/10.1007/s10862-009-9169-6>
- Chang, M. L. (2013). Toward a theoretical model to understand teacher emotions and teacher burnout in the context of student misbehaviour: Appraisal, regulation and coping. *Motivation and Emotion*, *37*, 799-817. <https://doi:10.1007/s11031-012-9335-0>
- Frenzel, A. C., Daniels, L. i Burić, I. (2021). Teacher emotions in the classroom and their implications for students. *Educational Psychologist*, *56*(4), 250-264. <https://doi.org/10.1080/00461520.2021.1985501>
- Frenzel, A. C., Pekrun, R., Goetz, T., Daniels, L. M., Durksen, T. L., Becker-Kurz, B. i Klassen, R. M. (2016). Measuring teachers' enjoyment, anger, and anxiety: The Teacher Emotions Scales (TES). *Contemporary Educational Psychology*, *46*, 148-163. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2016.05.003>
- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, *2*, 271-299. <http://dx.doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271>
- Gross, J. J. (2002). Emotion regulation: Affective, cognitive and social consequences. *Psychophysiology*, *39*, 281-291. <http://dx.doi.org/10.1017/s0048577201393198>
- Gross, J. J. (2008). Emotion Regulation. U M. Lewis, J.M. Haviland-Jones, L. Feldman Barrett (Ur.), *Handbook of emotions* (str. 497-512). New York: Guilford Press.
- Gross, J. J. i John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, *85*, 348-362. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.85.2.348>
- Gross, J. J. i Thompson, R. A. (2007). Emotion regulation: Conceptual foundations. U J. J. Gross (Ur.), *Handbook of emotion regulation* (str. 3-24). New York: Guilford Press.
- Hsieh, M. i Stright, A.D. (2012). Adolescents' emotion regulation strategies, self-concept, and internalizing problems. *The Journal of Early Adolescence*, *32*(6), 876-901. <https://doi.org/10.1177/0272431611433848>
- Hu, L. T. i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, *6*(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>

- John, O. P. i Gross, J. J. (2004). Healthy and unhealthy emotion regulation: Personality processes, individual differences, and life span development. *Journal of Personality*, 72, 1301–1333. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-6494.2004.00298.x>
- Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E. i Patton, G. K. (2001). The job satisfaction-job performance relationship: A qualitative and quantitative review. *Psychological Bulletin*, 127, 376–407. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.3.376>
- Kim, L. E. i Burić, I. (2020). Teacher self-efficacy and burnout: Determining the directions of prediction through an autoregressive cross-lagged panel model. *Journal of Educational Psychology*, 112(8), 1661–1676. <https://doi.org/10.1037/edu0000424>
- Lüdtke, O., Marsh, H. W., Robitzsch, A., Trautwein, U., Asparouhov, T. i Muthén, B. (2008). The multilevel latent covariate model: A new, more reliable approach to group-level effects in contextual studies. *Psychological Methods*, 13(3), 203–229. <https://doi.org/10.1037/a0012869>
- Marsh, H. W., Guo, J., Dicke, T., Parker, P. D. i Craven, R. G. (2020). Confirmatory factor analysis (CFA), exploratory structural equation modeling (ESEM), and set-ESEM: Optimal balance between goodness of fit and parsimony. *Multivariate Behavioral Research*, 55(1), 102–119. <https://doi.org/10.1080/00273171.2019.1602503>
- Marsh, H. W., Hau, K.-T. i Grayson, D. (2005). Goodness of fit in structural equation models. U A. Maydeu-Olivares i J. J. McArdle (Ur.), *Contemporary psychometrics: A festschrift for Roderick P. McDonald* (str. 275–340). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Marsh, H. W., Liem, G. A. D., Martin, A. J., Morin, A. J. S., i Nagengast, B. (2011). Methodological measurement fruitfulness of exploratory equation modelling (ESEM): New approaches to key substantive issues in motivation and engagement. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 29, 322–346. <https://doi.org/10.1177/07342829114066>
- Maslach, C., Schaufeli, W. B. i Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 397–422. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397>
- Mauss, I. B., Bunge, S. A. i Gross, J. J. (2007a). Automatic emotion regulation. *Social and Personality Psychology Compass*, 1(1), 146–167. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2007.00005.x>
- Mauss, I. B., Cook, C. L., Cheng, J. Y. J. i Gross, J. J. (2007b). Individual differences in cognitive reappraisal: Experiential and physiological responses to an anger provocation. *International Journal of Psychophysiology*, 66, 116–124. <https://doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2007.03.017>
- McDonald, R. P. i Ho, M. H. R. (2002). Principles and practice in reporting structural equation analyses. *Psychological Methods*, 7(1), 64–82. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.7.1.64>
- Muthén, L. K. i Muthén, B. O. (1998–2017). *Mplus user's guide (8th ed.)*. Muthén & Muthén.
- Taxer, J. L. i Frenzel, A. C. (2015). Facets of teachers' emotional lives: A quantitative investigation of teachers' genuine, faked, and hidden emotions. *Teaching and Teacher Education*, 49, 78–88. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2015.03.003>
- Tschannen-Moran, M. i Woolfolk Hoy, A. (2001). Teacher efficacy: Capturing an elusive construct. *Teaching and Teacher Education*, 17, 783–805. [https://doi.org/10.1016/S0742-051X\(01\)00036-1](https://doi.org/10.1016/S0742-051X(01)00036-1)
- Webb, T. L., Miles, E. i Sheeran, P. (2012). Dealing with feeling: A meta-analysis of the effectiveness of strategies derived from the process model of emotion regulation. *Psychological Bulletin*, 138(4), 775–808. <https://doi.org/10.1037/a0027600>
- Wharton, A. S. (1993). The affective consequences of service work: Managing emotions on the job. *Work and Occupations*, 20(2), 205–232. <https://doi.org/10.1177/0730888493020002004>

Skala emocionalne regulacije nastavnika – SERN-R

Sljedeće tvrdnje opisuju načine na koje se nastavnici mogu odnositi prema vlastitim emocijama i osjećajima koje dožive prilikom poučavanja i interakcija s učenicima. Molimo Vas, procijenite koliko se često ponašate na opisane načine prilikom poučavanja CILJNOG RAZREDA učenika.

1 – uopće se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – slažem se, 4 – u potpunosti se slažem

1.	Kad se uznemirim u ovom razredu, podsjetim se na vlastite prioritete u životu.
2.	Kad se osjećam nesretno zbog događaja u ovom razredu, nastojim to potisnuti.
3.	Duboko dišem kako bih smanjio/la napetost zbog neugodnih situacija u ovom razredu.
4.	Povlačim se iz problematičnih situacija u ovom razredu.
5.	Preispitujem vlastite metode rada ako se osjetim bespomoćno u vezi nekih učenika.
6.	Savjetujem se s iskusnijim kolegama kada imam neki problem u ovom razredu.
7.	Ako se zbog neke situacije u ovom razredu osjećam jadno, usmjerim misli na nešto pozitivno.
8.	U ovom razredu samoga/samu sebe smirujem sagledavanjem stvari iz druge perspektive.
9.	Ne želim uopće misliti o frustracijama koje doživim u ovom razredu.
10.	Ako me učenici ovog razreda „izlude“ na satu, otvorim prozor kako bih udahnuo/la svjež zrak.
11.	Povlačim se kad razgovor s učenicima krene u krivom smjeru.
12.	Razvijam dodatne vještine i znanja kako bi mi rad s učenicima ovog razreda bio manje stresan.
13.	Ako me iznerviraju neke situacije u ovom razredu, pokušavam to potisnuti.
14.	Kad se na satu s učenicima ovog razreda uzrujam, najprije duboko udahnem.
15.	Izbjegavam ulaziti u rasprave s problematičnim učenicima.
16.	Tražim dodatne informacije kako bih riješio/la probleme koji me muče u ovom razredu.
17.	U svom radu s učenicima nastojim izbjeći razgovore o neugodnim temama.
18.	Kad me razbjesni ponašanje učenika, podsjetim sebe da su to samo djeca.
19.	Ignoriram povrijeđenost koju osjetim u nekim situacijama u ovom razredu.
20.	U ovom razredu izbjegavam situacije koje me nerviraju.
21.	Pozovem roditelje na razgovor ako me muči ponašanje nekog učenika ovog razreda.
22.	Nastojim izbjeći situacije i događaje koji su mi stresni u ovome razredu.
23.	Kad se osjećam jadno zbog neke situacije u ovom razredu, kažem sebi da posao nije najvažnija stvar na svijetu.
24.	Nezainteresirane učenike ovog razreda koji me frustriraju pokušavam motivirati na različite načine.
25.	Kad me dotuče neki događaj ili situacija u ovom razredu, pomislim: „bit će bolje.“
26.	Duboko dišem kako bih umanjio/la bijes koji povremeno osjećam u ovom razredu.
27.	Izbjegavam situacije u razredu za koje znam da će me razljutiti.
28.	Stručno se usavršavam kako bih se lakše nosio/la s izazovima koje doživljavam s učenicima ovog razreda.
29.	Ako se osjetim bespomoćno u ovom razredu, osvijestim si da su neke stvari izvan moje kontrole.
30.	Ignoriram ljutnju koju doživim u ovom razredu.
31.	Kad me učenici ovog razreda izbace iz takta, brojim u sebi do deset.

Ključ za formiranje ukupnih rezultata:

Izbjegavanje situacija – 4, 11, 15, 17, 20, 22, 27

Aktivna modifikacija - 5, 6, 12, 16, 21, 24, 28

Reprocjena – 1, 7, 8, 18, 23, 25, 29

Supresija – 2, 9, 13, 19, 30

Redukcija napetosti – 3, 10, 14, 26, 31

Upitnik emocija nastavnika (UEN)^{1,2}

Razvila i adaptirala: Irena Burić

Priredila: Irena Burić

1. Teorijska osnova

Emocije su sastavni dio nastavničkog posla. Nastavnici doživljavaju širok raspon emocija različitog intenziteta prilikom poučavanja i u interakcijama s učenicima (Burić i sur., 2018; Dumančić i sur., 2022; Sutton i Wheatley, 2003) koje ne samo da su važne za njihovu profesionalnu dobrobit i radnu motivaciju (Burić i sur., 2020; Chang, 2013), već i određuju kvalitetu poučavanja i učeničke ishode (Burić i Frenzel, 2023; Frenzel i sur., 2021). U posljednjih nekoliko godina, zabilježen je porast interesa istraživača za područje emocija nastavnika što je potaknulo i razvoj mjernih instrumenata kojima se one mogu adekvatno zahvatiti.

Emocija se može definirati kao epizoda međusobno povezanih i sinkroniziranih procesa koji nastaju kao odgovor na procjenu nekog vanjskog ili unutarnjeg događaja kao osobno važnog (Scherer, 2005). Sastoji se od nekoliko komponenti: subjektivne (odnosi se na to kako se osoba osjeća), kognitivne (odnosi se na to o čemu osoba razmišlja), fiziološke (odnosi se na fiziološke promjene u tijelu koje prate emociju), motivacijske (odnosi se na to što osoba želi učiniti) i ponašajne (odnosi se na to kako osoba izgleda kada doživljava određenu emociju) (Scherer i Moors, 2019). Primjerice, nastavnik koji doživljava ljutnju osjeća uznemirenost i nelagodu (subjektivna komponenta), razmišlja o učeniku koji mu je namjerno opstruirao sat svojim nepristojnim ponašanjem (kognitivna komponenta), doživljava ubrzan rad srca i porast krvnog tlaka (fiziološka komponenta), želi kazniti nediscipliniranog učenika (motivacijska komponenta) te izgleda namršteno i ima prijeteću posturu tijela (ponašajna komponenta).

Iako se tipično smatra da su emocije relativno kratke i intenzivne epizode koje su potaknute određenim događajem, može ih se proučavati i kao relativno stabilne crte ili dispozicije pojedinaca da doživljavaju određenu vrstu emocija (Wood i sur., 2008). Također, postoje dva temeljna pristupa proučavanja emocija – dimenzionalni i diskretni. U okviru dimenzionalnog pristupa, istraživači se fokusiraju na utvrđivanje minimalnog broja temeljnih dimenzija (npr. valencija, pobuđenost) na osnovi kojih se mogu diferencirati afektivna stanja (npr. pozitivni i negativni afekt) (Tellegen i sur., 1999). Prema diskretnom pristupu, emocije se mogu klasificirati u određene diskretne kategorije ili kvalitativno različita iskustva koja su praćena specifičnim kognitivnim obrascem, ponašanjem i fiziološkim promjenama (npr. radost, ljutnja, tjeskoba) (Roseman i sur., 1994). Kada je riječ o emocijama nastavnika, one su do sada proučavane kao stanja i crte te u okviru dimenzionalnog i diskretnog pristupa (npr. Becker i sur., 2015; Burić i Moè, 2020; Frenzel i sur., 2016).

Važno je naglasiti da su emocije nastavnika socijalno konstruirane (Schutz i sur., 2006) te ovisne o kontekstu kao što su predmet poučavanja ili razredno odjeljenje učenika koje se poučava (Frenzel i sur., 2015). Stoga je važno proučavati emocije nastavnika u kontekstu u kojem se pojavljuju – primjerice, prilikom poučavanja točno određenih učenika ili prilikom poučavanja određenog predmeta ili čak cjelina – kako bi se dobili što točniji odnosi s kriterijskim varijablama od interesa. Iako se emocije mogu ispitivati različitim metodama (npr. opažanjem, neuroimajacijskim tehnikama, bilježenjem fizioloških parametara), kada

1 *Upitnik emocija nastavnika* izvorno je razvila autorica priloga u okviru dvaju znanstvenih projekata Hrvatske zaklade za znanost te stoga predstavlja autorsko djelo.

2 Istraživanje iz kojeg su proizašli rezultati prikazani u ovom prilogu financirano je sredstvima Hrvatske zaklade za znanost (Broj projekta: IP-04-2019-5472).

su u pitanju emocije nastavnika, samoprocjena ostaje dominantna metoda u suvremenim istraživanjima. Upitnici emocija nastavnika bazirani na metodi samoprocjene ekonomični su u svojoj primjeni te su najbolji izbor za procjenu kognitivnih i subjektivnih komponenti emocija kao i za mjerenje emocija kao crta (Burić i sur., 2018; Pekrun i Bühner, 2014).

2. Opis upitnika

Upitnik emocija nastavnika (engl. *Teacher Emotion Questionnaire – TEQ*, Burić i sur., 2018) nastao je u okviru projekta Hrvatske zaklade za znanost pod nazivom „Učiteljske emocije i strategije emocionalne regulacije: osobni i kontekstualni antecedenti i učinci na motivaciju, psihološku dobrobit i odnose s učenicima“ (UIP-11-2013-5065). Originalno, upitnik je razvijen s namjerom da mjeri emocije koje nastavnici mogu doživjeti prilikom poučavanja i u interakcijama sa svojim učenicima općenito. Međutim, kao što je naglašeno u uvodnom dijelu, istraživanja sugeriraju da su emocije koje nastavnici doživljavaju u učionici kontekstualno specifične, odnosno da nastavnici mogu doživljavati emocije različitog intenziteta i kvalitete ovisno o tome koje učenike poučavaju, odnosno s kojim su učenicima u razrednim interakcijama (Frenzel i sur., 2015). Također, kada je riječ o mogućim učincima emocija nastavnika na učenike i njihove ishode, njih je također potrebno proučavati na razini razrednog odjeljenja (npr. Frenzel i sur., 2016; Burić i Frenzel, 2023) – emocije koje neki nastavnik doživljava prilikom poučavanja učenika točno određenog razrednog odjeljenja treba dovesti u vezu s kognitivnim, motivacijskim i afektivnim ishodima učenika upravo tog razrednog odjeljenja kako bi se otkrili stvarni efekti. Stoga je u okviru projekta Hrvatske zaklade za znanost pod nazivom „Ličnost, emocije i radna uspješnost nastavnika: dinamička perspektiva“ (IP-04-2019-5472) ranije razvijen *Upitnik emocija nastavnika* adaptiran na način da bude kontekstualno specifičan, odnosno da se njegovim česticama ispituju emocionalna iskustva nastavnika koje oni mogu doživjeti kada poučavaju ili su u interakcijama s učenicima točno određenog razrednog odjeljenja.

Upitnik emocija nastavnika sadrži ukupno 36 čestica raspoređenih u 6 skala koje mjere 6 diskretnih emocija: radost (5 čestica), ponos (6 čestica), ljubav/naklonost (6 čestica), ljutnja (5 čestica), beznađe (7 čestica) te iscrpljenost (8 čestica). Ovaj niz diskretnih emocija odabran je na temelju kvalitativnih i kvantitativnih podataka koji su prikupljeni na uzorcima od više od 4000 učitelja i nastavnika te predstavlja emocije koje nastavnici najčešće doživljavaju u svom radu i koje su im osobno najvažnije. Nastavnici su slaganje sa svakom česticom procjenjivali na skali od 7 stupnjeva pri čemu 1 znači „uopće se ne slažem“, a 7 „u potpunosti se slažem“. Kako bi se zahvatile emocije nastavnika koje su kontekstualno specifične, odnosno koje se pojavljuju u radu s točno određenim razrednim odjeljenjem učenika, u čestice je, gdje god je bilo primjenjivo, dodana fraza „učenici ovog razreda“, a uputom je nastavnicima naglašeno da čestice procjenjuju imajući na umu određeni, tj. ciljni razred učenika.

3. Opis uzorka

U istraživanju je sudjelovalo 1107 nastavnika (200 muškaraca) iz 75 srednjih škola iz različitih dijelova Republike Hrvatske. Prosječan broj nastavnika koji su sudjelovali u istraživanju po školi iznosio je 16. Nastavnici su u prosjeku imali 16 godina radnog staža ($SD = 9.13$). Od ukupnog broja, 622 nastavnika radilo je u školama koje nude samo gimnazijske obrazovne programe, 117 nastavnika radilo je u školama koje nude samo strukovne obrazovne programe, a 361 nastavnik radio je u školi koja nudi i gimnazijske i strukovne obrazovne programe (7 nastavnika nije odgovorilo na pitanje o vrsti škole s obzirom na obrazovne programe). Podatci su prikupljeni u jesen 2021. godine putem *online* poveznice koju je stručni suradnik

škole (npr. psiholog ili pedagog) podijelio u virtualnoj zbornici. Nastavnici su upitnik ispunjavali u svoje slobodno vrijeme za što su na raspolaganju imali dva tjedna. Prilikom ispunjavanja upitnika, nastavnici su bili instruirani da procjenjuju vlastita emocionalna iskustva koja doživljavaju prilikom poučavanja i u interakcijama s točno određenim razrednim odjeljenjem učenika koje im je po slučaju dodijeljeno od strane stručnog suradnika škole. Istraživanje je odobrilo Etičko povjerenstvo Odjela za psihologiju Sveučilišta u Zadru, Agencija za odgoj i obrazovanje te Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Također, podatci su prikupljeni nakon pismene suglasnosti ravnatelja škola.

4. Psihometrijska svojstva

U Tablici 1 prikazani su deskriptivni pokazatelji (M , SD , $ICC1$, indeksi asimetričnosti i kurtičnosti) skala koje su obuhvaćene *Upitnikom emocija nastavnika*.

Tablica 1
Deskriptivni pokazatelji i pouzdanost skala Upitnika emocija nastavnika

	M	SD	Asimetričnost (standardna pogreška)	Kurtičnost (standardna pogreška)	Ω	$ICC1$
Radost	5.72	0.88	-0.81 (0.08)	0.63 (0.15)	.89	.02
Ponos	5.45	1.09	-0.63 (0.08)	0.05 (0.15)	.91	.03
Ljubav	5.26	1.18	-0.62 (0.08)	-0.06 (0.15)	.90	.06
Ljtnja	1.37	0.55	3.03 (0.08)	14.71 (0.15)	.77	.03
Beznađe	1.78	0.85	1.82 (0.08)	4.33 (0.15)	.88	.03
Iscrpljenost	1.87	0.84	1.50 (0.08)	2.86 (0.15)	.89	.01

Napomena. $ICC1$ – proporcija ukupne varijance u individualnim procjenama (rezultatima) koja se pojavljuje na razini 2, tj. na razini škole

Deskriptivni pokazatelji ukazuju na to da su rezultati na skalama koje mjere pozitivne emocije (radost, ponos, ljubav) bili pomaknuti prema višim skalnim vrijednostima, dok su rezultati na skalama koje mjere negativne emocije (ljtnja, beznađe, iscrpljenost), pomaknute prema nižim vrijednostima. Također, mogu se uočiti izrazitija odstupanja distribucije od normalne kada su u pitanju skale koje mjere negativne emocije što naročito dolazi do izražaja kod skale ljtnje koja je pozitivno asimetrična i izrazito leptokurtična. Stoga bi bilo preporučljivo u daljnjim, složenijim obradama koristiti metode procjene parametara koje su robusne na ovakva odstupanja distribucije, kao što će biti slučaj i u ovom radu. Naposljetku, vrijednosti intraklasnih korelacija ($ICC1$) bile su manje od .10 pokazujući da pripadnost određenoj školi može objasniti tek skromnu proporciju varijance u individualnim odgovorima nastavnika te da korištenje višerazinskih tehnika nije opravdano (Lüdtke i sur., 2008).

4.1. Faktorska struktura

Kako bi se provjerila latentna struktura *Upitnika emocija nastavnika*, provedeni su konfirmatorna faktorska analiza (engl. *Confirmatory Factor Analysis* – CFA) i eksploratorno modeliranje strukturalnim jednadžbama (engl. *Exploratory Structural Equation Modeling* – ESEM). U CFA modelima faktori su međusobno povezani, dok su križna faktorska zasićenja fiksirana na nultu vrijednost. Međutim, ovakvi su modeli često odviše restriktivni kada je riječ o višefaktorskim mjernim instrumentima za koje se i teorijski mogu očekivati kako korelacije među faktorima, tako i križna faktorska zasićenja (kao što je to, primjerice, i slučaj kod

upitnika koji mjere veći broj diskretnih emocija). Posljedica primjene restriktivnih CFA modela za analizu faktorske strukture kada ih podaci očigledno ne podržavaju jest inflacija korelacija među faktorima te loše pristajanje modela podacima (Marsh i sur., 2020). Stoga je predložena alternativa u obliku ESEM-a koji integrira pristupe eksploratorne i konfirmatorne faktorske analize – iako se modelom jasno specificira koji indikatori pripadaju pojedinom faktoru, dopuštena su i križna zasićenja (Asparouhov i Muthén, 2009). Iako je ESEM model manje parsimoničan od CFA modela, utvrđeno je kako njegova primjena dovodi do boljeg pristajanja modela podacima te nižim i realnijim procjenama korelacija među faktorima čime je očuvana njihova diskriminativnost. Stoga su u ovom radu testirana dva 6-faktorska modela – u CFA modelu faktori koji predstavljaju pojedine emocije bili su specificirani tako da saturiraju jedino čestice koje ih mjere, dok su u ESEM modelu specificirana i križna zasićenja. Važno je naglasiti da je pri testiranju ESEM modela korištena tzv. *target* rotacija u kojoj su sekundarna, tj. križna zasićenja specificirana kao vrijednosti koje su približno jednake 0.

CFA i ESEM provedeni su u programu Mplus 8.8 (Muthén i Muthén, 1998-2017) uz pomoć robu-sne metode maksimalne vjerojatnosti (MLR). Korišteni su sljedeći indikatori pristajanja modela podacima: CFI (engl. *Comparative Fit Index*), TLI (engl. *Tucker-Lewis indeks*), RMSEA (engl. *Root Mean Square Error of Approximation*) i SRMR (engl. *Standardized Root Mean Square*). CFI i TLI veći od .90 ukazuju na prihvatljivo slaganje modela podacima (Hu i Bentler, 1999), RMSEA između .05 i .08 ukazuje na prihvatljivo slaganje modela podacima, a ona manja od .05 na dobro slaganje (McDonald i Ho, 2002). Konačno, SRMR manji od .08 upućuje na dobro slaganje modela podacima (Marsh i sur., 2005).

Rezultati provedenih analiza prikazani su u Tablici 2.

Tablica 2
Indeksi pristajanja testiranih modela podacima

	6-faktorski CFA model	Modificirani 6-faktorski CFA model	6-faktorski ESEM model
X ² (df)	2377.85 (579)	2115.89 (577)	1179.16 (429)
CFI	.895	.910	.956
TLI	.886	.902	.936
RMSEA (90% C.I.)	.053 (.051, .055)	.049 (.047, .052)	.040 (.037, .043)
SRMR	.055	.052	.020

Uvidom u indekse pristajanja modela podacima, može se uočiti da 6-faktorski CFA model relativno slabo pristaje podacima. Priloženi modifikacijski indeksi sugerirali su postojanje visokih križnih zasićenja dviju čestica – čestice 27 koja mjeri ponos i koja je bila saturirana faktorom radosti te čestice 22 koja mjeri beznađe, a koja je bila saturirana faktorom ljutnje. Stoga je u sljedećem koraku testiran modificiran 6-faktorski CFA model u kojem su specificirana i navedena dva križna zasićenja. Ove modifikacije dovele su do značajnog poboljšanja pristajanja modela podacima. Međutim, kako modifikacije u vidu križnih zasićenja mogu biti ovisne o značajkama uzorka na kojem se provode analize te rijetko kada imaju svoje konceptualno opravdanje, prednost treba dati testiranom 6-faktorskom ESEM modelu koji je pokazao najbolje pristajanje podacima te je odabran kao mjerni model koji najbolje opisuje konfiguraciju faktora i indikatora. Rezultati standardiziranih faktorskih zasićenja i korelacija među faktorima utvrđeni testiranjem 6-faktorskog ESEM modela prikazani su u Tablici 3.

Tablica 3
Faktorska zasićenja i korelacije među faktorima dobivene testiranjem 6-faktorskog ESEM modela

	Radost	Ponos	Ljubav	Ljutnja	Beznade	Iscrpljenost
	λ	Λ	λ	λ	λ	Λ
1	.46	.17	-.01	.07	-.24	-.08
6	.69	-.02	.23	-.14	.04	.01
7	.79	.13	-.01	.02	-.08	.05
10	.49	.28	.01	.04	-.16	.02
13	.46	.25	.17	-.01	.02	.01
2	.12	.53	.02	-.04	.12	-.01
17	.06	.57	.23	-.04	.05	-.03
20	.07	.68	.13	.05	-.04	-.04
25	-.14	.91	.11	.01	-.04	.01
27	.37	.52	-.02	.05	-.08	-.02
32	.14	.82	-.11	-.04	.04	-.04
9	.14	-.03	.74	.01	.01	-.10
11	.19	-.10	.76	-.07	.07	-.02
16	.01	-.01	.88	.01	-.07	.04
24	-.11	.18	.74	-.01	-.08	.03
26	-.13	.16	.70	.07	-.02	.01
36	.04	.04	.45	-.01	.03	-.10
4	-.16	.07	.05	.14	.05	.47
19	-.06	-.10	.03	.41	.01	.19
21	.06	-.01	-.04	.59	.13	.04
28	-.02	.04	-.05	.49	.19	.12
34	-.10	-.04	-.03	.43	.27	.09
5	-.20	.01	.05	.24	.23	.18
14	-.07	-.02	-.05	.02	.56	.12
22	-.05	-.05	-.02	.62	.29	-.01
29	-.09	.01	-.07	.02	.73	-.01
30	.02	.07	-.10	-.13	.77	.03
33	-.04	.01	.02	-.06	.74	.05
35	.04	-.02	.07	.06	.84	-.07
3	-.05	.09	-.12	-.08	-.06	.72
8	-.09	.02	-.01	-.01	-.09	.83
12	-.14	.08	-.10	.10	.10	.55
15	.10	-.06	.08	-.04	.05	.76
18	.14	-.13	.01	.03	.02	.75
23	.11	-.11	.02	.13	.06	.69
31	-.04	-.01	-.03	.18	.19	.50

Korelacije među faktorima						
	Radost	Ponos	Ljubav	Ljutnja	Beznađe	Iscrpljenost
Radost	-	.66	.51	-.26	-.47	-.35
Ponos		-	.72	-.08*	-.32	-.20
Ljubav			-	-.11	-.24	-.21
Ljutnja				-	.52	.50
Beznađe					-	.56
Iscrpljenost						-

Napomena. * $p = .01$; sve ostale korelacije statistički su značajne uz $p < .001$

Na temelju rezultata prikazanih u Tablici 3 može se uočiti da su faktori u najvećoj mjeri objašnjavali varijancu onih čestica za koje je pretpostavljeno da ih mjere, dok su križna zasićenja bila uglavnom niska. Također, najniža primarna faktorska zasićenja uočena su kod faktora ljutnje koji je relativno dobro objašnjavao i varijancu čestice broj 4 koja mjeri beznađe. Što se tiče korelacija među faktorima, one su bile uglavnom umjerene veličine – faktori pozitivnih emocija umjereno su do visoko i pozitivno korelirali, dok su faktori negativnih emocija umjereno i pozitivno korelirali. Korelacije između faktora pozitivnih i negativnih emocija bile su niske do umjerene veličine te negativne – više razine pozitivnih emocija bile su povezane s nižim razinama negativnih emocija.

4.2. Osjetljivost i pouzdanost

Iz deskriptivnih pokazatelja prikazanih u Tablici 1 može se uočiti da su skale koje mjere pozitivne emocije imale negativno asimetričan oblik te su nešto lošije razlikovale rezultate viših skalnih vrijednosti. Upravo suprotan obrazac uočen je kod skala koje mjere negativne emocije što je naročito došlo do izražaja kod skale ljutnje. Ove asimetričnosti mogu biti odraz stvarnog povećanog intenziteta pozitivnih emocija i smanjenog intenziteta negativnih emocija, ali i posljedica socijalno poželjnog odgovaranja ili samoobmanjivanja. Međutim, pouzdanosti izražene pomoću omega (Ω) koeficijentata bile su visoke (osim za skalu ljutnje gdje je dobivena nešto niža vrijednost), što ukazuje na visok stupanj unutarnje konzistentnosti.

4.3. Valjanost

U svrhu dokazivanja kriterijske valjanosti upitnika, izračunate su Pearsonove korelacije između emocija nastavnika te njihovih socio-demografskih obilježja (spol, radni staž u poučavanju), osobina ličnosti (ekstraverzija i negativna emocionalnost), indikatora profesionalne dobrobiti (zadovoljstvo poslom, emocionalna iscrpljenost, namjera napuštanja nastavničke profesije) te nastavnikove procjene kvalitete odnosa s razrednim odjeljenjem učenika³ u odnosu na koji su izvještavali o svojim emocijama. Rezultati su prikazani u Tablici 4.

3 Kako bi se ispitali ovi konstrukti, korišteni su sljedeći mjerni instrumenti: Inventar Velikih pet (BFI, Soto i John, 2017), Skala zadovoljstva poslom (Judge i sur., 2001), Skala emocionalne iscrpljenosti (Wharton, 1993), Skala odnosa nastavnika i razreda (Roza i Frenzel, 2021). Namjera napuštanja nastavničke profesije ispitana je dvjema česticama: „Razmišljam o napuštanju nastavničkog posla“ i „Namjeravam napustiti nastavničku profesiju“ uz format odgovaranja na skali od 5 stupnjeva (1 = uopće se ne slažem, 5 = u potpunosti se slažem).

Tablica 4
Korelacije između emocija nastavnika i kriterijskih varijabli

	Radost	Ponos	Ljubav	Ljtnja	Beznađa	Iscrpljenost
Spol	.04	.12	.17	-.02	-.01	.04
Radni staž	.04	.04	.12	-.06	-.11	-.03
Ekstraverzija	.36	.34	.27	-.26	-.31	-.24
Negativna emocionalnost	-.26	-.21	-.15	.34	.29	.34
Zadovoljstvo poslom	.39	.40	.33	-.28	-.28	-.40
Emocionalna iscrpljenost	-.30	-.24	-.20	.38	.35	.54
Namjera napuštanja posla	-.24	-.22	-.20	-.23	.23	.30
Odnos nastavnika i učenika	.66	.61	.66	-.43	-.52	-.41

Napomena. ¹muški spol kodiran je kao 0, a ženski kao 1; * $p < .05$, ** $p < .01$; neznačajne korelacije prikazane su u kurzivu, a sve ostale korelacije bile su statistički značajne uz $p < .001$.

Što se tiče socio-demografskih obilježja nastavnika, utvrđeno je da su nastavnice izvještavale o nešto višim razinama ponosa i ljubavi. Također, nastavnici s više godina radnog iskustva u poučavanju izvještavali su o nešto nižim razinama ljutnje i beznađa, međutim, ovi efekti bili su niski. Ekstraverzija je bila pozitivno povezana s pozitivnim emocijama radosti, ponosa i ljubavi, a negativno s negativnim emocijama ljutnje, beznađa i iscrpljenosti. Ovi rezultati u skladu su s teorijskim postavkama i empirijskim dokazima prema kojima ekstraverzija i negativna emocionalnost određuju sklonost pojedinaca doživljavanju pozitivnih, odnosno negativnih emocionalnih iskustava (Larsen i Ketelaar, 1989; Watson i Clark, 1997). Nadalje, pozitivne emocije bile su u pozitivnim korelacijama sa zadovoljstvom poslom, a u negativnim korelacijama s emocionalnom iscrpljenošću (koja je središnji element sindroma sagorijevanja na poslu; Maslach i sur., 2001) te namjerom napuštanja nastavničke profesije. Upravo suprotan obrazac povezanosti utvrđen je za negativne emocije nastavnika. Ovi rezultati u skladu su s ranijim istraživanjima (Burić i sur., 2018) te sugeriraju da bi doživljavanje pozitivnih emocija prilikom poučavanja i u interakcijama s učenicima moglo igrati protektivnu ulogu u formiranju profesionalne dobrobiti nastavnika, dok bi ju doživljavanje negativnih emocija moglo narušiti. Naposljetku, pozitivne emocije bile su snažno pozitivno povezane s kvalitetnim odnosom nastavnika i učenika, dok je za negativne emocije utvrđena negativna povezanost s kvalitetom odnosa nastavnika i učenika.

Treba spomenuti i da dobiveni rezultati sugeriraju kako je snaga povezanosti između emocija nastavnika i analiziranih kriterijskih varijabli kontekstualno specifična jer su najviše povezanosti utvrđene između emocija i kvalitete odnosa nastavnika i učenika u razrednom odjeljenju u odnosu na koje su nastavnici i procjenjivali svoje emocije. Međutim, za veću sigurnost u ovu tvrdnju, potrebno je provesti dodatna istraživanja koja bi iste kriterijske varijable ispitala simultano kao općenite i kontekstualno specifične konstrukte.

Zaključno, dobiveni rezultati pokazuju da kontekstualno specifična verzija *Upitnika emocija nastavnika* ima zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike te se preporuča njegovo daljnje korištenje u istraživačke svrhe.

Literatura

- Asparouhov, T. i Muthén, B. (2009). Exploratory structural equation modeling. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 16(3), 397-438. <https://doi.org/10.1080/10705510903008220>
- Becker, E. S., Keller, M. M., Goetz, T., Frenzel, A. C. i Taxer, J. L. (2015). Antecedents of teachers' emotions in the classroom: An intraindividual approach. *Frontiers in Psychology*, 6, 635. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00635>
- Burić, I. i Frenzel, A. C. (2023). Teacher emotions are linked with teaching quality: Cross-sectional and longitudinal evidence from two field studies. *Learning and Instruction*, 88, 101822. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2023.101822>
- Burić, I. i Moe, A. (2020). What makes teachers enthusiastic: The interplay of positive affect, self-efficacy and job satisfaction. *Teaching and Teacher Education*, 89, 103008. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2019.103008>
- Burić, I., Slišković, A. i Macuka, I. (2018). A mixed-method approach to the assessment of teachers' emotions: development and validation of the Teacher Emotion Questionnaire. *Educational Psychology*, 38(3), 325-349. <https://doi.org/10.1080/01443410.2017.1382682>
- Burić, I., Slišković, A. i Sorić, I. (2020). Teachers' emotions and self-efficacy: A test of reciprocal relations. *Frontiers in Psychology*, 11, 1650. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01650>
- Chang, M. L. (2013). Toward a theoretical model to understand teacher emotions and teacher burnout in the context of student misbehaviour: Appraisal, regulation and coping. *Motivation and Emotion*, 37, 799-817. <https://doi.org/10.1007/s11031-012-9335-0>
- Dumančić, D., Martinović, A. i Burić, I. (2022). Dear diary: An exploration of L2 teachers' emotional experiences. *Journal for the Psychology of Language Learning*, 4(2), 1-23. <http://jpll.org/index.php/journal/article/view/91>
- Frenzel, A. C., Becker-Kurz, B., Pekrun, R. i Goetz, T. (2015). Teaching this class drives me nuts!-Examining the person and context specificity of teacher emotions. *PloS one*, 10(6), e0129630. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0129630>
- Frenzel, A. C., Daniels, L. i Burić, I. (2021). Teacher emotions in the classroom and their implications for students. *Educational Psychologist*, 56(4), 250-264. <https://doi.org/10.1080/00461520.2021.1985501>
- Frenzel, A. C., Pekrun, R., Goetz, T., Daniels, L. M., Durksen, T. L., Becker-Kurz, B. i Klassen, R. M. (2016). Measuring teachers' enjoyment, anger, and anxiety: The Teacher Emotions Scales (TES). *Contemporary Educational Psychology*, 46, 148-163. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2016.05.003>
- Hu, L. T. i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E. i Patton, G. K. (2001). The job satisfaction-job performance relationship: A qualitative and quantitative review. *Psychological Bulletin*, 127, 376-407. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.3.376>
- Larsen, R. J. i Ketelaar, T. (1989). Extraversion, neuroticism and susceptibility to positive and negative mood induction procedures. *Personality and Individual Differences*, 10(12), 1221-1228. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(89\)90233-X](https://doi.org/10.1016/0191-8869(89)90233-X)
- Lüdtke, O., Marsh, H. W., Robitzsch, A., Trautwein, U., Asparouhov, T. i Muthén, B. (2008). The multilevel latent covariate model: A new, more reliable approach to group-level effects in contextual studies. *Psychological Methods*, 13(3), 203-229. <https://doi.org/10.1037/a0012869>
- Marsh, H. W., Guo, J., Dicke, T., Parker, P. D. i Craven, R. G. (2020). Confirmatory factor analysis (CFA), explo-

- ratory structural equation modeling (ESEM), and set-ESEM: Optimal balance between goodness of fit and parsimony. *Multivariate Behavioral Research*, 55(1), 102-119. <https://doi.org/10.1080/00273171.2019.1602503>
- Marsh, H. W., Hau, K.-T. i Grayson, D. (2005). Goodness of fit in structural equation models. U A. Maydeu-Olivares i J. J. McArdle (Ur.), *Contemporary psychometrics: A festschrift for Roderick P. McDonald* (str. 275–340). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Marsh, H. W., Liem, G. A. D., Martin, A. J., Morin, A. J. S. i Nagengast, B. (2011). Methodological measurement fruitfulness of exploratory equation modelling (ESEM): New approaches to key substantive issues in motivation and engagement. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 29, 322–346. <https://doi.org/10.1177/07342829114066>
- Maslach, C., Schaufeli, W. B. i Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 397-422. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397>
- McDonald, R. P. i Ho, M. H. R. (2002). Principles and practice in reporting structural equation analyses. *Psychological Methods*, 7(1), 64–82. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.7.1.64>
- Muthén, L. K. i Muthén, B. O. (1998–2017). *Mplus user's guide (8th ed.)*. Muthén & Muthén.
- Pekrun, R. i Buhner, M. (2014). Self-report measures of academic emotions. U R. Pekrun, i L. Linnenbrink-Garcia (Ur.), *International handbook of emotions in education* (str. 561–579). Routledge.
- Roseman, I. J., Spindel, M. S. i Jose, P. E. (1990). Appraisals of emotion-eliciting events: Testing a theory of discrete emotions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(5), 899–915. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.5.899>
- Roza, J. M., Frenzel, A. C. i Klassen, R. M. (2021). The teacher-class relationship. *Zeitschrift für Pädagogische Psychologie*. <https://doi.org/10.1024/1010-0652/a000328>
- Scherer, K. R. (2005). What are emotions? And how can they be measured? *Social Science Information*, 44, 695–729. <https://doi.org/10.1177/0539018405058216>
- Scherer, K. R. i Moors, A. (2019). The emotion process: Event appraisal and component differentiation. *Annual Review of Psychology*, 7, 719-745. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011854>
- Schutz, P. A., Hong, J. Y., Cross, D. I. i Osbon, J. N. (2006). Reflections on investigating emotion in educational activity settings. *Educational Psychology Review*, 18, 343-360. <https://doi.org/10.1007/s10648-006-9030-3>
- Soto, C. J. i John, O. P. (2017). The next Big Five Inventory (BFI-2): Developing and assessing a hierarchical model with 15 facets to enhance bandwidth, fidelity, and predictive power. *Journal of Personality and Social Psychology*, 113(1), 117–143. <https://doi.org/10.1037/pspp0000096>
- Sutton, R. E. i Wheatley, K. F. (2003). Teachers' emotions and teaching: A review of the literature and directions for future research. *Educational Psychology Review*, 15, 327–358. <https://doi.org/10.1023/a:1026131715856>
- Tellegen, A., Watson, D. i Clark, L. A. (1999). On the dimensional and hierarchical structure of affect. *Psychological Science*, 1, 297–303. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00157>
- Watson, D. i Clark, L. A. (1997). Extraversion and its positive emotional core. U R. Hogan, J. A. Johnson, i S. R. Briggs (Ur.), *Handbook of personality psychology* (str. 767–793). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-012134645-4/50030-5>
- Wharton, A. S. (1993). The affective consequences of service work: Managing emotions on the job. *Work and Occupations*, 20(2), 205–232. <https://doi.org/10.1177/0730888493020002004>
- Wood, A. M., Maltby, J., Stewart, N. i Joseph, S. (2008). Conceptualizing gratitude and appreciation as a unitary personality trait. *Personality and Individual Differences*, 44, 619–630. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.09.028>

Upitnik emocija nastavnika

Ispod se nalaze tvrdnje koje opisuju osjećaje koje kao nastavnik možete doživjeti prilikom poučavanja, odnosno u interakcijama s učenicima. Molimo Vas, procijenite koliko se često u svom svakodnevnom radu osjećate na navedeni način u odnosu prema UČENICIMA CILJNOG RAZREDA.

1 - nikada, 2 - rijetko, 3 - sporadično, 4 - ponekad, 5 - često, 6 - najčešće, 7 - uvijek

Prilikom poučavanja i interakcijama s učenicima CILJNOG RAZREDA...

- | | |
|-----|--|
| 1. | Zadovoljan/na sam jer uistinu ostvarujem željene ciljeve u nastavi. |
| 2. | Osjećam se kao pobjednik/ca kada učenici ovog razreda uspiju. |
| 3. | Na kraju nastavnoga sata samo se želim odmoriti. |
| 4. | Sav/Sva se oznojim od frustracije jer se sat ne odvija kako treba. |
| 5. | Osjećam da ne mogu više ništa učiniti da korigiram ponašanje nekih učenika u ovom razredu. |
| 6. | Radostan/na sam jer je atmosfera u ovom razredu pozitivna. |
| 7. | Sretan/na sam jer uspijevam motivirati učenike ovog razreda. |
| 8. | Kad završim s nastavom, osjećam se umrtvljeno. |
| 9. | Osjećam toplinu čim pomislim na učenike ovog razreda. |
| 10. | Sretan/na sam jer učenici ovog razreda shvaćaju gradivo. |
| 11. | Volim učenike ovog razreda. |
| 12. | Poučavanje učenika ovog razreda ponekad me toliko umori da se samo želim isključiti. |
| 13. | Raduje me što ostvarujem pozitivan utjecaj na učenike ovog razreda. |
| 14. | U radu s potpuno nemotiviranim učenicima ovog razreda osjećam kao da nema izlaza. |
| 15. | Zbog užurbanoga ritma rada na kraju nastavnog sata imam osjećaj da ću pasti s nogu. |
| 16. | Učenici ovog razreda izazivaju osjećaj ljubavi u meni. |
| 17. | Uspjesi učenika ovog razreda ispunjavaju me ponosom. |
| 18. | Ponekad sam toliko umoran/na na nastavi da samo razmišljam o tome kako moram izdržati. |
| 19. | Reakcije nekih učenika ovog razreda toliko me frustriraju da bih najradije dao/la otkaz. |
| 20. | Toliko sam ponosan/na na učenike ovog razreda da osjećam kako mi raste samopouzdanje. |
| 21. | Neki učenici ovog razreda toliko me razljute da se zacrvenim u licu. |
| 22. | Zbog ponašanja pojedinih učenika u ovom razredu osjećam se posve beznadno. |
| 23. | Kad završim s nastavom, osjećam se iscijeđeno. |
| 24. | Osjećam privrženost prema učenicima ovog razreda. |
| 25. | Zbog postignuća učenika ovog razreda osjećam se kao da „rastem“. |
| 26. | Dođe mi da zagrlim učenike ovog razreda jer su mi toliko dragi. |
| 27. | Ispunjen/a sam ponosom jer uspijevam zainteresirati učenike ovog razreda za svoj predmet. |
| 28. | Zaboli me glava od ljutnje zbog ponašanja nekih učenika. |
| 29. | Čini mi se da ne mogu ništa učiniti da doprem do nekih učenika u ovom razredu. |
| 30. | Obeshrabren/a sam mogućnostima nekih učenika u razredu. |
| 31. | Ponekad me rad s učenicima ovog razreda toliko umori da postanem usporen/a. |
| 32. | Ponos zbog uspjeha učenika ovog razreda potvrđuje mi da dobro radim svoj posao. |
| 33. | Osjećam se beznadno kad pomislim na rezultate nekih učenika ovog razreda. |
| 34. | Frustracija koju osjećam u radu s učenicima ovog razreda narušava mi radnu motivaciju. |

Prilikom poučavanja i interakcijama s učenicima CILJNOG RAZREDA...

35. Bespomoćan/na sam jer nekim učenicima u ovom razredu ne mogu pomoći.
-
36. Iskreno mi je stalo do svakog učenika ovog razreda.
-

Ključ za formiranje ukupnih rezultata:

Radost – 1, 6, 7, 10, 13

Ponos – 2, 17, 20, 25, 27, 32

Ljubav – 9, 11, 16, 24, 26, 36

Ljutnja – 4, 19, 21, 28, 34

Beznađe – 5, 14, 22, 29, 30, 33, 35

Iscrpljenost – 3, 8, 12, 15, 18, 23, 31

Upitnik zahtjeva, kontrole i podrške na poslu¹

Izvorni instrument: *The Demand Support Control Questionnaire, 17-item version*
(Chungkham, Ingre, Karasek, Westerlund i Theorell, 2013)

Adaptirale i priredile: Ana Šimunić, Matilda Nikolić Ivanišević,
Ana Slišković, Andrea Tokić i Jelena Ombla

1. Teorijska osnova

U području psihologije rada velik dio istraživanja odnosi se na razumijevanja relacija između karakteristika posla, odnosno psihosocijalnog radnog okruženja te zaposlenikove dobrobiti (radne i generalne) koja se može operacionalizirati na razne načine; npr. kao zadovoljstvo poslom i životom, sagorijevanje na poslu, razina stresa, mentalno i fizičko zdravlje itd. Visoka zainteresiranost znanstvenika i stručnjaka u ovom području ne čudi s obzirom na niz negativnih ishoda koje stres vezan za posao može imati na osobnoj, ali i na organizacijskoj razini (Kumar i Jain, 2012). Karasek je prije skoro pola stoljeća predložio model (Karasek, 1979), točnije jedan od najutjecajnijih modela radnog stresa, po kojem se napor vezan za posao može objasniti kao posljedica djelovanja dvaju faktora, zahtjeva vezanih uz posao i kontrole koju radnik ima u samom procesu obavljanja posla (engl. *Job Demand Control model, JDC*). Zahtjevi pri tom podrazumijevaju radno opterećenje, a ono se najčešće operacionalizira u terminima vremenskog pritiska i konflikta radnih uloga, dok se kontrola odnosi na mogućnost radnika da kontrolira svoja radna zaduženja i načine izvođenja zadataka. Taj model predstavljao je iskorak u dotadašnjem objašnjenju napora, odnosno stresa vezanog uz posao budući da je do tada kontrola bila zanemarena dimenzija. Pretpostavka je ovog modela da upravo kombinacija visokih zahtjeva i niske kontrole predstavlja najveći rizik za dobrobit zaposlenika, a rezultati istraživanja dosljedno je potvrđuju (Fan i sur., 2019; Johnson i Hall, 1988; Karasek i Theorell, 1990; Matthews i sur., 2023). S obzirom na interakciju dimenzija zahtjeva i kontrole, razlikujemo četiri vrste poslova: aktivne (visoki zahtjevi / visoka kontrola); pasivne (niski zahtjevi / niska kontrola); poslove s visokim naporom / stresom (visoki zahtjevi / niska kontrola); poslove s niskim naporom / stresom (niski zahtjevi / visoka kontrola) (Sanne i sur., 2005). Provjera modela potakla je cijeli niz istraživanja u različitim zemljama uzimajući u obzir različita zanimanja, odnosno poslove te koristeći različite metodološke pristupe (Van der Doef, Maes, 1999). Ipak, i ovakav model imao je manjkavosti, stoga mu je nešto kasnije dodana još jedna dimenzija, podrška na poslu, kao ona koja može smanjiti efekt psihološke napetosti na različite aspekte dobrobiti, tj. može taj odnos moderirati (Johnson i Hall, 1988). Socijalna podrška uključuje sve razine socijalnih interakcija na poslu, i sa suradnicima i s nadređenima. Prema ovom modelu (engl. *Job Demand Control Support model, JDCS*) najnegativniji ishodi po pitanju radnikove dobrobiti očekuju se kod pojedinaca koji rade u uvjetima visokih zahtjeva, niske kontrole i niske socijalne podrške, odnosno izoliranosti (Sanne i sur., 2005; Van der Doef, Maes, 2005). Točnije, u istraživanjima JDCS modela često je provjeravana tzv. *buffer* hipoteza prema kojoj razina podrške koja prelazi određenu granicu postaje protektivni faktor za negativan utjecaj visokog napora na različite aspekte dobrobiti. Pregledom istraživanja baziranih na kritičkoj evaluaciji dvaju modela (De Jonge i Kompier, 1997; Van der Doef, Maes, 1999) može se reći da oni imaju svoje određene nedostatke. Na primjer, kontrola je dimenzija koja se promatra u izrazito pozitivnom kontekstu, tj. kao nešto što vodi smanjenju stresa, no isto tako visoka kontrola može predstavljati stresor. Nadalje, u modelima se ne uzimaju u obzir individualne razlike u doživljavanju stresa kao ni osobine ličnosti. Postavlja se pitanje koliko su načini na koji su zahtjevi i kontrola konceptualizirani i operacionalizirani prihvatljivi za

1 Ovaj upitnik predstavlja prijevod i adaptaciju engleske verzije upitnika (DCSQ) objavljene u radu Chunghama i suradnika (2013). I jedna i druga verzija (hrvatska i engleska) slobodne su za upotrebu.

sve poslove. Bez obzira na navedene nedostatke zaključak je, a brojna istraživanja to također potvrđuju, da su modeli valjani i primjenjivi i to ne samo na istraživačkoj razini, već i na razini kreiranja različitih intervjenskih strategija (Williams-Whitt, 2015).

U svrhu ispitivanja modela razvijena su dva upitnika. Upitnik sadržaja posla (engl. *Job Content Questionnaire*, JCQ) sadrži 49 čestica raspoređenih u pet subskala (donošenje odluka, psihološki zahtjevi posla, socijalna podrška, fizikalni zahtjevi posla i (ne)sigurnost posla) (Karasek i sur., 1988) te *Upitnik zahtjeva, kontrole i podrške na poslu* (engl. *Demand Control Support Questionnaire*, DCSQ) koji predstavlja ekonomičniju verziju sa 17 čestica. *Upitnik zahtjeva, kontrole i podrške na poslu* sadrži tri subskale: subskalu psiholoških zahtjeva, kontrole (neke čestice unutar ove subskale odnose se na korištenje vještina i kompetencija, a neke na mogućnost donošenja odluka) te socijalne podrške. DCSQ je upitnik koji je široko primjenjivan i validiran na različitim jezicima uključujući njemački i engleski (Mauss i sur., 2018), portugalski (Alves i sur., 2004), švedski (Chungkham i sur., 2013), norveški (Sanne i sur., 2005), turski (Demiral i sur., 2007), japanski (Mase i sur., 2012), ali do sada nije postojala validacija na hrvatskom jeziku.

2. Opis upitnika

Upitnik zahtjeva, kontrole i podrške na poslu, verzija sa 17 čestica (*the Demand Support Control Questionnaire, 17-item version*; Chungkham i sur., 2013) uključuje tri skale koje mjere: 1) *psihološke zahtjeve* (pet čestica), 2) *slobodu odlučivanja ili kontrolu* (šest čestica) i 3) *socijalnu podršku na poslu* (šest čestica). Sudionici procjenjuju čestinu doživljavanja opisanih situacija kada je riječ o skalama psiholoških zahtjeva i kontrole, a za skalu socijalne podrške procjenjuju razinu (ne)slaganja. U oba slučaja koristi se skala od četiri stupnja pri čemu 1 označava „Ne, nikada ili gotovo nikada“ / „Uopće se ne slažem“ i 4 označava „Da, često“ / „U potpunosti se slažem“. Svi rezultati na skalama izračunati su zbrajanjem rezultata čestica nakon odgovarajućeg obrnutog bodovanja dviju čestica (4-prekovremeni rad i 9-raznovrsni rad). Više vrijednosti ukazuju na veće psihološke zahtjeve (raspon 5-20), veću slobodu odlučivanja (raspon 6-24) i veću socijalnu podršku na poslu (raspon 6-24).

3. Opis uzorka

Uzorak je prikupljen u istraživanju u sklopu institucionalnog projekta Sveučilišta u Zadru „*Dobrobit zaposlenih roditelja djece s teškoćama u razvoju*“ (IP.01.2021.16) koje je provedeno u proljeće 2022. godine. Roditelji s prebivalištem u Republici Hrvatskoj, s barem jednim maloljetnim djetetom u kućanstvu s objektivno dijagnosticiranom teškoćom u razvoju, ispunjavali su *online* upitnik na platformi LimeSurvey. Za ovu validaciju korišteni su podatci prigodnog uzorka 571 zaposlenog roditelja, odnosno 517 majki (90.5%) i 54 oca djece s teškoćama u razvoju. Sudionici su bili iz raznih dijelova zemlje, najviše iz grada Zagreba (n = 127; 22,2%) i Zagrebačke županije (n = 38; 66,5%), Splitske županije (n = 69; 12,1%), Zadarske županije (n = 69; 12,1%). = 55; 9,6%), Primorsko-goranske (n = 42; 7,4%), Osječko-baranjske (n = 38; 6,7%) i Istarske (n = 28; 4,9%), a u ostalih 14 županija broj ispitanika kretao se od dva (Požeško-slavonska županija) do 23 sudionika (Varaždinska i Međimurska županija). Bili su vrlo heterogeni s obzirom na vrstu zaposlenja i radno vrijeme. Njih 384 (67.8%) bilo je zaposleno na puno radno vrijeme, a 184 (32.2%) na nepuno radno vrijeme. S obzirom na stečenu razinu obrazovanja, najviše ih je imalo srednju stručnu spremu (n = 237; 41.5%), zatim završen diplomski studij (n = 205; 35.9%), preddiplomski studij (n = 90; 15.8%), doktorski studij (n = 35; 6.1%) te je 4 (0.7%) imalo završenu osnovnu školu. Najviše je sudionika bilo u braku (n = 450; 78.1%), a ostali su bili u izvanbračnoj zajednici (n = 57; 10%), rastavljeni ili razvedeni (n = 46; 8.1%), samci (n = 14; 2.5%) ili udovci/udovice (n = 4; 0.7%).

4. Psihometrijska svojstva

4.1. Faktorska struktura

Prilikom validacije ovog upitnika kad je rađena na drugim jezicima u većini je slučajeva dobivena trofaktorska struktura (npr. Aloba i sur, 2022; Mauss i sur., 2018; Sanne i sur., 2005), a Chungkham i suradnici (2013) utvrdili su četverofaktorsku strukturu budući da su osim psiholoških zahtjeva i podrške izdvojili i dva faktora vezana za kontrolu (korištenje vještina i mogućnost donošenja odluka). U svrhu provjere najčešće utvrđene, trofaktorske strukture upitnika provedena je konfirmatorna faktorska analiza u programu Mplus 8.7 (Muthén i Muthén, 1998-2021). Pri provođenju konfirmatorne faktorske analize pretpostavljeno je zasićenje pet tvrdnji faktorom *Zahitjevi posla*, 6 tvrdnji faktorom *Kontrola posla* te 6 tvrdnji faktorom *Podrška na poslu*. Prije provedbe testa, provjereni su indeksi oblika distribucije, odnosno asimetričnost i spljoštenost distribucije rezultata na pojedinim česticama te je utvrđeno da su u prihvatljivom rasponu između -2 i 2 (George i Mallery, 2010). Uzimajući u obzir korištenu skalu procjene od 4 stupnja, procjene parametara obavljene su putem algoritma maksimalne vjerojatnosti s korekcijom standardne pogreške i vrijednosti hi-kvadrata koji uzima u obzir odstupanja od normalne distribucije i međuzavisnost opaženih rezultata (MLR – engl. *Maximum Likelihood Robust*). Kao pokazatelji slaganja modela s podacima korišteni su: omjer vrijednosti hi-kvadrata i stupnjeva slobode, CFI (engl. *Comparative Fit Index*), TLI (engl. *Tucker-Lewis Indeks*), RMSEA (engl. *Root Mean Square Error Approximation*) i SRMR (engl. *Standardized Root Mean Square*). Kriteriji prihvatljivosti indeksa slaganja modela bili su sljedeći: $\chi^2 / df < 5$ (Marsh i Hocevar, 1985); CFI i TLI $\geq .90$, $.05 \leq RMSEA \leq .08$; SRMR $\leq .05$ (Brown i Cudeck, 1993; Schumacker i Lomax, 2016). Hu i Bentler (1999) predlažu da SRMR može biti manji ili jednak .08. Indeksi slaganja trofaktorskog modela nisu bili zadovoljavajući, a iznosili su: $\chi^2/df = 750.442/116 = 6.469$, CFI = .826; TLI = .796; RMSEA = .098 (95 % interval pouzdanosti .091 – .105); SRMR = .100. Valja napomenuti da je tvrdnja „*Morate li raditi istu stvar uvijek iznova?*“ (čestica 9) pokazala nedostatnu valjanost (visok unikvitet) u validaciji koju su proveli Chungkham i suradnici (2013) i da i u ovoj validaciji ima niže zasićenje od vrijednosti .20 na pretpostavljenom faktoru. Stoga je provjerena i trofaktorska struktura skale bez navedene tvrdnje, no tada su indeksi slaganja još lošiji. S obzirom na to i na značajno zasićenje faktorom Kontrola posla u provedenoj konfirmatornoj analizi, da bi se zadržala struktura skale usporedna s dosadašnjom literaturom, odlučeno je provjeriti slaganje istog trofaktorskog modela s podacima, ali s dodavanjem korelacija među rezidualnim varijancama manifestnih varijabli, prema modifikacijskim indeksima koje predlaže program. Nakon dodavanja korelacija među rezidualnim varijancama čestica 1 i 2, 7 i 8, 10 i 11 te 12 i 13, vrijednosti indeksa slaganja modela s podacima bile su sljedeće: $\chi^2/df = 414.681/112 = 3.703$, CFI = .917; TLI = .899; RMSEA = .069 (95 % interval pouzdanosti .062 – .076); SRMR = .094. Ovim se pokazuje, osim kod indeksa slaganja SRMR, zadovoljavajuće slaganje modela s podacima. Prikaz sadržaja čestica uz utvrđena standardizirana faktorska zasićenja i ostale procijenjene parametre dan je u Tablici 1.

Tablica 1
Standardizirana faktorska zasićenja i korelacije utvrđene konfirmatornom faktorskom analizom
Upitnika zahtjeva, kontrole i podrške na poslu (N = 571)

TVRDNJE	Zahtjevi posla	Kontrola posla	Podrška na poslu
1. Morate li obavljati radne zadatke (vrlo) brzo?	.59		
2. Morate li raditi vrlo intenzivno?	.72		
3. Zahtijeva li Vaš posao previše napora?	.83		
4. Imate li dovoljno vremena za obaviti sve radne zadatke? (R)	.46		
5. Uključuje li Vaš posao suprotstavljene zahtjeve?	.47		
6. Imate li priliku naučiti nove stvari kroz svoj posao?		.74	
7. Zahtijeva li Vaš posao visoku razinu vještine ili stručnosti?		.57	
8. Zahtijeva li Vaš posao domišljatost?		.58	
9. Morate li raditi istu stvar uvijek iznova? (R)		.18	
10. Možete li odlučivati o načinu na koji ćete obavljati svoje radne zadatke?		.59	
11. Možete li odlučivati o svojim radnim zadacima?		.48	
12. Na mom poslu vlada mirna i ugodna atmosfera.			.73
13. Na mom poslu vladaju dobri odnosi.			.83
14. Moji su kolege (suradnici) tu za mene.			.87
15. Ljudi (na poslu) razumiju da mogu imati loš dan.			.78
16. Dobro se slažem s nadređenima.			.69
17. Dobro se slažem s kolegama.			.75
Korelacija: Zahtjevi posla i Kontrola posla		.11	
Korelacija: Zahtjevi posla i Podrška na poslu		-.34	
Korelacija: Kontrola posla i Podrška na poslu		.43	
Korelacija: čestica 1 i čestica 2		.47	
Korelacija: čestica 7 i čestica 8		.39	
Korelacija: čestica 10 i čestica 11		.64	
Korelacija: čestica 12 i čestica 13		.41	

Napomena. Sva su zasićenja i korelacije značajni na razini $p < .01$, osim korelacije između Zahtjeva i Kontrole posla; R – obrnuto bodovana čestica

4.2. Osjetljivost i pouzdanost

U Tablici 2 prikazani su osnovni deskriptivni parametri i određeni indeksi osjetljivosti Upitnika zahtjeva, kontrole i podrške na poslu na uzorku zaposlenih roditelja djece s teškoćama u razvoju. Iako Kolmogorov-Smirnovljev test ukazuje na značajno odstupanje od normalne distribucije rezultata na skalama, indeksi oblika distribucije u prihvatljivom su rasponu od -1 do +1 te bi se moglo govoriti o neznatnom odstupanju od normalnog oblika distribucije (George i Mallory, 2010). Mjere raspršenja rezultata upućuju na zadovoljavajuću osjetljivost skala, s tim da se rezultati na skali Zahtjeva posla nešto više kreću oko prosječnog rezultata, a na skalama Kontrole posla i posebice Podrške na poslu blago su pomaknuti prema višim vrijednostima (izražene relativno više razine kontrole i podrške na poslu). Koeficijenti pouzdanosti u terminima unutarnje konzistencije svi su viši od minimalno zadovoljavajuće vrijednosti .70. Za skalu Zahtjeva posla, McDonaldova omega (ω) iznosi .78, Cronbach alfa (α) iznosi .76, dok prosječna korelacija među česticama iznosi .41. Za skalu Kontrole posla je $\omega = .75$, $\alpha = .74$, a prosječna korelacija među česticama .33, s tim da se povećava pouzdanost na .78 (oba parametra) uz izbacivanje čestice 9. Za

skalu Podrške na poslu utvrđena je najveća pouzdanost $\omega = \alpha = .90$, uz umjereno visoku prosječnu korelaciju među česticama .61.

Tablica 2
Deskriptivni parametri Upitnika zahtjeva, kontrole i podrške na poslu (N = 571)

Skala	M	C	SD	Raspon	RR(%)	KV(%)	IA	IS	K-S	ω	α
Zahtjevi	13.27	13	2.76	5-20	100	20.84	-0.09	-0.26	.09	.78	.76
Kontrola	17.88	18	3.12	8-24	88.9	17.42	-0.50	-0.02	.09	.75	.74
Podrška	18.60	19	3.97	6-24	100	21.34	-0.77	0.59	.13	.90	.90

Napomena. RR = relativni raspon; KV = koeficijent varijabilnosti; IA = indeks asimetričnosti (standardna pogreška IA = 0.102); IS = indeks spljoštenosti (standardna pogreška IS = 0.204); K-S = Kolmogorov-Smirnovljev test – svi značajni uz $p < .01$.

4.3. Valjanost

U prilog kriterijskoj valjanosti ovog mjernog instrumenta idu nalazi koji se vežu uz povezanosti s različitim mjerama dobrobiti. S obzirom da je riječ o rezultatima prikupljenim u sklopu istraživačkog projekta kojem je u fokusu bila upravo dobrobit zaposlenih roditelja, na raspolaganju nam je više varijabli iz te domene: *opće zdravstveno stanje, mentalno zdravlje, zadovoljstvo životom i zadovoljstvo poslom*. Ove korelacije prikazane su u Tablici 3.

Tablica 3
Pearsonovi koeficijenti korelacije Upitnika zahtjeva, kontrole i podrške na poslu s različitim varijablama dobrobiti te podrške na poslu od strane suradnika (N=571)

	Zahtjevi posla	Kontrola posla	Podrška na poslu
Zadovoljstvo poslom	-.33*	.52*	.59*
Zadovoljstvo životom	-.22*	.18*	.32*
Opće zdravstveno stanje	-.18*	.13*	.25*
Mentalno zdravlje	-.20*	.13*	.30*
Podrška od strane suradnika	-.33*	.29*	.70*

* $p < .01$

Najveće korelacije očekivane su i dobivene kada je riječ o povezanosti rezultata dobivenih na ovom upitniku i *zadovoljstvom poslom* koje je procijenjeno korištenjem Skale zadovoljstva poslom (engl. *Job Satisfaction Scale*; Judge i sur., 2001). Smjer dobivenih korelacija također je očekivan u smislu da se manje izraženi zahtjevi te veća kontrola i stupanj podrške vežu za veće zadovoljstvo poslom. Kada se kao kriterijska varijabla promatra *zadovoljstvo životom*, dobivene su nešto niže korelacije, s istim smjerom kao i kod zadovoljstva poslom. Zadovoljstvo životom procijenjeno je korištenjem Skale zadovoljstva životom, jednom od Dienerovih mjera subjektivne dobrobiti (Komšo i Burić, 2016). Opće zdravstveno stanje procjenjivano je jednom česticom koja je glasila „Procijenite Vaše zdravlje.“, a sudionici su svoje odgovore iskazivali na skali od 5 stupnjeva (1 – „loše“; 5 – „odlično“). Sva tri faktora na Upitniku zahtjeva, kontrole i podrške na poslu u korelaciji su s općim zdravstvenim stanjem i to na način da je veća razina zahtjeva povezana s lošijim zdravstvenim stanjem, a veća razina kontrole i podrške s boljim zdravstvenim stanjem. Kada je pak riječ o mentalnom zdravlju ono je procijenjeno korištenjem Kratkog upitnika mentalnog zdravlja (Slišković, 2020). I na ovoj mjeri zdravlja dobivene korelacije iste su značajnosti i istog smjera kao i za opću mjeru zdravlja. U literaturi se često može naići na prijetnju je li kontrola uistinu „olakšavajući“ faktor, odnosno onaj koji može

ublažiti efekte pretjeranih zahtjeva jer ona sama po sebi može biti izvor stresa. Rezultati ovog istraživanja koji ukazuju da je veći stupanj kontrole vezan uz bolje mentalno zdravlje ne idu u prilog tome da bi kontrola sama po sebi bila dodatni izvor stresa. Ipak, s obzirom da je riječ o izrazito specifičnom uzorku zaposlenih roditelja (od kojih veliku većinu čine majke) s djecom s teškoćama u razvoju, ove rezultate treba uzeti s dozom opreza i ne donositi generalne zaključke.

S obzirom da ovaj upitnik u sebi sadržava skalu socijalne podrške, a u projektu je korištena još jedna skala vezana za socijalnu podršku, odnosno set pitanja iz Skale socijalne podrške na poslu i obitelji (Šimunić i sur., 2016), moguće je procijeniti i konvergentnu valjanost za ovu skalu. Iz Skale socijalne podrške na poslu i obitelji korištena je samo subskala koja se odnosi na podršku na poslu od strane kolega i nadređenih, a dobivena korelacija također je prikazana u Tablici 3. Dobivene vrijednosti na ove dvije mjere visoko koreliraju što upućuje na konvergentnu valjanost skale socijalne podrške iz Upitnika zahtjeva, kontrole i podrške na poslu. Ovdje treba naglasiti da se nije ni mogla očekivati veća korelacija jer se ove dvije podrške ipak odnose na različite aspekte. Uvijek je riječ o istom izvoru podrške (nadređeni i kolege s posla), no u Upitniku zahtjeva, kontrole i podrške ona se odnosi na radne zadatke i atmosferu na poslu, dok se u sklopu Skale socijalne podrške na poslu i obitelji ona odnosi na podršku nadređenih i kolega u pogledu obiteljskih zahtjeva (a ne radne domene).

Zaključno, može se reći da *Upitnik zahtjeva, kontrole i podrške na poslu* ima zadovoljavajuća psihometrijska svojstva te je prikladan za daljnje korištenje u istraživačke svrhe. Potvrđena trofaktorska struktura upitnika svakako je nešto što je podložno i daljnjim provjerama, posebice kad se radi o korištenju devete tvrdnje o repetitivnom radu. Ograničenje ovog prikaza prvenstveno je vezano uz izrazito homogenu skupinu zaposlenih roditelja jer uz to što su zaposleni, imaju i barem jedno dijete s teškoćama u razvoju. Nadalje, ova je skupina homogena i po činjenici da je većinom riječ o pojedincima kojima je ostvarenost u radnoj ulozi izrazito bitna (Nikolić i sur., 2023) što proizlazi iz činjenice da su u uzorku prvenstveno zastupljene žene, a upravo su one te koje se obično povlače iz radnog svijeta uslijed pojačane brige za dijete s teškoćama. Za sva potencijalna buduća istraživanja koja bi mogla uključivati neke druge uzorke i koristiti neku drugu metodologiju (npr. longitudinalni pristup), smatramo korisnim da je napravljen ovaj prvi iskorak u smjeru validacije izrazito često korištenog mjernog instrumenta.

Literatura

- Aloba, O., Opakunle, T. i Tamuno, A. (2022). Demand-Control-Support Questionnaire: Psychometric characteristics and measurement invariance across gender and academic ranks among Nigerian university teachers. *Indian Journal of Social Psychiatry*, 36(3), 196-202. https://doi.org/10.4103/ijsp.ijsp_83_19
- Alves, M. G., Chor, D., Faerstein, E., Lopes, C. D. S. i Werneck G. L. (2004). Short version of the "job stress scale": a Portuguese-language adaptation, *Revista de Saude Publica*, 38(2), 164-71. <https://doi.org/10.1590/S0034-89102004000200003>
- Brown, M. W. i Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. U K. A. Bollen i J. S. Long (Ur.), *Testing structural equation models* (str. 136–162). Sage.
- Chungkham, H. S., Ingre, M., Karasek, R., Westerlund, H. i Theorell, T. (2013). Factor structure and longitudinal measurement invariance of the demand control support model: an evidence from the Swedish Longitudinal Occupational Survey of Health (SLOSH). *PLoS One*, 8, e70541. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0070541>
- De Jonge, J. i Kompier, M. A. (1997). A critical examination of the demand-control-support model from a work psychological perspective. *International Journal of Stress Management*, 4(4), 235-258. <https://doi.org/10.1023/B:IJSM.0000008152.85798.90>
- Demiral, Y., Ünal, B., Kılıç, B., Soysal, A., Bilgin AC i sur. (2007). Validity and reliability of job stress questionnaire in Izmir-Konak municipality workers, *Toplum Hekimligi Bülteni*, 26, 11–18.
- Fan W., Moen P., Kelly E. L., Hammer L. B. i Berkman L. F. (2019) Job strain, time strain, and well-being: A longitudinal, person-centered approach in two industries. *Journal of Vocational Behavior*, 110, 102-116. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2018.10.017>
- George, D. i Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update (10 izdanje)*. Pearson.
- Hu, L. T. i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Johnson J. V. i Hall E. M. (1988). Job strain, work place social support, and cardiovascular disease: a cross-sectional study of a random sample of the Swedish working population. *American Journal of Public Health*, 78(10), 1336-1342. <https://doi.org/10.2105/AJPH.78.10.1336>
- Judge T. i Klinger, R. (2008) Job satisfaction: Subjective well-being at work. U M. Eid, i R. Larsen (Ur.), *The science of subjective well-being* (str. 393-413). Guilford Publications.
- Karasek, R., Brisson, C., Kawakami, N., Houtman, I., Bongers, P. i Amick, B. (1988) The Job Content Questionnaire (JCQ): An instrument for internationally comparative assessments of psychosocial job characteristics. *Journal of Occupational Health Psychology* 1998, 3(4), 322-355. <https://doi.org/10.1037//1076-8998.3.4.322>
- Karasek, R. (1979). Job demands, job decision latitude, and mental strain: implications for job design. *Administrative Science Quarterly*, 24, 285-308. <https://doi.org/10.2307/2392498>
- Karasek, R. i Theorell, T. (1990). *Healthy work: Stress, productivity, and the reconstruction of working life*. Basic Books.
- Komšo, T. i Burić, I. (2016). Dienerove skale subjektivne dobrobiti: Skala zadovoljstva životom, Skala prosperiteta i skala pozitivnih i negativnih iskustava. U I. Tucak Junaković, I. Burić, V. Čubela-Adorić, A. Proković, A. Sliškočić (Ur.) *Zbirka psiholoških skala i upitnika VIII*. (str 7-17). Sveučilište u Zadru.
- Kumar, S. i Jain, A. K. (2012). Essence and consequences of stress in the workplace. *Journal of Organisation and Human Behaviour*, 3, 1-11.

- Mase, J., Ota, A., Inoue, K., Iida, T., Tsutsumi, A., Yatsuya, H. i Ono, Y. (2012). Reliability and validity of the Japanese translated version of the Swedish Demand-Control-Support Questionnaire. *Industrial Health*, 50(6), 467-75. <https://doi.org/10.2486/indhealth.MS1282>
- Matthews T. A., Chen L. i Li J. (2023). Increased job strain and cardiovascular disease mortality: a prospective cohort study in U.S. workers. *Industrial Health*, 61(4), 250-259. <https://doi.org/10.2486/indhealth.2021-0233>
- Mauss, D., Herr, R. M., Theorell, T., Angerer, P. i Li, J. (2018). Validating the Demand Control Support Questionnaire among white-collar employees in Switzerland and the United States. *Journal of Occupational Medicine and Toxicology*, 13(7), 1-7. <https://doi.org/10.1186/s12995-018-0188-7>
- Muthén, L. K. i Muthén, B. O. (1998-2021). *Mplus user's guide. Eighth edition*. Muthén & Muthén.
- Nikolić Ivanišević, M., Slišković, A., Ombla, J., Tokić, A. i Brown, T. (2023). Life satisfaction in employed mothers of children with disabilities: The importance of personal, family, work and society characteristics. *Societies*, 13(8), 1-17. <https://doi.org/10.3390/soc13080177>
- Sanne, B., Mykletun, A., Dahl, A. A., Moen, B.E. i Tell G. S. (2005) Testing the Job Demand-Control-Support model with anxiety and depression as outcomes: the Hordaland Health Study. *Occupational Medicine*, 55(6),463-473. <https://doi.org/10.1093/occmed/kqi071>
- Schumacker, R. E. i Lomax, R. G. (2016). *A beginner's guide to structural equation modeling (4th ed.)*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315749105>
- Slišković, A. (2020). Kratki upitnik mentalnog zdravlja – MHI-5. U V. Čubela-Adorić, I. Burić, I. Macuka, M. Nikolić Ivanišević i A. Slišković (Ur.). *Zbirka psihologijskih skala i upitnika X*. (str. 27-38). Sveučilište u Zadru.
- Šimunić, A, gregov, Lj. i Proroković, A. (2016). Skala socijalne podrške na poslu i u obitelji. U I. Tucak Junaković, I. Burić, V. Čubela-Adorić, A. Proroković, A. Slišković (Ur.) *Zbirka psihologijskih skala i upitnika VIII*. (str 7-17). Sveučilište u Zadru.
- Van der Doef, M. i Maes, S. (1999). The Job Demand-Control (-Support) model and psychological well-being: A review of 20 years of empirical research. *Work & Stress*, 13(2), 87-114. <https://doi.org/10.1080/026783799296084>
- Williams-Whitt, K., White M. I., Wagner S. L., Schultz, I. Z., Koehn, C., Dionne C. E., Koehoorn, M., Harder, H., Pasca, R., Warje, O., Hsu, V., McGuire, L., Schulz, W., Kube, D., Hook, A. i Wright, M. D. (2015). Job demand and control interventions: a stakeholder-centered best-evidence synthesis of systematic reviews on workplace disability. *The International Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 6(2), 61-78. <https://doi.org/10.15171/ijoem.2015.553>

U nastavku se nalaze pitanja / tvrdnje koje opisuju određene **karakteristike posla**. Procijenite na priloženim skalama koliko se one odnose na **Vaš posao**.

<i>Pitanja procijenite na skali:</i>		
1 = Ne, nikad ili gotovo nikad 2 = Ne, rijetko 3 = Da, ponekad 4 = Da, često		
1.	Morate li obavljati radne zadatke (vrlo) brzo?	1 2 3 4
2.	Morate li raditi vrlo intenzivno?	1 2 3 4
3.	Zahtijeva li Vaš posao previše napora?	1 2 3 4
4.	Imate li dovoljno vremena za obaviti sve radne zadatke?	1 2 3 4
5.	Uključuje li Vaš posao suprotstavljene zahtjeve?	1 2 3 4
6.	Imate li priliku naučiti nove stvari kroz svoj posao?	1 2 3 4
7.	Zahtijeva li Vaš posao visoku razinu vještine ili stručnosti?	1 2 3 4
8.	Zahtijeva li Vaš posao domišljatost?	1 2 3 4
9.	Morate li raditi istu stvar uvijek iznova?	1 2 3 4
10.	Možete li odlučivati o načinu na koji ćete obavljati svoje radne zadatke?	1 2 3 4
11.	Možete li odlučivati o svojim radnim zadacima?	1 2 3 4
<i>Tvrdnje procijenite na skali:</i>		
1=Uopće se ne slažem; 2=Donekle se ne slažem; 3=Donekle se slažem; 4=U potpunosti se slažem		
12.	Na mom poslu vlada mirna i ugodna atmosfera.	1 2 3 4
13.	Na mom poslu vladaju dobri odnosi.	1 2 3 4
14.	Moji su kolege (suradnici) tu za mene.	1 2 3 4
15.	Ljudi (na poslu) razumiju da mogu imati loš dan.	1 2 3 4
16.	Dobro se slažem s nadređenima.	1 2 3 4
17.	Dobro se slažem s kolegama.	1 2 3 4

Napomena. Obrnuto se boduju čestice 4 i 9.

Skala pobuđenosti prije spavanja¹

Izvorni instrument: *Pre-sleep Arousal Scale (PSAS, Nicassio, Mendlowitz, Fussell i Petras, 1985)*

Adaptirale i priredile: Anamarija Čikotić i Nataša Šimić

1. Teorijska osnova

Povećana pobuđenost tijekom razdoblja koji prethodi početku spavanja (engl. *pre-sleep arousal*) najčešće se istražuje u kontekstu ispitivanja odnosa između stresa i kvalitete spavanja (Winzeler i sur., 2014). Mnoga istraživanja u ovom području polazila su od pretpostavke da pretjerana psihofiziološka pobuđenost može značajno odgoditi početak spavanja (Bootzin i Nicassio, 1978). Stoga je i proučavanje mehanizama koji se nalaze u podlozi povećane pobuđenosti posebno relevantno za problematiku nesanice. Na fiziološkoj razini, postoje individualne razlike u pobuđenosti koje se manifestiraju preko različitih indikatora vegetativnog živčanog sustava kao što su srčana frekvencija, elektrodermalna reakcija, tjelesna temperatura i sl. (Davidson i Schwartz, 1976; prema Nicassio i sur., 1985). Kada je riječ o razdoblju budnosti koje prethodi početku spavanja, mogu se razlikovati dvije podkomponente pobuđenosti, tzv. kognitivna i somatska pobuđenost. Kognitivna pobuđenost definira se kao nametljive misli koje se doživljavaju kao nekontrolirane, dok se somatska pobuđenost može poistovjetiti s fiziološkim uzbuđenjem (npr. ubrzani otkucaji srca, znojenje i sl.) (Nicassio i sur., 1985). Interindividualne razlike među spavačima mogu postojati u ukupnoj razini pobuđenosti, kao i u pojedinim njenim podkomponentama. Dok neki pojedinci mogu doživjeti veće poteškoće s pretjeranim razmišljanjem i drugim kognitivnim simptomima koji prethode spavanju, drugi mogu doživjeti pobuđenost koja je više fiziološke prirode. Kada je riječ o usporedbama pojedinaca koji pate od nesanice i onih koji imaju dobru kvalitetu spavanja, između ove dvije skupine mogu se očekivati značajne razlike u kognitivnoj pobuđenosti koja prethodi spavanju, dok razlike u samoj fiziološkoj pobuđenosti mogu i izostati (Nicassio i sur., 1985).

Teorije o visokoj pobuđenosti i spavanju polaze od pretpostavke da je pobuđenost prije spavanja, bilo da je riječ o fiziološkoj i/ili kognitivnoj pobuđenosti, štetna za san i pridonosi pogoršanju problema sa spavanjem. Prema integrativnom modelu koji predlažu autori Morin i suradnici (2003), potvrđeno je da je ravnoteža između spavanja i budnosti regulirana količinom pobuđenosti, točnije da su jedino niže razine pobuđenosti kompatibilne sa spavanjem. Nadalje, autor Espie (2002) razvoj nesanice dovodi u vezu s povišenom razinom pobuđenosti koja ometa spavanje. Na temelju ovih teoretskih okvira, različita istraživanja testirala su povezanost između pobuđenosti i spavanja i potvrdila da visoka razina pobuđenosti ima glavnu ulogu u nesanici. Također, visoka razina pobuđenosti prevladava kod onih koji imaju lošu kvalitetu spavanja za razliku od onih koji dobro spavaju i može se mjeriti na različitim fiziološkim razinama, uključujući aktivaciju simpatičkog živčanog sustava, lučenja različitih hormona stresa (kortizol i/ili katekolamini) i promjene električne aktivnosti mozga ili pak samoprocjene. Uz veću prevalenciju pobuđenosti u osoba koje pate od nesanice, postoje dokazi da visoka razina somatske i kognitivne pobuđenosti također prevladava kod nekliničke populacije i može predstavljati prethodni čimbenik u razvoju poremećaja spavanja. Potvrđeno je da čak namjerno izazvan stres u laboratoriju i naknadno povećanje pobuđenosti prije spavanja akutno pogoršavaju san i kod onih koji imaju lošu kvalitetu spavanja, kao i kod onih koji imaju dobru kvalitetu spavanja (Winzeler i sur., 2014). Empirijski dokazi jasno pokazuju da će u stresnim životnim uvjetima spavanje vjerojatno biti narušeno i da tome posreduje viša razina pobuđenosti koja prethodi spavanju.

Skala pobuđenosti prije spavanja do sada je korištena u različitim zemljama upravo u svrhu istraživanja problema spavanja. Njena valjanost i visoka pouzdanost čine je autentičnim alatom za prepoznavanje

1 *Skala pobuđenosti prije spavanja* dostupna je za slobodno korištenje u istraživačke svrhe. Za prijevod i korištenje skale dobivena je suglasnost autora. Hrvatska adaptirana verzija slobodno se može koristiti u istraživačke svrhe.

problema sa spavanjem. Skala je prevedena na hrvatski jezik te su ispitane njene psihometrijske karakteristike koje su prikazane u nastavku teksta.

2. Opis skale

Skala pobuđenosti prije spavanja koju su razvili Nicassio i suradnici (1985) prevedena je na hrvatski jezik za potrebe istraživanja na uzorku studenata (Čikotić, 2023). Skala predstavlja prvi instrument posebno razvijen za procjenu kognitivnih i somatskih manifestacija pobuđenosti doživljene prije spavanja. Sadrži 16 čestica koje se odnose na kognitivnu i somatsku dimenziju pobuđenosti (po osam čestica za svaku dimenziju). Sudionici zaokruživanjem brojeva od 1 do 5 opisuju koliko su intenzivno doživjeli svaki od navedenih simptoma dok su pokušavali zaspati tijekom posljednjih mjesec dana. Prema dosadašnjim istraživanjima autora Nicassio i sur. (1985) kognitivna pobuđenost jače je povezana s problemima spavanja nego somatska pobuđenost (Nicassio i sur., 1985). Nalazi njihovog istraživanja također ukazuju da se skala pobuđenosti prije spavanja može učinkovito koristiti kao alat za prepoznavanje problema spavanja. Raspon rezultata na svakoj subskali kreće se od 8 do 40, a viši rezultati ukazuju na višu razinu pobuđenosti prije spavanja.

3. Opis uzorka

Provjera psihometrijskih karakteristika hrvatske verzije skale provedena je na uzorku od 276 studenata različitih sveučilišta u Republici Hrvatskoj pri čemu je 85.4% sudionika bilo ženskog, a 14,6% muškog spola. Uzorak se sastojao od studenata svih godina studija: prve (18.9%), druge (12.1%) i treće (25.4%) godine preddiplomskog ili integriranog studija te prve/četvrte (17.5%), druge/pete (24.3%) godine diplomskog ili integriranog studija te šeste godine integriranog studija (1.8%). Raspon dobi sudionika kretao se od 18 do 42 godine ($M = 22.5$; $SD = 2.72$).

Tablica 1.

Deskriptivni pokazatelji čestica iz hrvatskog prijevoda Skale pobuđenosti prije spavanja (N=276)

	M	SD	IA	IK
1.	2.31	1.21	.51	-.77
2.	3.41	1.01	-.12	-.66
3.	2.54	1.26	.39	-.88
4.	3.23	1.16	-.09	-.88
5.	3.12	1.34	-.06	-1.18
6.	3.21	1.32	-.15	-1.14
7.	3.31	1.29	-.24	-1.00
8.	2.49	1.39	.52	-1.01
9.	1.79	1.07	1.16	.33
10.	2.60	1.26	.38	-.88
11.	1.65	1.08	1.45	.89
12.	1.82	1.16	1.27	.53
13.	1.93	1.21	1.18	.38
14.	2.17	1.33	.88	-.42
15.	1.82	1.21	1.42	.94
16.	2.05	1.24	.94	-.21

Napomena. IA - indeks asimetričnosti; IK - indeks kurtičnosti

4. Psihometrijska svojstva

4.1. Faktorska struktura

S ciljem provjere faktorske strukture prevedene skale, testiran je model prema kojem se, na temelju izvornog rada autora skale (Nicassio i sur., 1985), pretpostavila dvofaktorska struktura koju čine kognitivna pobuđenost i somatska pobuđenost. Model je testiran konfirmatornom faktorskom analizom (CFA) u programu *Jamovi 2.4.4*. Stupanj slaganja postavljenog modela s podacima provjeravan je metodom maksimalne vjerojatnosti, a korišteni pokazatelji slaganja modela s podacima su CFI (engl. *Comparative Fit Index*), TLI (engl. *Tucker-Lewis Index*), RMSEA (engl. *Root Mean Square Error Approximation*) te SRMR (engl. *Standardized Root Mean Square*). Uzimajući u obzir smjernice autora Hu i Bentler (1999), pokazatelji prihvatljivog slaganja modela s podacima su: CFI i TLI > .90, a RMSEA i SRMR < .10 dok su pokazatelji izvrsnog slaganja modela s podacima: CFI i TLI > .95, a RMSEA < .06 te SRMR < .08. Utvrđeno je granično pristajanje modela na temelju parametara CFI, dok parametar SRMR pokazuje dobro pristajanje. U preostala dva parametra vrijednosti su nešto izvan propisanih normi (CFI=.900, SRMR=.072, TLI=.884, RMSEA=.101, df=103) te su predložene modifikacije.

Na temelju predloženih modifikacija uvedene su korelacije pogrešaka mjerenja za čestice šest i sedam, jedanaest i dvanaest te petnaest i šesnaest. Indeksi slaganja modela s podacima nakon modifikacije iznosili su: CFI= .940, TLI = .928, RMSEA = .079 i SRMR = .058 (df=100). Sukladno utvrđenim indeksima, može se ustanoviti zadovoljavajuće slaganje pretpostavljenog modela s podacima. Točnije, vrijednost SRMR upućuje na izvrsno slaganje, a vrijednosti ostalih parametara na prihvatljivo slaganje modela s podacima. Međutim, u pogledu konačnog odlučivanja o prikladnosti predloženog modela uzeti su u obzir i pokazatelji faktorskih zasićenja čestica i rezultati analize pouzdanosti. Faktorska su zasićenja za svaku od čestica ovog upitnika zadovoljavajuća (> .40), kao i korelacije čestica s ukupnim rezultatom na pripadajućoj subskali (*rit* > .40). U originalnom istraživanju (Nicassio i sur., 1985), čestice 11 („Kratk dah ili otežano disanje“) i 8 („Ometaju Vas zvukovi/buka u okolini“) dijele najnižu korelaciju sa subskalama kojima pripadaju, dok čestice 12 („Osjećaj stezanja, napetosti u mišićima“) i 6 („Ne možete isključiti misli“) imaju najvišu povezanost s ukupnim rezultatom na pripadajućim subskalama. U ovom istraživanju najnižu korelaciju s ukupnim rezultatom na pripadajućim subskalama imaju čestice 16 („Osjećaj suhoće u ustima ili grlu“) te, kao u originalnom istraživanju, čestica 8. Također, kao u originalnom istraživanju, i ovdje čestica 12 ima najvišu korelaciju s ukupnim rezultatom na subskali *Somatske pobuđenosti*, dok rezultati na čestici 7 („Misli Vam neprestano prolaze kroz glavu“) i čestici 6 pokazuju najvišu korelaciju s ukupnim rezultatom na subskali *Kognitivne pobuđenosti*.

Tablica 2
Standardizirana faktorska zasićenja čestica na pripadajućoj subskali (N=276)

Čestice	Faktorska zasićenja		rit
	F1	F2	
1. Brinete o tome hoćete li zaspati	.64		.60
2. Razmišljate o događajima tog dana	.68		.64
3. Imate depresivne ili tjeskobne misli	.75		.68
4. Brinete o drugim problemima osim spavanja	.83		.77
5. Mentalno ste budni, aktivni	.81		.76
6. Ne možete isključiti svoje misli	.87		.85
7. Misli Vam neprestano prolaze kroz glavu	.88		.86

Čestice	Faktorska zasićenja		rit
	F1	F2	
8. Ometaju Vas zvukovi/ buka u okolini	.47		.45
9. Osjećate ubrzan rad, lupanje srca ili nepravilne otkucaje		.80	.73
10. Imate osjećaj nemira, nervoze u Vašem tijelu		.84	.74
11. Imate kratak dah ili otežano dišete		.79	.75
12. Imate osjećaj stezanja, napetosti u mišićima		.79	.76
13. Imate osjećaj hladnoće u rukama, nogama ili tijelu općenito		.63	.62
14. Imate želučane tegobe (osjećaj nervoze u želucu, žgaravicu, mučninu, plinove itd.)		.72	.70
15. Znoje Vam se dlanovi ili drugi dijelovi tijela		.63	.64
16. Imate osjećaj suhoće u ustima ili grlu		.54	.58

Napomena. F1= kognitivna pobuđenost; F2= somatska pobuđenost; rit – korelacija između rezultata na pojedinoj čestici i ukupnog rezultata pripadajuće subskale

4.2. Pouzdanost i osjetljivost

Analizom pouzdanosti utvrđena je zadovoljavajuća pouzdanost cjelovite skale ($\omega = .93$; $\alpha = .93$) kao i pouzdanost obje subskale (Tablica 3). Prosječna korelacija čestica s ukupnim rezultatom na subskali *Kognitivna pobuđenost* iznosila je .70, a na subskali *Somatska pobuđenost* .69, dok je korelacija među faktorima iznosila .63. Temeljem dobivenih podataka može se zaključiti da je Skala pobuđenosti prije spavanja pouzdan mjerni instrument. Nadalje, pokazatelj normalnosti distribucije (K-S test) ukazuje na značajno odstupanje rezultata od normalne distribucije na subskali *Somatske pobuđenosti* na kojoj se rezultati kreću prema nižim vrijednostima, što ukazuje na nižu razinu somatske pobuđenosti. Nadalje, rezultat K-S testa ukazuje na normalnu distribuciju rezultata na subskali *Kognitivna pobuđenost*. Zbog strogosti K-S testa dodatno su provjereni i indeksi asimetričnosti i kurtičnosti. Sukladno kriteriju koji navodi Kline (2011) (raspon +/-3 za asimetričnost i +/-10 za kurtičnost), indeksi su u prihvatljivom rasponu kada se radi o odstupanju od normalne distribucije. U originalnom istraživanju (Nicassio i sur., 1985) na uzorku studenata dobivena je aritmetička sredina $M = 11.63$ ($SD = 3.74$) na subskali *Somatska pobuđenost*, a $M = 21.45$ ($SD = 5.80$) na subskali *Kognitivna pobuđenost*. Rezultati drugih istraživanja provedenih na uzorcima studenata također ukazuju na viši rezultat na subskali kognitivne, za razliku od somatske pobuđenosti (npr. Shahzadi i Ijaz, 2014; Marques i sur., 2018).

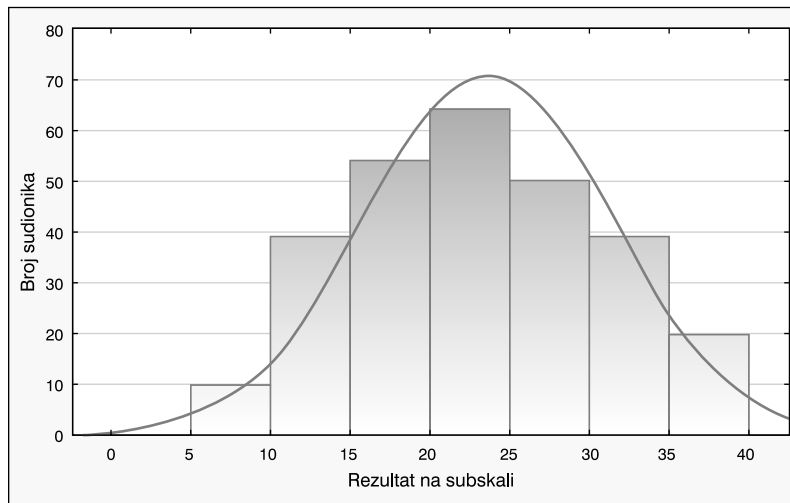
Tablica 3
Prikaz deskriptivnih parametara pojedinih subskala Skale pobuđenosti prije spavanja

	M	Sd	Min	Max	K-S	IA	IK	Cronbach α	McDonald ω
Kognitivna pobuđenost	23.62	7.75	8	40	.07	0.02	-0.87	.90	.911
Somatska pobuđenost	15.83	7.33	8	40	.16**	1.06	0.50	.90	.902

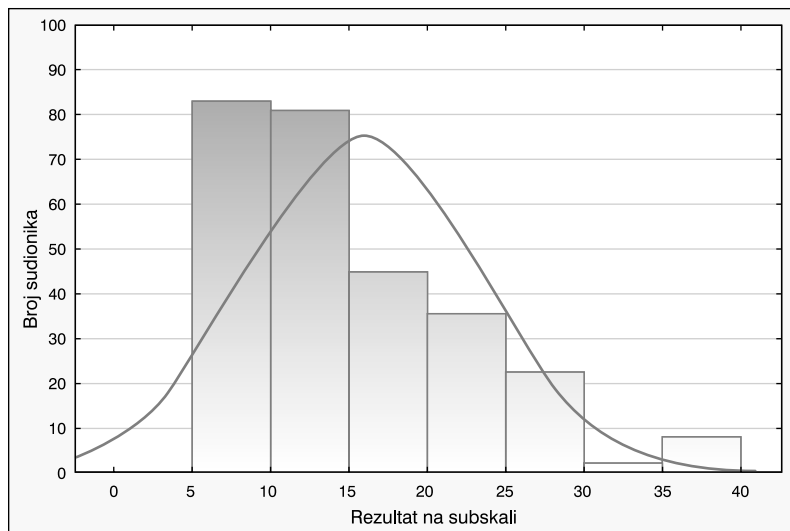
Napomena. K-S - Kolmogorov-Smirnovljev test; IA - indeks asimetričnosti; IK - indeks kurtičnosti; ** $p < .01$

Slika 1

Prikaz distribucije rezultata na subskali Kognitivna pobuđenost na uzorku studenata (N= 276)

**Slika 2**

Prikaz distribucije rezultata na subskali Somatska pobuđenost na uzorku studenata (N= 276)



4.3. Valjanost

Autori originalne skale navode postojanje značajnih korelacija procjena kognitivne i somatske pobuđenosti sa svim mjerama kvalitete spavanja. Točnije, u njihovom istraživanju visoka kognitivna i somatska pobuđenost prije spavanja povezane su s duljom latencijom početka spavanja, manjom sveukupnom količinom spavanja, većim brojem buđenja noću i većom dnevnom disfunkcionalnošću. Pri tome navode kako su rezultati na subskali *Kognitivna pobuđenost* značajniji prediktori latencije spavanja (prosječna korelacija koju navode iznosi $r = .42, p < .01$), u odnosu na subskalnu *Somatska pobuđenost* (prosječna korelacija koju navode iznosi $r = .32, p < .05$). Kako bi se ispitala konvergentna valjanost Skale pobuđenosti prije spavanja, provjerene su korelacije procjena kognitivne i somatske pobuđenosti s komponentama kvalitete spavanja (ispitivane u istom istraživanju koristeći PSQI, engl. *Pittsburgh Sleep Quality Index*, Buysse i sur., 1989): *Subjektivna kvaliteta spavanja, Latencija spavanja, Trajanje (količina) spavanja, Učinkovitost spava-*

nja, *Poteškoće sa spavanjem*, *Dnevna disfunkcionalnost*. Dobiveni Pearsonovi koeficijenti korelacije prikazani su u Tablici 4.

Tablica 4
Pearsonovi koeficijenti korelacije između procjena studenata na subskalama Kognitivna i Somatska pobuđenost i pojedinih komponenti kvalitete spavanja (N= 276)

<i>Komponente kvalitete spavanja</i>	<i>Kognitivna pobuđenost</i>	<i>Somatska pobuđenost</i>
<i>Subjektivna kvaliteta spavanja</i>	.47	.41
<i>Latencija spavanja</i>	.46	.31
<i>Količina spavanja</i>	.23	.27
<i>Učinkovitost spavanja</i>	.28	.27
<i>Poteškoće sa spavanjem</i>	.38	.46
<i>Dnevna disfunkcionalnost</i>	.44	.45

Napomena. Sve navedene korelacije značajne su na razini $p < .01$

Provedenom analizom utvrđene su značajne korelacije rezultata na obje subskale pobuđenosti prije spavanja s različitim komponentama kvalitete spavanja pri čemu je, kao i u originalnom istraživanju, kognitivna pobuđenost značajniji prediktor latencije spavanja od somatske pobuđenosti te su i dobivene vrijednosti slične kao i u istraživanju Nicassia i suradnika (1985).

Iako su provedenim istraživanjem utvrđene zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike hrvatske verzije skale, treba uzeti u obzir ograničavajuću mogućnost generalizacije dobivenih rezultata s obzirom na prigodni uzorak studenata koji su sudjelovali u ovom istraživanju, a koji se većinski sastojao od osoba ženskog spola. *Skala pobuđenosti prije spavanja* pripada najčešće korištenim mjernim instrumentima u istraživanjima nesanicе (Ong i sur., 2017). Kada je riječ o nekliničkoj populaciji, različitim istraživanjima potvrđeno je da visoka kognitivna i somatska pobuđenost prije spavanja predstavljaju prethodne čimbenike razvoja poremećaja spavanja. Prednosti su ove skale također njena mogućnost razdjeljivanja kognitivne od somatske pobuđenosti koja se javlja prije početka spavanja. U provedenom istraživanju na hrvatskom uzorku *Skala pobuđenosti prije spavanja* prvi je put primijenjena, a provedene analize potvrdile su njenu valjanost i pouzdanost.

Literatura

- Bootzin, R. R. i Nicassio, P. M. (1978). Behavioral treatments for insomnia. *Progress in Behavior Modification*, 6, 1-45. Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-535606-0.50007-9>
- Buyse, D. J., Reynolds, C. F., Monk, T. H., Berman, S. R. i Kupfer, D. J. (1989). The Pittsburghsleep quality index: A new instrument for psychiatric practice and research. *Psychiatry Research*, 28(2), 193-213. [https://doi.org/10.1016/0165-1781\(89\)90047-4](https://doi.org/10.1016/0165-1781(89)90047-4)
- Čikotić, A. (2023). Stres i kvaliteta spavanja: uloga kognitivne emocionalne regulacije i pobuđenosti prije spavanja [Neobjavljeni diplomski rad]. Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:212745>
- Espie, C. A. (2002). Insomnia: conceptual issues in the development, persistence, and treatment of sleep disorder in adults. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 215-243. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135243>
- Kline, R. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. The Guilford Press.
- Marques, D. R., Gomes, A. A., Nicassio, P. M. i de Azevedo, M. H. P. (2018). Pre-sleep arousal scale (PSAS): psychometric study of a European Portuguese version. *Sleep Medicine*, 43,60-65. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2017.10.014>
- Morin, C. M., Rodrigue, S. i Ivers, H. (2003). Role of stress, arousal, and coping skills in primary insomnia. *Psychosomatic Medicine*, 65(2), 259-267. <https://DOI:10.1097/01.PSY.0000030391.09558.A3>
- Nicassio, P. M., Mendlowitz, D. R., Fussell, J. J. i Petras, L. (1985). The phenomenology of the pre-sleep state: the development of the pre-sleep arousal scale. *Behaviour Research and Therapy*, 23(3), 263-271. [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(85\)90004-X](https://doi.org/10.1016/0005-7967(85)90004-X)
- Ong, J. C., Arnedt, J. T. i Gehrman, P. R. (2017). Insomnia diagnosis, assessment, and evaluation. U M. Kryger, T. Roth i W. C. Dement (Ur.), *Principles and practice of sleep medicine* (str. 785-793). Elsevier.
- Shahzadi, N. i Ijaz, T. (2014). Reliability and validity of pre-sleep arousal scale for Pakistani University students. *FWU Journal of Social Sciences*, 8(1), 78. http://sbbwu.edu.pk/journal/FWU_Journal_Summer2014,Vol.8,No.1/11
- Winzeler, K., Voellmin, A., Schäfer, V., Meyer, A. H., Cajochen, C., Wilhelm, F. H. i Bader, K. (2014). Daily stress, presleep arousal, and sleep in healthy young women: A daily life computerized sleep diary and actigraphy study. *Sleep Medicine*, 15(3), 359-366. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2013.09.027>

Molimo Vas da, zaokruživanjem odgovarajućeg broja, opišete koliko intenzivno doživljavate svaki od dolje navedenih simptoma **dok pokušavate zaspati tijekom posljednjih mjesec dana**.

	1 - Nimalo	2 - Malo	3 - Umjereno	4 - Prilično	5 - Jako
1. Brigu o tome hoćete li zaspati	1	2	3	4	5
2. Razmišljate o događajima tog dana	1	2	3	4	5
3. Depresivne ili tjeskobne misli	1	2	3	4	5
4. Brigu o drugim problemima osim spavanja	1	2	3	4	5
5. Mentalno ste budni, aktivni	1	2	3	4	5
6. Ne možete isključiti svoje misli	1	2	3	4	5
7. Misli Vam neprestano prolaze kroz glavu	1	2	3	4	5
8. Ometaju Vas zvukovi, buka u okolini	1	2	3	4	5
9. Ubrzan rad, lupanje srca ili nepravilne otkucaje	1	2	3	4	5
10. Osjećaj nemira, nervoze u Vašem tijelu	1	2	3	4	5
11. Kratkoću daha ili otežano disanje	1	2	3	4	5
12. Osjećaj stezanja, napetosti u mišićima	1	2	3	4	5
13. Osjećaj hladnoće u rukama, nogama ili tijelu općenito	1	2	3	4	5
14. Želučane tegobe (osjećaj nervoze u želucu, žgaravicu, mučninu, plinove itd.)	1	2	3	4	5
15. Znojenje dlanova ili drugih dijelova tijela	1	2	3	4	5
16. Osjećaj suhoće u ustima ili grlu	1	2	3	4	5

Napomena:

Kognitivna pobuđenost: 1.-8.

Somatska pobuđenost: 9.-16.

IMENIK AUTORA

(prikazane su adrese priređivača prikaza instrumenata uključenih u Zbirku)

Arta Dodaj
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: adodaj@unizd.hr

Krešimir Prijatelj
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: kresimir.prijatelj@gmail.com

Dana Ravlić
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: ravlic.dana@gmail.com

Ivana Macuka
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: imorand@unizd.hr

Ana Slišković
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: aslavic@unizd.hr

Nataša Šimić
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: nsimic@unizd.hr

Ana Šimunić
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: asimunic@unizd.hr

Irena Burić
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: iburic@unizd.hr

Izabela Sorić
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1

23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: isoric@unizd.hr

Anita Vulić Prtorić
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: avulic@unizd.hr

Jelena Ombla
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: jlevac@unizd.hr

Ivana Tucak Junaković
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: itucak@unizd.hr

Matea Bodrožić Selak
Sveučilišni odjel za psihologiju
Hrvatsko katoličko sveučilište
Ilica 242
10000 Zagreb, Hrvatska
e-mail: matea.selak@unicath.hr

Barbara Balaz
Sveučilišni odjel za psihologiju
Hrvatsko katoličko sveučilište
Ilica 242
10000 Zagreb, Hrvatska
e-mail: barbara.balaz@unicath.hr

Matilda Nikolić Ivanišević
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: mnikolic@unizd.hr

Andrea Tokić
Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: apupic@unizd.hr

Anamarija Čikotić
Hercegovačka 30
21000 Split, Hrvatska
e-mail: anamarijaikoti50@gmail.com

Jasna Duranović

Sklonište za djecu i odrasle žrtve nasilja
u obitelji
Zrinsko-frankopanska 43
21000 Split, Hrvatska
e-mail: jasnadura@gmail.com

Kristina Sesar

Studij psihologije Filozofskoga fakulteta
Sveučilišta u Mostaru
Matice hrvatske bb 1
88000 Mostar, Bosna i Hercegovina
e-mail: kristina.sesar@ff.sum.ba

Marija Ćorić

Studij psihologije Filozofskoga fakulteta
Sveučilišta u Mostaru
Matice hrvatske b.b.
88000 Mostar, Bosna i Hercegovina
e-mail: marija.coric1@ff.sum.ba

Ena Kapetanović

Odsjek za psihologiju Filozofskoga fakulteta
Univerziteta u Sarajevu
Franje Račkog 1,
71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
e-mail: ena.kapetanovic86@gmail.com

Emma Avdičević

Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: emavdicevic@gmail.com

Lara Lekić

Odsjek za psihologiju Filozofskoga fakulteta
Univerziteta u Sarajevu
Franje Račkog 1,
71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
e-mail: laralekic.336@gmail.com

Verda Dolarević

Odsjek za psihologiju Filozofskoga fakulteta
Univerziteta u Sarajevu
Franje Račkog 1,
71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
e-mail: verda.dolarevic@gmail.com

Ana Kvesić

Fakultet zdravstvenih studija Sveučilišta u Mostaru
Franje Račkog 1,
Zrinskog Frankopana 34,
88000 Mostar, Bosna i Hercegovina
e-mail: ana.kvesic@fzs.sum.ba

Irena Pavla Banai

Sveučilište u Osijeku
Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta
u Osijeku
Lorenza Jäger 9
31000 Osijek, Hrvatska
e-mail: ipavelabanai@ffos.hr

Marina Nekić

Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
Šime Vitasovića 1
23000 Zadar, Hrvatska
e-mail: marina@unizd.hr